

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MALİYYƏ NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI AUDİTORLAR PALATASI
RUMİNİYA MALİYYƏ AUDİTORLARI PALATASI
RUSİYA AUDİTORLAR KOLLEGİYASI
QAZAXİSTAN RESPUBLİKASI AUDİTORLAR PALATASI
AZƏRBAYCAN İQTİSADÇILAR İTTİFAQI
AZƏRBAYCAN UNİVERSİTETİ**

**MÜASİR ŞƏRAİTDƏ
ŞƏFFAFLIĞIN ARTIRILMASINDA
AUDİTİN ROLU**

***BEYNƏLXALQ ELMİ-PRAKTİK
SİMPOZİUMUN MATERIALLARI
(15-16 mart 2012-ci il)***

BAKİ – 2012

Akademik **Ziyad SƏMƏDZADƏ**
və
iqtisad elmləri doktoru, professor
Vahid NOVRUZOVUN
ümumi rəhbərliyi və elmi redaktəsi
ilə hazırlanmışdır

Tərtibçi:
Səbuhi GÜLMƏMMƏDOV

Redaktor:
Şakir YAQUBOV

M82 Müasir şəraitdə şəffaflığın artırılmasında auditin rolu /
Beynəlxalq elmi-praktik simpoziumun materialları. – Bakı:
2012. –120 səh.

Kitaba 2012-ci il martın 15-16-da Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası, Rumıniya Maliyyə Auditorları Palatası, Rusiya Auditorlar Kollegiyası, Qazaxıstan Respublikası Auditorlar Palatası, Azərbaycan İqtisadçılar İttifaqı və Azərbaycan Universitetinin birgə təşkilatçılığı ilə keçirilmiş «Müasir şəraitdə şəffaflığın artırılmasında auditin rolu» mövzusunda ikigünlük elmi-praktik simpoziumun materialları – simpoziumda səsəndirilmiş məruzə və çıxışların tam mətni, yaxud tezisləri daxil edilmişdir.

«...Şəffaflığın artırılması, maliyyə resurslarından səmərəli istifadənin təmin olunması xüsusi diqqət tələb edən bir məsələ olub, iqtisadiyyatın və idarəetmənin müxtəlif sahələrində və səviyyələrində nəzarət işinin düzgün qurulmasını zəruri edir. Bir sözlə, iqtisadiyyatın birinci həll etməli olduğu problemlər arasında şəffaflıq xüsusi diqqət mərkəzində durmalıdır. Çünki bu, demokratiyanın mühüm ünsürlərindən biridir».

*İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti*

Ö N S Ö Z

*Ziyad SƏMƏDZADƏ,
Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin
İqtisadi siyasət komitəsinin sədri,
Azərbaycan İqtisadçılar İttifaqının sədri,
Beynəlxalq İqtisadçılar İttifaqının
vitse-prezidenti, akademik*

Ümummillî liderimiz, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu Heydər Əliyev tərəfindən hazırlanmış və Azərbaycanın milli maraqlarına, dinamik və keyfiyyətli inkişafına xidmət edən inkişaf strategiyası bu gün möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla davam etdirilir. Məhz ölkə Prezidentinin rəhbərliyi ilə respublikamızda həyata keçirilən məqsədyönlü iqtisadi islahatlar nəticəsində yeni iqtisadi münasibətlər formalaşmış, mülkiyyət çoxnövlülüyü təmin edilmiş, azad rəqabət şəraiti yaradılmış və biznes mühitinin əlverişliliyinin artırılması istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilərək, özəl sektorun davamlı inkişafına nail olunmuşdur. Bunun nəticəsi kimi, bazar iqtisadiyyatına keçid istiqamətində iqtisadi və hüquqi sistemin bütün sahələrində yeni dövrün tələblərinə uyğun islahatların aparılması və sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının yüksək templə davam etdirilməsi Azərbaycanı regionda lider ölkəyə çevirmişdir.

Bu cür ciddi irəliləyiş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin möhkəm siyasi iradəsinin, ölkədə biznes mühitinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırılması üzrə hökumətin qarşısında qoyduğu vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsinin məntiqi nəticəsi olaraq meydana gəlmişdir. Görülmüş ardıcıl və

məqsədyönlü tədbirlərin nəticəsində sahibkarlıq fəaliyyətində mühüm inkişaf müşahidə olunmuş, iqtisadiyyatın liberallaşmasının dərinləşdirilməsi istiqamətində ciddi nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Bütün bunlar isə ölkədə bazar infrastrukturlarının, o cümlədən bütün dünyada maliyyə nəzarətinin sivil forması kimi qəbul edilən auditor xidmətinin inkişafı üçün də yeni-yeni imkanlar açmışdır. Ölkədə şəffaflığın təmin edilməsi, audit sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm işlər görülür, dünya standartlarına cavab verən qanunlar qəbul edilir.

Qloballaşmaqda olan müasir dünyada auditin rolunun artması Azərbaycanda audit sisteminin formalaşmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu gün Azərbaycan beynəlxalq təşkilatlarla sıx əməkdaşlıq edir, audit sahəsində dünya təcrübəsini öyrənir. Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizədə maliyyə nəzarətinin rolunun artırılması dövlət və özəl sektor münasibətlərinin daha da təkmil olmasını zəruri edir və razılıq hissi ilə qeyd olunmalıdır ki, bu məsələdə dövlət özü təşəbbüskar rolunda çıxış edir. Audit təsisatının yaradılması, onun qanunvericilik bazasının formalaşması ilə bağlı respublikamızda görülmüş işlər təqdirəlayiqdir.

Bu gün buraya toplaşmağımızın məqsədi Azərbaycan İqtisadçılar İttifaqı, Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası, Rumıniya Maliyyə Auditorları Palatası, Rusiya Auditorlar Kollegiyası, Qazaxıstan Respublikasının Auditorlar Palatası və Azərbaycan Universitetinin birgə təşkilatçılığı ilə “Müasir şəraitdə şəffaflığın artırılmasında auditin rolu” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik simpoziyumun keçirilməsidir. Ümid edirəm ki, bu tədbirdə çox nüfuzlu istər yerli, istərsə də xarici qurumların nümayəndələrinin iştirak etməsi simpoziyumun daha da yüksək səviyyədə keçməsinə şərait yaradacaqdır. Belə tədbirlərin keçiril-

məsi ölkələrimiz arasında sosial-iqtisadi əlaqələrin, o cümlədən audit sahəsində əməkdaşlığın daha da genişlənməsinə təkan verəcəkdir.

Bütün simpozium iştirakçılarından bu gün burada dinlənəcək məruzə və çıxışların müzakirəsində fəal iştirak etmələrini xahiş edir və simpoziumun işində onlara uğurlar arzulayıram.

Ö N S Ö Z

*Akif MUSAYEV,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü,
Azərbaycan Universitetinin professoru*

Əziz xanımlar və cənablar, simpoziyumun qonaqları və iştirakçıları, Sizi Azərbaycan Universitetində salamlamaq və universitetin professor-müəllim heyəti adından işinizdə uğurlar diləməkdən şərəf duyuram.

Beynəlxalq elmi-praktik simpoziyumda bir çox görkəmli dövlət nümayəndələri, deputatlar və xarici qonaqlar iştirak edirlər. O cümlədən:

Ziyad Səmədzadə - Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin İqtisadi siyasət komitəsinin sədri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, Beynəlxalq İqtisadçılar İttifaqının vitse-prezidenti, Azərbaycan İqtisadçılar İttifaqının sədri;

Roland Kobia - Avropa Komissiyasının Azərbaycan Respublikasındakı nümayəndəliyinin rəhbəri, səfir;

Vahid Novruzov – Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının sədri;

Horia Neamtu – Rumıniya Maliyyə Auditorları Palatasının prezidenti;

Sapar Koşkimbayev – Qazaxıstan Respublikası Auditorlar Palatasının prezidenti;

Aleksandr Ruf - Rusiya Auditorlar Kollegiyasının sədri;

Kamran Əliyev – Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə İdarəsinin rəisi;

Cavanşir Abdullayev – Azərbaycan Bank Tədris Mərkəzinin direktoru;

Nəcəf Talıbov – Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası sədrinin elmi-metodik məsələlər üzrə müşaviri;

İlqar Vəliyev – “Ernst & Yanq Holdingş (SiAyEs) Bi. Vi.” şirkətinin Azərbaycan Respublikasındakı filialının partnyoru, Palata Şurasının üzvü;

Elşən Rəhimov – GRBS tədris mərkəzinin baş ekspert-məsələhətçisi;

Namiq Abbaslı – Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının üzvü, sərbəst auditor;

Rəna Səfərəliyeva - “Şəffaflıq Azərbaycan” Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə İctimai Birliyinin icraçı direktoru;

İslam Bayramov – “HLB Azərbaycan” MMC-nin idarəedici partnyoru.

Biz hamımız müasir dünyada cərəyan edən hadisə və prosesləri yaxından izləyən insanlarıq. Qloballaşma şəraitində dünyanın bir tərəfində baş verən hadisələrin ən qısa zamanda digər ölkələrə sürətlə sirayət etdiyinin şahidi oluruq. Bu gün daha çox maliyyə şəffaflığından və burada auditin rolundan danışsa olsaq da, hər halda çoxunuz belə bir danılmaz faktla razılaşarsınız ki, maliyyə şəffaflığının vacibliyindən danışarkən biz, mahiyyətcə, iqtisadi subyektlərin təsərrüfat fəaliyyətində və deməli, həm də insanlararası ünsiyyətdə cəmiyyətin sağlam inkişafına xələl gətirəcək dərəcədə qeyri-şəffaflığın hökm sürməsinə nəzərdə tuturuq ki, bunun da qarşısı hökmən alınmalıdır.

Kənardan nə qədər təəcüblü görünəcəyindən asılı olmayaraq, demək lazımdır ki, bu halın, ilk olmasa da, daha dağıdıcı təzahürü ABŞ-dan başlamış və Avropanı öz ağışuna almışdır.

Məhz bunları göz önünə alaraq, simpoziumun təhsil məbədində keçirilməsini zamanımız üçün simptomatik və olduqca vacib sayıram. Gənc nəslin təlim-tərbiyəsində cəmiyyətdəki problemlərin nədən qaynaqlandığına diqqətin yetirilməsi ca-

vanların cəmiyyət qarşısında sosial məsuliyyət ruhunda tərbiyə edilməsi, onlara mənəvi dəyərlərə sadiqliyin aşılınması nəzəri yanaşmalarla yanaşı, özümüzün də onlara nümunə olmağımızı tələb edir.

Bu, gələcəyimiz qarşısında bugünkü məsuliyyətli vəzifəmiz deməkdir. Bu məsuliyyəti bizimlə bölüşdüyünüzə görə bir daha hamınıza xoş gəldiniz, - deyir və dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

**“MÜASİR ŞƏRAİTDƏ
ŞƏFFAFLIĞIN ARTIRILMASINDA
AUDİTİN ROLU”
BEYNƏLXALQ ELMİ-PRAKTİK
SİMPOZİUMUNUN
T Ö V S İ Y Ə L Ə R İ**

Əsas məqsədi yeni iqtisadi-maliyyə mühitində şəffaflığın artırılması zərurəti, bu sahədə auditin rolu, onun qarşısında duran problemlər, maliyyə hesabatlarının auditinə dair Avropa Parlamentinin və Avropa Şurasının Direktivləri barədə işgüzar müzakirələr aparmaq olan beynəlxalq elmi-praktik simpoziumda səslənmiş tövsiyə xarakterli təklifləri aşağıdakı qaydada ifadə etmək olar:

1. İqtisadiyyatın sahələri və təsərrüfat subyektlərinin təşkilati-hüquqi forması üzrə auditin əhatə dairəsinin və inkişaf səviyyəsinin öyrənilməsi;

2. Korrupsiyaya qarşı mübarizədə auditin, o cümlədən daxili auditin tutduğu mövqenin müəyyənləşdirilməsi və ona təsir edən amillərin qiymətləndirilməsi;

3. Auditin regional inkişaf problemlərinin araşdırılması;

4. Auditor xidməti bazarında haqsız rəqabət hallarının yaranmasının səbəblərinin öyrənilməsi və sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılması;

5. 1 sayılı Beynəlxalq keyfiyyətə nəzarət standartının tətbiqi zamanı onun əhatə və təsir dairəsinin artırılması və tələblərin sərtləşdirilməsi;

6. Auditor təşkilatlarında keyfiyyətə nəzarətə görə rəhbərliyin məsuliyyətinin artırılması;

7. Auditorların müstəqilliyinə təhlükə törədən halların müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi;

8. Auditin keyfiyyətinə ictimai nəzarətin təşkil edilməsi;

9. Auditin keyfiyyətinə nəzarət üzrə normativ bazanın təkmilləşdirilməsi;

10. Auditor xidməti bazarında sərbəst auditorların və auditor təşkilatlarının reyting səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi və ona təsir edən amillərin qiymətləndirilməsi;

11. Auditor adı almaq üçün qanunvericiliklə nəzərdə tutulan meyarların beynəlxalq tələblər nəzərə alınmaqla təkmilləşdirilməsi;

12. Tənzimləyici qurumlar və təhsil müəssisələri tərəfindən auditor kadrların hazırlanmasına diqqətin artırılması;

13. Auditorların cəmiyyətdə nüfuzunun artırılması istiqamətində tədbirlərin genişləndirilməsi;

14. Auditorların peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi;

15. Maliyyə şəffaflığının təmin edilməsində auditor xidmətinin rolunun yüksəldilməsi;

16. Auditor hesabatının istifadəçilərində və digər maraqlı tərəflərdə auditor rəyinə inamın gücləndirilməsi;

17. Maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinə auditin təsirinin gücləndirilməsi;

18. Auditin tənzimlənməsi və idarə olunmasında peşəkarlıq və digər etik qaydalara əməl olunmasına nəzarətin gücləndirilməsi;

19. Auditin keyfiyyətini müəyyən edən amillərin (audit mədəniyyəti, audit partnyorlarının və işçilərin peşəkarlığı, audit prosesinin səmərəliliyi, auditor hesabatlarının etibarlılığı və s.) təsir səviyyəsinin yüksəldilməsi;

20. Auditorların peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması ilə milli audit bazarının dünya bazarına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi;

21. Korrupsiyaya uğrama riski daha yüksək olan sahələrdə müvafiq audit prosedurlarının sərtləşdirilməsi;

22. Auditorların peşə-ixtisas səviyyəsinin inkişaf problemlərinin müəyyənləşdirilməsi üzrə müntəzəm monitorinqin keçirilməsi;

23. Auditor xidmətinin tənzimlənməsi problemlərinin təhlil edilməsi və qiymətləndirilməsi;

24. Auditin perspektiv inkişafı üzrə təkliflərin hazırlanması;

25. İqtisadiyyatda şəffaflığın və cəmiyyətin maraqlarının təmin olunmasında auditorların və mühasiblərin məsuliyyətinin artırılması;

26. Auditin keyfiyyətinin təmin olunması vasitəsilə milli auditin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi;

27. Auditorların səmərəli təhsil sisteminin formalaşdırılması;

28. Auditorlar tərəfindən gənc mütəxəssislərin audit işlərinə cəlb edilməsi;

29. Kiçik və orta müəssisələrin auditü üzrə standartların sadələşdirilməsi;

30. Audit komitələrinin fəaliyyətinin gücləndirilməsi;

31. Auditorlarla nizamlayıcı və digər nəzarət orqanları arasında dialoqun genişləndirilməsi;

32. Auditorların seçilməsində şəffaflığın artırılması;

33. Auditor hesabatına görə məsuliyyətin artırılması;

34. Hesabatlılığın keyfiyyətinin yüksəldilməsi;

35. Auditin aparılmasında informasiya texnologiyaları vasitələrinin tətbiqi;

36. Auditin statusunun genişləndirilməsi;

37. Auditin tənzimlənməsi prosesinin təkmilləşdirilməsi;

38. İqtisadiyyat sahəsində ixtisaslaşmış QHT-lər tərəfindən hökumətin auditlə əlaqədar həyata keçirdiyi islahatlar və qəbul olunan qərarların icra vəziyyətinin monitorinqinin keçirilməsi;

39. Beynəlxalq audit standartlarının tətbiqinə həm özəl biznes, həm də auditi keçirilən dövlət müəssisə və təşkilatlarının qarşılaşa biləcəkləri problemlərin araşdırılması və bu problemlərin həlli yolları ilə bağlı tövsiyələrin verilməsi;

40. Auditlə bağlı milli və beynəlxalq normativ hüquqi aktların ekspertizasının aparılması, onlar arasında uyğunsuzluqların müəyyənləşdirilməsi və mövcud normativ hüquqi aktların təkmilləşdirilməsi;

41. Auditin antikorrupsiya ekspertizasının aparılması və xərc-lənən maliyyə vəsaitlərinin səmərəliliyinin öyrənilməsi;

42. Maliyyə sabitliyinin, şəffaflığın və təhlükəsizliyin təmin edilməsi siyasətinin gücləndirilməsi ilə bağlı tədbirlərin həyata keçirilməsi;

43. Pul vəsaitlərinin leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə (PL/TMM) sisteminin səmərəliliyinin artırılmasında auditin rolunun gücləndirilməsi;

44. Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya şərait yaradan hal-ların aradan qaldırılmasında qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün aidiyyəti dövlət qurumları ilə auditorların əmək-daşlığının intensivləşdirilməsi;

45. Auditorlar tərəfindən vergi sisteminin elektron infor-masiya məkanından geniş istifadənin təşkili;

46. Auditor hesabatlarının istifadəçiləri ilə audit şirkətləri arasında interaktiv əlaqələrin genişləndirilməsi;

47. “Böyük dördlüyə” daxil olan şirkətlərlə milli audit fir-maların birgə auditlər keçirməsinin təşkili;

48. Korporativ idarəetmə islahatının aparılması;

49. Beynəlxalq audit standartlarının tam tətbiqinə nail olun-ması;

50. Azərbaycanda kapital bazarının inkişaf etdirilməsi;

51. Auditor peşəsinin inkişafında kapital bazarının imkan-larının genişləndirilməsi;

52. Kommersiya təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının dəqiq təqdim etmə mexanizminin (hesabatların dərci, kənar istifadəçilərə və dövlət orqanlarına təqdim olunması) müəyyən edilməsi;

53. Maliyyə hesabatlarının təqdim etmə mexanizmi üzrə saytın yaradılması və həmin saytda qanunvericiliklə məcburi auditdən keçməli olan kommersiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarının auditor rəyi ilə birlikdə yerləşdirilməsi;

54. Məsləhət və digər əlaqəli xidmətlərin həcmnin və keyfiyyətinin yüksəldilməsi;

55. Korporativ idarəetmədə müxtəlif tərəflərin maraqlarının maksimum qorunmasının təmin edilməsində auditin rolunun gücləndirilməsi;

56. Korporativ idarəetmənin və audit işinin mahiyyəti və əhəmiyyəti barədə maarifləndirmənin davamlı təşkili;

57. Şəffaflıq və məlumatların açıqlanması tələblərinin sərtləşdirilməsi;

58. Şəffaflığa və məlumatların açıqlanmasına mənfi təsir göstərən amillərin aradan qaldırılması üzrə tədbirlərin görülməsi;

59. Korrupsiya cinayətlərinin aşkar edilməsində və istintaqında audit mütəxəssislərinin rolunun əhəmiyyətli dərəcədə artırılması;

60. Korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;

61. Bank sisteminin davamlılığının və etibarlılığının möhkəmləndirilməsində auditin rolunun artırılması;

62. Müəssisə və təşkilatlarda daxili nəzarət sisteminin təşkili və fəaliyyət göstərməsi üçün rəhbərliyin məsuliyyətinin artırılması;

63. Maliyyə hesabatlarının etibarlılığına və qərəzsizliyinə kifayət qədər əminliyin təmin edilməsində auditin rolunun artırılması;

64. Daxili audit xidmətinin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi;

65. Müəssisə və təşkilatlarda daxili audit xidmətinin yaradılması işlərinin intensivləşdirilməsi;

66. Daxili nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi;

67. Daxili auditi aparan mütəxəssislərin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, maarifləndirmənin yüksəldilməsi;

68. Şəffaflığın artırılmasında ictimai nəzarətin gücləndirilməsi.

*Təvsiyələr beynəlxalq elmi-praktik simpoziumun
yekun iclasında qəbul edilmişdir*

Bakı, 16 mart 2012-ci il.

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ AUDİTİN İNKİŞAF KONSEPSİYASI HAQQINDA

*Vahid NOVRUZOV,
Azərbaycan Respublikası
Auditorlar Palatasının sədri,
iqtisad elmləri doktoru, professor*

Hamınızı salamlayır, şəffaflığın artırılması və auditin inkişafı üçün önəm daşıyan bugünkü beynəlxalq simpoziuma qatıldığınıza görə hər birinizə minnətdarlığımı bildirirəm.

Əminəm ki, simpoziumdakı müzakirələr pozitiv nəticəli olacaq, maliyyə hesabatlarının şəffaflığının təmin edilməsində auditin önəmli rolunun vurğulanmasında və bu rolun bazar iştirakçıları tərəfindən daha düzgün qəbul edilməsinin təmin olunmasında böyük əhəmiyyətə malik olacaqdır.

İlk öncə, qeyd etmək istərdim ki, mövcud nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi və nəzarət mexanizmlərinin bazar iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması ulu öndərimiz Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu siyasətində daim diqqət mərkəzində saxlanılan məsələlərdən biri olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında aparılan iqtisadi islahatlar çərçivəsində maliyyə nəzarəti sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması sahəsində mühüm addımlar atılmışdır. Bu istiqamətdə görülən işlərin hüquqi bazasını müvafiq qanunlarla yanaşı, «İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1996-cı il 17 iyun tarixli fərmanı, «Azərbaycan Respublikasında iqtisadi cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində bəzi tədbirlər haqqında» Prezidentin 1998-ci il 27 yanvar tarixli sərəncamı, «Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında» Prezidentin 1999-cu il 7 yanvar tarixli fərmanı, «Azərbaycan Respublikasında korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi haqqında» Prezidentin

2000-ci il 8 iyun tarixli fərmanı, «Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramı (2004-2006-cı illər)», 2007-2011-ci illəri əhatə edən «Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya» və digər normativ hüquqi aktlar təşkil edir.

Xüsusi qeyd olunmalıdır ki, Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətində yersiz və qanunsuz yoxlama və müdaxilə halları ilə audit arasında hüquqi sədd çəkilmiş, birincilərə qadağa qoyulduğu bir zamanda, auditin əhəmiyyəti və inkişafının zəruriliyi dəfələrlə vurğulanmışdır.

Şəffaflığın artırılması və auditin inkişafına qayğı Azərbaycanda iqtisadi inkişafı səciyyələndirən xüsusiyyətlərdən biri kimi dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin gündəlik diqqət mərkəzində qalmaqdadır.

Müasir şəraitdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev auditin inkişafını belə qiymətləndirmişdir: **“Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə və onun dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiyası gücləndikcə iqtisadi-maliyyə münasibətlərində şəffaflığın təmin olunmasında, iqtisadi cinayətkarlığa və korrupsiyaya qarşı mübarizədə auditin imkanlarından daha geniş istifadə etmək zərurəti yaranır. Bunun üçün müstəqil maliyyə nəzarəti sahəsində mütərəqqi dünya təcrübəsini öyrənmək və milli iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla ölkəmizdə tətbiqini genişləndirmək çox vacibdir”**.

Qəbul olunmuş qanunlar:

- «Daxili audit haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- «Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- «İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əlavə və dəyişikliklər edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

Azərbaycan Prezidentinin imzaladığı müxtəlif fərman və sərəncamlarda, habelə son illərin çox mühüm dövlət sənədləri olan «Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramının (2004-2006-cı illər)», «Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya» və onun icrası üzrə Fəaliyyət Planının (2007-2011-ci illər), «Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi üzrə Dövlət Proqramı»nın, Azərbaycan Respublikası

Prezidentinin 2011-ci il 16 may tarixli 1504 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2011-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında qiymətli kağızlar bazarının inkişafı” Dövlət Proqramının, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 15 sentyabr tarixli 3043 nömrəli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nın həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planının (2011-2015-ci illər) icraçıları sırasında Auditorlar Palatasının təsbit olunması yuxarıda sadalanan məsul vəzifələr də daxil olmaqla, dövlət başçısı tərəfindən auditə olan inam və etimadın parlaq təzahürüdür.

Bütün bu göstərilənlərlə yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, bütün dünyada 2000-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq, investorlar və bazar iştirakçılarının, bütün maraqlı tərəflərin, o cümlədən dövlətin özünün də auditə etibarının azalması kimi neqativ bir proses müşahidə olunmaqdadır.

“Enron” hadisəsindən başlamış, 2008-2009-cu illərdən güclənən dünya maliyyə böhranı auditorların verdikləri hesabatlarla kölgə salınması üçün əsas vermişdir. Həqiqətən də belə bir sual yaranır: necə olur ki, auditorların müsbət rəy verdikləri qurumların fəaliyyətində sonradan çox ciddi qüsurlar, güclü fırıldaqçılıq və korrupsiya halları özünü büruzə verir, müsbət auditor rəyinin verilməsindən cəmi bir neçə ay keçdikdən sonra banklar və digər qurumlar müflisləşir?

Bizim fikrimizcə, bütün bunların əsasında auditin klassik prinsiplərindən ən birincisi kimi qiymətləndirilən müstəqillik prinsipinin pozulması durur.

Müstəqillik prinsipini pozmaqla bir çox idarəetmə qüsurlarının, vergi-maliyyə fırıldaqlarının ört-basdır edilməsinə xidmət isə son nəticədə auditin digər vacib prinsipinin - obyektivliyin pozulmasına gətirib çıxarır. Bu isə, öz növbəsində, auditin obyektivliyində maraqlı olan əsas tərəfləri - mülkiyyətçiləri, səhmdarları, əmanətçiləri, ən nəhayət, dövləti və dolayısı ilə bütövlükdə bütün cəmiyyəti «oyun-dankənar» vəziyyətə salmış olur.

Heç də təsadüfi deyildir ki, Avropa Komissiyasının müzakirəyə çıxardığı “Yaşıl sənəd”də auditin rolunun gücləndirilməsi və auditorun müstəqilliyinin qorunması kimi müddəalar ön plana çəkilmişdir.

Təəssüf ki, bu proses indinin özündə də davam etməkdədir. Belə bir hal, təəssüflə demək istərdim ki, Azərbaycan auditorlarının da fəaliyyətində özünü bürüzə verməkdədir.

Auditorlar Palatasının son illər sisteməlik apardığı sorğular zamanı auditor xidmətinin keyfiyyətindən tamamilə razı olan respondentlərin sayının üstünlük təşkil etməsinə baxmayaraq, onların bir hissəsi auditin aparılması səviyyəsinə, qanunvericiliyin tələblərinə riayət edilməməsinə, auditorun peşəkarlığının və səriştəliliyinin kifayət qədər olmasına, auditorun yoxlama apararkən əhəmiyyətli nöqsanları aşkar etməməsinə, auditorun müqavilədə öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri tam həcmdə icra etməməsinə, auditorun obyektivlikdən uzaq olmasına və qərəzli mövqə tutmasına, verilən rəyin subyektin fəaliyyəti haqqında tam və dolğun mənzərə yaratmamasına və auditor tərəfindən məxfiliyə əməl edilməməsinə narazılıqlarını bildirmişlər.

Bütün bunlar auditin inkişafına, onun iqtisadiyyatda rolu və əhəmiyyətinə yeni yanaşmanı tələb edir. Bu mənada auditin mühasibat hesabatlarının düzgünlüyünün müəyyənləşdirilməsi aləti kimi yox, həm də bu hesabatlılığın keyfiyyətinin yüksəldilməsi baxımından nəzərdən keçirilməsi fikri daha böyük aktualıq kəsb edir. Başqa sözlə, müasir şəraitdə audit təsərrüfat subyektlərinin maliyyə vəziyyətinin qiymətləndirilməsinə, onların fəaliyyətinin təhlilinə və son məqamda inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsinə öz töhfəsini verməlidir. Bu isə o deməkdir ki, artıq təsdiqedicidən təsdiqedicidən analitik auditə keçidin zərurəti yaranmışdır.

Digər bir ictimai gözlənti auditin müasir menecmentin aktual problemlərindən olan informasiya riskinin idarəetmədə qərarlar qəbul edilərkən optimal səviyyədə olmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Audit menecmentdə informasiya riskinin azaldılmasının ən səmərəli üsulu kimi özünü doğrultmalıdır. Eyni zamanda, investisiya layihələrinin və biznes-planların auditinin aparılması zərurəti də iqtisadiyyatda auditin roluna və əhəmiyyətinə yenidən baxmağı aktuallaşdırır. Bütün bunlar isə audit prosedurlarını və texnologiyasını təkmilləşdirməklə yanaşı, auditin statusunun genişləndirilməsini gündəmə gətirir.

Müasir şəraitdə auditin rolundan danışarkən onun korrupsiyaya

qarşı mübarizədə və şəffaflığın artırılması sahəsində verə biləcəyi töhfələr düzgün dərk edilməli və geniş istifadə olunmalıdır.

İqtisadiyyatda yeni münasibətlər maliyyə auditi ilə yanaşı, səmərəlilik auditinin də təkmilləşdirilməsini və tətbiqini ön plana çəkir. Belə ki, bazar münasibətləri şəraitində cəmiyyət auditdən iqtisadi subyektlərin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üzrə təklif və tövsiyələrin işlənib hazırlanmasını tələb edir.

Bütün bu göstərilənlər yeni şəraitdə maliyyə nəzarətinin və o cümlədən auditin inkişafının konseptual əsaslarının işlənib hazırlanmasını aktuallaşdırır.

Qeyd etmək lazımdır ki, hələ də maliyyə nəzarəti sisteminin vahid anlayışı işlənib hazırlanmamış, maliyyə nəzarətinin prinsipləri, təşkili və metodoloji əsasları müəyyənləşdirilməmiş, maliyyə nəzarəti sisteminin islahatı konsepsiyası işlənib hazırlanaraq başa çatdırılmamışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış» İnkişaf Konsepsiyasının hazırlanması barədə» 2011-ci il 29 noyabr tarixli sərəncamına uyğun İnkişaf Konsepsiyasının layihəsinin hazırlanması üzrə həyata keçirilən işlər geniş vüsət almaqdadır. Bu mənada, iqtisadiyyatın mühüm infrastruktur sahəsi olan maliyyə nəzarətinin inkişaf konsepsiyasının əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mən bu barədə mülahizələrimi, auditin timsalında, sizin müzakirənizə təqdim edirəm.

Fikrimizcə, auditin inkişaf konsepsiyasında:

- 1) müstəqil auditin yeni iqtisadi-maliyyə şəraitində rolu və əhəmiyyəti, səlahiyyət və problemləri dəqiqləşdirilməli;
- 2) müxtəlif tərəflərin maraqlarının uzlaşdırılması araşdırılmalı;
- 3) auditin tənzimlənməsi prosesi təkmilləşdirilməli;
- 4) onun maliyyə nəzarətinin digər bölmələri ilə qarşılıqlı əlaqələri və səlahiyyət bölgüsü üzrə təkliflər işlənib hazırlanmalıdır.

Bu mənada, auditin hüquqi-normativ bazasının yeniləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz audit sisteminin inkişaf konsepsiyasının işlənib hazırlanması onun cari və perspektiv inkişaf proqramlarının tərtibi üçün zəmin yaratmış olur.

Konsepsiyanın qarşısında duran mühüm problemlərdən biri düzgün maraqlar sisteminin müəyyənləşdirilməsi və qurulmasına nail olmaqdır. Konsepsiya, bir tərəfdən, auditdən istifadə edənlərin, auditor təşkilatlarının, dövlət orqanlarının, dövlətin tənzimləyici orqanlarının maraqlarını öz aralarında razılaşıdırmalı, digər tərəfdən isə bütün bunların cəmiyyətin maraqları ilə uzlaşdırılmasına zəmin yaratmalıdır. Maraqların uzlaşdırılması problemi həll edilmədən auditor təşkilatları və sifarişçi iqtisadi subyektlər arasında gizli sövdələşmənin nəticəsi kimi özünü büruzə verən «qara», «boz» və s. kimi səciyyələnən yalançı auditor rəylərinin qarşısının alınması həll edilə bilməz. Bu mənada, auditor təşkilatları və sifarişçilərin maraqlarının auditə tənzimləyən dövlət qurumlarının maraqları və keyfiyyətə nəzarət prosedurları ilə uzlaşdırılması auditin inkişaf konsepsiyasında öz təşkilati-hüquqi həllini tapmalıdır. Bütün bunlar isə digər bir sıra problemlərin həllini tələb edir. Bunlara auditor xidmətinin qiymət səviyyəsini, keyfiyyətsiz audit rəylərinə görə auditorların məsuliyyətini, lisenziyaların ləğvini, məcburi audit subyektlərinin dairəsinin dəqiqləşdirilməsini, milli auditin gücləndirilməsini, könüllü auditin həcmimin artırılmasını və digərlərini göstərmək olar. Eyni zamanda, bizim fikrimizcə, auditorların, tənzimləyici dövlət orqanlarının və auditin istifadəçiləri olan iqtisadi subyektlərin nümayəndələrini özündə paritet əsaslarda birləşdirən və kifayət qədər statusa malik olan şuranın yaradılması da maraqlar probleminin həllində mühüm rol oynaya bilər.

Auditin inkişaf konsepsiyası onun təşkili prinsiplərini və həyata keçirilməsi istiqamətlərini özündə əks etdirməlidir. Başqa sözlə, bir tərəfdən, auditin təşkili sayəsində müxtəlif qurumların səlahiyyətləri dəqiqləşdirilməli, onlar arasında fəaliyyətlər koordinasiya edilməli, digər tərəfdən isə auditin özündə müstəqillik, effektivlik, obyektivlik, sistemlilik, aşkarlıq və digər tələblər öz həllini tapmalıdır. Auditin inkişaf konsepsiyasında göstərilən problemlərin və vəzifələrin həllinin məntiqi ardıcılığının düzgün müəyyənləşdirilməsi də çox mühümdür.

Dünya praktikasında maliyyə nəzarəti və onun tərkib hissəsi olan audit iqtisadiyyatın infrastruktur sektoruna aid edilir və güclü dövlət tənzimlənməsinə və dövlətin dəstəyinə ehtiyacı olan bir sahə kimi

qiymətləndirilir. Bu, ilk növbədə, onunla bağlıdır ki, auditdə də digər infrastruktur sferalarında olduğu kimi, sahədənənar effekt sahəvi effektədən daha yüksək kimi qəbul edilmişdir. Məhz bu cəhət auditin inkişaf konsepsiyasında onun sahələrarası nöqtəyi-nəzərdən araşdırılması, auditor xidməti bazarı iştirakçıları qarşısında duran məsələlərin təhlil edilməsi və ən əsası, auditin ayrı-ayrı istiqamətlərində perspektiv inkişafı, o cümlədən regional aspektdə müəyyənləşdirmək tələb olunur. Başqa sözlə, auditin inkişaf konsepsiyası daha geniş anlamda müxtəlif xarakterli və məqsədli auditor xidmətlərinin inkişafı konstruksiyasını qurmağı zəruri edir.

Auditin inkişaf konsepsiyası onun ümumi problemləri ilə bərabər ayrı-ayrı, daha konkret sahələrini də əhatə etməlidir. Eyni zamanda, konsepsiyada belə bir istiqamət əsas götürülməlidir ki, dövlət auditor xidmətinin keyfiyyətinə ciddi nəzarət etməli və tənzimləməni həyata keçirməlidir. Bütövlükdə isə Azərbaycanda auditin inkişaf konsepsiyasının hazırlanması, ilk növbədə, aşağıda göstərilənlərin qiymətləndirilməsini, perspektiv istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsini tələb edir:

- auditor xidmətinin təşkili və tənzimlənməsi ilə bağlı mövcud qanunvericilik və normativ hüquqi bazanı təhlil etmək;
- iqtisadiyyat sahələrində və təsərrüfat subyektlərində auditin əhatə dairəsini və inkişaf səviyyəsini öyrənmək;
- korrupsiyaya qarşı mübarizədə auditor fəaliyyətinin tutduğu mövqeni müəyyənləşdirmək və ona təsir edən amilləri qiymətləndirmək;
- korrupsiyaya qarşı mübarizədə daxili auditin təşkilinin zəruriliyini müəyyənləşdirmək;
- auditin regional inkişaf problemlərini araşdırmaq;
- auditor xidmətinin dəyəri, onun dəyişkənliyi üzrə tədqiqat aparmaq;
- xidmət bazarında rəqabət mühitinin formalaşmasının və haqsız rəqabət hallarının yaranmasının səbəblərini öyrənmək;
- auditor xidmətinin keyfiyyətini, ona təsir edən amilləri tədqiq etmək;
- xidmət bazarında sərbəst auditorların və auditor təşkilatlarının tutduğu mövqeni müəyyənləşdirmək və ona təsir edən amilləri qiymətləndirmək;

- auditor xidmətinin inkişafına təsir edən mənfi meyillərin, “qara audit”in yaranmasının səbəblərini tədqiq etmək;
- auditorların peşə-ixtisas səviyyəsinin müasir vəziyyətini və inkişaf problemlərini müəyyənləşdirmək;
- auditor xidmətinin tənzimlənməsi problemlərini təhlil edib qiymətləndirmək;
- ölkədə auditor xidmətinin müasir vəziyyətini qiymətləndirmək və onun inkişafı üzrə təkliflər hazırlamaq.

Mühüm məsələlərdən biri də auditin dövlət tənzimlənməsi ilə özünü-tənzimləmə modelləri arasında düzgün nisbət qurulmasına nail olmaqdan ibarətdir. Auditin inkişafını təmin edə biləcək amillərdən biri də idarəetmənin inzibati və iqtisadi mexanizmlərinin düzgün əlaqələndirilməsidir. Eyni zamanda, tənzimlənmənin etik mexanizminin daha geniş təsirinin reallaşdırılması istiqamətində də mövcud olan problemlər öz həllini tapmalıdır.

Auditin inkişaf konsepsiyasında tənzimlənmənin inzibati mexanizmində uzunmüddətli və operativ amillərin düzgün uzlaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Uzunmüddətli amillərə, ilk növbədə, yeni normativ aktların yaradılması və tətbiqi, auditor fəaliyyətinin normativ tənzimlənməsi aid edilə bilər. Operativ amillər isə auditin tənzimlənməsi məqsədilə auditor təşkilatlarına və fərdi sahibkarlara - sərbəst auditorlara təsirlərlə əlaqədardır: lisenziyaların ləğvi, cərimə sanksiyaları, məsuliyyət riskinin sığortalanması və digərləri. Auditin idarə edilməsinin və təşkilinin konseptual əsaslarının işlənilməsi onun əsas metodoloji və texnoloji problemlərinin müəyyənləşdirilib sistemləşdirilməsini və həllini tələb edir ki, bu sahədə Auditorlar Palatası öz tədqiqatını yekunlaşdırmaq üzrədir.

Maliyyə nəzarəti və auditin inkişaf konsepsiyasının reallaşdırılmasının ilkin mərhələsi müvafiq qanunvericilikdə olan boşluqların aradan qaldırılmasını və bu istiqamətdə təkmilləşdirməni tələb edir ki, bu sahədə də Auditorlar Palatası öz səylərini sərf edir.

Audit keyfiyyətinin şəffaflığı (yoxlama hesabatlarının dərc edilməsi) və audit şirkətləri (yəni müəssisələr tərəfindən maliyyə hesabatlarının dərc edilməsi) haqqında şəffaflığın artırılması, İƏQ-in yüksək

keyfiyyətli yerli standartlar əsasında auditlərinin aparılması imkanlarını təsdiq edən müəyyən keyfiyyət tələblərinə cavab verən auditorlar və auditor şirkətləri üçün auditin keyfiyyəti şəhadətnaməsinin təsis edilməsi də konsepsiyada öz həllini tapmalıdır.

Ümidvaram ki, bugünkü müzakirələr zamanı dinləyəcəyimiz təklif və tövsiyələr Azərbaycan auditinin inkişaf konsepsiyası sahəsində apardığımız işləri daha düzgün qurmaqda bizə faydalı olacaqdır.

NEW EC PROPOSALS ON AUDIT POLICY

*Horia NEAMȚU,
CAFR President, Prof. PhD*

STRUCTURE OF THE PRESENTATION

- Main Audit Proposals of the European Commission
- New Challenges for Professional Bodies
- Threats imposed by the new EC Regulations
- Conclusions

MAIN AUDIT PROPOSALS OF THE EUROPEAN COMMISSION

November 30, 2011 – the EC publishes its legislative package on audit:

- a directive amending the current statutory audit Directive (43/2 006/EC)
- a new regulation containing specific requirements for the audit of public interest entities

Main elements of the proposals:

- *Mandatory rotation* of audit firms: audit firms will need to rotate every 6 years (9 years for joint audits). A cooling off period of 4 years is applicable before the audit firm can work again for the same client.

- *Mandatory tendering*: for public interest entities, the process of selecting the auditor has to be open and transparent. The audit committee will be involved in the procedure.
- *Prohibition of Big 4-only contractual clauses* (third parties can no longer restrict, suggest or recommend to the audited entity to appoint a certain statutory auditor or audit firm).
- *Non-audit services*: audit firms are no longer allowed to provide non-audit services to their audit clients (such as advisory services, for e.g.). Large audit firms will have to separate audit from other non-audit activities or to become “pure audit firms”.
- *Introduction of the European Passport*: this European passport will allow audit firms to provide services in the European Union.
- *Introduction of ISAs for all statutory audits*: Member States will have to ensure their proportional application at national level.
- *Independence of competent authorities towards the profession*: national competent authorities responsible for public oversight can only delegate approval and registration of auditors to professional bodies .
- *Mutual recognition*: to ensure cross-border mobility, audit firms are recognized in the host Member State if they are registered in the Member State of origin. Auditors approved in another Member State can either pass the aptitudes test or can work for three years with a locally acknowledged auditor (the so-called adaptation period).
- *Statutory audit and small and medium firms*: small firms are no longer obliged, by EU law, to audit their financial statements; medium firms continue to be submitted to statutory audit.
- *Audit fees*: the fees for related services, provided to audit clients, besides statutory audit, have to be limited to 10% from the overall fees. If the total value of audit and related services fees, re-

ceived by the auditor/audit firm from the same audit client, which is a public interest entity, is significant compared to the overall fees, safeguards should be applied.

NEW CHALLENGES FOR PROFESSIONAL BODIES

Public oversight boards from every EU Member State would delegate attributions to other authorities or professional bodies, only in what regards the approval and registration of statutory auditors and audit firms.

- For the time being, CSPAAS (the Romanian public oversight board for the statutory audit activity) does not have the capacity, nor from the financial or staff point of view, to provide the activities currently covered by CAFR (the Romanian professional body in charge of financial audit) – CSPAAS has only 1 full-time employee, all other 4 persons being delegated from other institutions.

From the CAFR perspective, current EU proposals transfer the entire activity performed by professional bodies, in the field of statutory audit, to the public oversight board – this would lead to a decreased role of professional bodies.

Areas currently covered by CAFR, for which CSPAAS has the final responsibility:

- Investigations and discipline;
- Continuous professional training;
- Quality assurance.

According to the new proposals, in the future, these fields will no longer be delegated to professional bodies.

If the public oversight board covers the areas traditionally pertaining to professional bodies, this would increase market confusion,

giving the impression that professional bodies did something wrong or are guilty for certain errors.

It is common for liberal professions (such as doctors, lawyers, etc.), which in Romania are gathered within the Union of Liberal Professions (ULPR), to self-regulate.

This was also the case for the accounting and audit profession in Romania, where accountants and auditors are represented by their professional bodies, promoting their interests at national and international level.

At least in Romania, there have been no proves that the actions of professional bodies had negative effects on the quality of their members' activity.

By its adhesion to international organizations (IFAC, FEE, FIDEF), CAFR is engaged in protecting the public interest and working for the benefit of its members.

THREATS IMPOSED BY THE NEW EC REGULATIONS

- 1.** A large number of interested parties consider that the **mandatory rotation of the auditor** and the **interdiction of large audit firms to provide non-audit services** will reduce audit quality – these measures will impose additional costs and will affect these firms' activity.
- 2.** Most market participants believe that, if **mandatory rotation** is introduced, **more audit clients will turn to large audit firms**, than the other way around – the result will be the increase of concentration on the audit market.
- 3.** Legal requirements of imposing firms to **change the auditor every 6 years** will impose **burdens related to costs**. Also, this provision would **affect audit quality**, being **counterproductive** (it will restrict auditor's knowledge of the audited entity, thus reducing audit quality).
- 4.** The draft Directive **excludes professional bodies** from various regulatory activities related to their **own members**; the profession, as we know it today, will turn into a **regulated sector**, there will be no more benefits from being member of a professional institute (the experience already gained will be lost, and new changes will trigger the need for a new infrastructure).

5. The proposal to **prohibit large audit firms** from providing other **non-audit** services, will force these firms to give up either audit, either non-audit activities.

The **complete loss of expertise in the advisory field** by a “pure audit firm” will significantly reduce its capacity and ability to attract qualified employees or clients.

6. The interdiction of providing non-audit services by the audit firms will affect audit quality - these measures will not strengthen independence, on the contrary, they will increase market concentration.

CONCLUSIONS

In Romania, the **Chamber of Financial Auditors** (the professional body) **risks to lose some of its current activities** (quality assurance, continuous professional development, investigations and discipline), since, according to the new draft directive, these areas will no longer be delegated to the professional institute, but to the public oversight board. These activities, already in place and functioning at the level of CAFR, suggest the need of **time and resources** in order for them to be covered by the public oversight board.

- Our organization considers that **the current provisions on the public oversight system in the 43/2006/EC Directive should be maintained** – this would allow high-level services to be provided by professional bodies, under the supervision of a public oversight board.
- The **European Commission proposals are surprising**, since many of them were **not approached** by the **Green Paper on Audit Policy**, a document which was intended to allow for a worldwide debate on audit policy changes.
- **Changes brought to the audit policy** have to be based on sound **impact analysis** and **case studies**, since society’s perception on audit can affect stakeholders’ trust and the demand of audit services.
- The **future architecture of the profession is uncertain**, but the role and achievements of professional bodies should not be neglected.

ŞƏFFAFLIQ VƏ MÜASİR TEXNOLOGİYALARIN TƏTBİQİ SƏMƏRƏLİ VERGİ İNZİBATÇILIĞININ ƏSASIDIR

*Akif MUSAYEV,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının
müxbir üzvü,
Azərbaycan Universitetinin professoru*

AZƏRBAYCANIN VERGİ XİDMƏTİNİN İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti parlamentinin qərarı ilə Maliyyə Nazirliyi yanında vergi müfəttişi vəzifəsi təsis edilmişdir;
2. Azərbaycan Respublikasının Baş Dövlət Vergi Müfəttişliyinin yaradılması;
3. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin yaradılması.

FUNKSIONAL STRUKTURUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ:

- 2001** - Vergi cinayətlərinin ibtiddi araşdırılması departamenti
2001 - İri vergi ödəyiciləri ilə iş üzrə departament
2002 - Paytaxtın 11 rayon vergilər şöbəsinin ləğv edilərək, Bakı Şəhər Vergilər Departamentinin yaradılması; 62 yerli vergi orqanının ləğv edilməsi, 12 ərazi vergilər idarəsinin (ƏVİ-nin) yaradılması
2009 - Vergi auditi departamenti.

VERGİ QANUNVERİCİLİYİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi 1 yanvar 2001-ci ildə qüvvəyə minmişdir.

2001: Əvvəl – Müxtəlif qanunlar, 13 vergi; Sonra – Vahid qanunvericilik, 9 vergi.

VERGİLƏR NAZİRLİYİ

22 may 2001-ci ildə Vergilər Nazirliyinin Daxili Nəzarət Baş İdarəsi yaradılmışdır.

14 iyul 2004-ci ildə Vergilər Nazirliyinin Daxili Təhlükəsizlik Baş İdarəsi yaradılmışdır.

Daxili təhlükəsizlik strukturlarının funksiyaları:

Vergi ödəyicilərinin hüquq və mənafelərinin gözlənilməsinə nəzarəti həyata keçirmək;

Korrupsiya ilə əlaqədar hüquq pozuntularının qarşısının alınmasını təmin edən profilaktik tədbirlər görmək;

Vəzifəli şəxslər tərəfindən yol verilmiş korrupsiya halları üzrə xidməti araşdırma və təhqiqat aparmaq.

VERGİ İŞÇİSİNİN ETİK DAVRANIŞ KODEKSİ

25 yanvar 2005-ci il – Vergi işçisinin etik davranış kodeksi təsdiq edilib

28 yanvar 2008-ci il – Vergi işçisinin etik davranış kodeksi təkmilləşdirilib və onun yeni redaksiyası qəbul olunub

2009-2011-ci illərdə etik davranış kodeksinin tələblərini pozduğuna görə:

Xəbərdarlıq alanlar – 6 nəfər

Töhmət alanlar – 10 nəfər

Sonuncu xəbərdarlıqla şiddətli töhmət alanlar – 14 nəfər

Xüsusi rütbəsi aşağı salınıb – 9 nəfər

Vəzifəsi aşağı salınıb – 5 nəfər

İCRA İNTİZAMI

2009-2011-ci illərdə yol verilmiş qanun pozuntularına görə:

xidmətinə xitam verilib - 36 nəfər;

rütbəsi bir pillə aşağı salınıb - 12 nəfər.

Hər il iyun və dekabr aylarında treninqlər:

korrupsiyaya qarşı mübarizə;

maraqlar toqquşması;

etik davranış;

məlumat azadlığı məsələləri.

İNSAN RESURSLARININ İNKİŞAFI

2002 - Tədris Mərkəzi

2005 - Testlə işə qəbul;

Fəaliyyətin qiymətləndirilməsi.

İNSAN RESURSLARININ İDARƏ OLUNMASI

Vergilər Nazirliyi əməkdaşlarının yaş qrupları üzrə bölgüsü:

30-a qədər – 29,16%

30-35 yaş – 12,38%

36-40 yaş – 9,10%

41-45 yaş – 11,86%

46-50 yaş – 14,63%

50-dən yuxarı – 22,87%

İşə qəbul prosesi, testlə qəbul olunan işçi heyətinin göstəriciləri

15 aprel 2005-ci il – “Dövlət vergi orqanlarına işə qəbul olunmaq üçün namizədlərin müsabiqəsinin keçirilməsi haqqında Əsasnamə” təsdiq edilmişdir

İşə qəbulla bağlı keçirilən müsabiqələr - 7 dəfə

İşlə təmin olunanların sayı - 735 nəfər

Kadr ehtiyatında olanlar - 33 nəfər

2008-ci il: Namizədlərin sənədlərinin elektron formada qəbulu;
Müsahibə prosesinin video çəkilişinin aparılması.

Vergi orqanları əməkdaşlarının attestasiya prosesi

İndiyədək 4 dəfə attestasiya prosesi keçirilmişdir

2010 - Attestasiyanın gedişinin videoçəkilişinin aparılması;

Vergilər Nazirliyinin rəsmi internet saytında onlayn nümayişi

Xidməti fəaliyyətinə xitam verilmişdir - 93 nəfər

Aşağı vəzifəyə keçirilmişdir - 4 nəfər

Təkrar attestasiyadan keçirilmişdir - 76 nəfər

XİDMƏTLƏR

Vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlər

2002 – www.taxes.gov.az rəsmi internet saytı

2003 – 195 telefon məlumat xidməti

2007 - xidmət terminalları

2007 – elektron xidmətlər

2008 – “bir pəncərə” sistemi

2011 – vergi ödəyicilərinə xidmət konsepsiyası

WWW.TAXES.GOV.AZ

Vergi qanunvericiliyi ilə bağlı məlumatların alınması məqsədilə elektron informasiya məkanından geniş istifadə edilməsi;

Vergilər barədə məlumat bazasının yaradılması;

Vergi orqanları və vergi ödəyiciləri, həmçinin, vətəndaşlar arasında interaktiv əlaqənin genişləndirilməsi.

Birbaşa əlaqə:

Vergilər naziri ilə birbaşa əlaqə

“Vergi orqanı əməkdaşlarının fəaliyyəti ilə əlaqədar saxtakarlıq və ya korrupsiya halları, eləcə də sahibkarlıq fəaliyyətində vergi qanunvericiliyi ilə əlaqədar hüquq pozuntuları barədə” bölmə

Vergi orqanı əməkdaşlarının qeyri-etik davranışı barədə necə məlumat verməli

“Vergi Apellyasiya Şurasına müraciət” bölməsi

Video-qəbul

FACEBOOK sosial şəbəkəsində Azərbaycanın vergi sisteminin təbliği

195 telefon məlumat xidməti

Vergi ödəyicilərinə göstərilən xidmətlər

2003 – 195 telefon məlumat xidmətinin (TMX) təşkili (Bakı şəhəri)

2006 – 195 TMX respublikanın bütün ərazisini əhatə etmişdir

2009 – Vergi ödəyicilərinə səsli mesajların göndərilməsi

2011 – Vergi ödəyicilərinə qısa mesajların (SMS) göndərilməsi

2011 - Beynəlxalq Sertifikatlaşdırma və Sorğu Mərkəzləri İnstitutu tərəfindən “EN-15838 Keyfiyyət standartı”na layiq görülmüşdür

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il 11 avqust tarixli «Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı»nın (Elektron Azərbaycan)» təsdiq edilməsi haqqında sərəncamına əsasən, ölkəmizdə sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində universal telefon məlumat xidmətinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.

Vergi Ödəyicilərinə Xidmət Mərkəzləri

31 Mərkəz fəaliyyət göstərir

Göstərilən xidmətlər:

Elektron bəyannamələrlə bağlı xidmətlər

Təlimlər

Vergilər barədə məlumat və izahatların verilməsi

Vergi borcu barədə məlumat

Uçot məlumatlarına baxış imkanı

ƏVİ-lər olmayan bütün rayonlarda xidmət mərkəzlərinin yaradılması nəzərdə tutulur

SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNİN “BİR PƏNCƏRƏ” PRİNSİPİ İLƏ QEYDİYYATI

2007 – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

2008 – Qeydiyyatata başlanma

2008 – “Nəzarət kitabçası”nın təqdim olunması

“BİR PƏNCƏRƏ”

Qeydiyyat zamanı prosedurların sayı: əvvəl – 15; sonra - 5

Qeydiyyat aparan orqanların sayı: əvvəl – 8; sonra - 1

Tələb olunan sənədlərin sayı: əvvəl – 33; sonra - 7

Sərf olunan vaxt (gün): əvvəl – 56; sonra - 3

ELEKTRON XİDMƏTLƏR

2002 – www.taxes.gov.az

2006 - - AVİS

2007 - www.taxes.gov.az – Elektron bəyannamələr

2008 - ƏDV depozit hesabı; Banklarla elektron mübadilə

2010 - Elektron vergi hesab-fakturalar ; Elektron kargüzarlıq sistemi; GPRS sistemi

2011 - Fiziki şəxslərin elektron qeydiyyatı

2012 - Hüquqi şəxslərin elektron qeydiyyatı; Vergi və rüsumların elektron qaydada ödənilməsi

Hazırda bəyannamələrin 90%-i vergi orqanlarına elektron formada təqdim olunur.

VƏTƏNDAŞ MÜRACİƏTLƏRİ

Vergilər Nazirliyinə vətəndaş müraciətləri (2011-ci il):

Cəmi – 51906

Arayış alınması ilə bağlı – 22328 (43%)

Şikayətlər – 1298 (2,5%)

Eyni və təkrar şikayətlər çıxılmaqla – 772 (1,5%)

Müraciətlərin ümumi sayında müsbət həll olunub – 78,1%

Vətəndaşların qəbulu

- Audio-vizual vasitələrlə təchiz olunmuş qəbul otaqları
- Vətəndaşların videoqəbulu

VERGİ APELLYASIYA ŞURASI

Vergi Apellyasiya Şurasının yaradılması (2008-ci il):

vergi orqanlarının qərarlarından təkrar şikayətlərə baxılması;
vəzifəli şəxslərin hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) şikayətlərə baxılması;
şikayətlərə baxılması işinin təkmilləşdirilməsi.

Vergi Apellyasiya Şurasının qərarları

Baxılmış işlər – 64

Təmin olunmuş – 17

Qismən təmin olunmuş - 4

Baxılmadan saxlanmış - 15

Aidiyyəti üzrə göndərilmiş - 7

Təmin edilməmiş - 14

ŞƏFFAFLIĞIN ARTIRILMASI

Hər il - Nazirliyin rəhbər vəzifəli şəxslərinin iştirakı ilə regionlarda sahibkarlarla görüşlər

2005 - Vergi klubu

2011 - “İqtisadi islahatlara xidmət edən vergi islahatları” mövzusunda “dəyirmi masa”

2011 - Sahibkarların ictimai təşkilatları ilə görüş

2012 – “Azərbaycanda vergi sistemi: reallıqlar və perspektivlər” Vergi Forumu

KİV-lə iş (2011-ci il)

TV kanallarında süjet - 480

Aparıcı mərkəzi qəzetlərdə material - 3082

Aparıcı yerli internet xəbər saytlarında informasiya - 2255

KİV üçün verilmiş press-revizlər – 116

Hər gün orta hesabla məlumat – 16

VERGİLƏR NAZİRLİYİNİN NƏŞRLƏRİ:

“Vergilər” qəzeti

“Azərbaycanın vergi jurnalı”

“Vergi xəbərləri” bülleteni

KORRUPSIYAYA QARŞI MÜBARİZƏ - İCTİMAİ QURUMLARLA ƏMƏKDAŞLIQ

2011 - İctimai müzakirələr, İTV-də QHT-lərin iştirakı ilə geniş dialoqun aparılması (25 iyun 2011-ci il)

2011 - “Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə” mövzusunda konfrans (24 noyabr 2011-ci il)

2012 - “Azərbaycan Respublikasında korrupsiyaya qarşı mübarizə: nailiyyətlər və perspektivlər” mövzusunda Konfrans (15 fevral 2012-ci il, Vergilər Nazirliyinin Şamaxıdakı Tədris Mərkəzi)

2012 - Beynəlxalq Antikorrupsiya Akademiyası ilə Anlaşma Memorandumunun imzalanması (15 fevral 2012-ci il).

КОНТРОЛЮ КАЧЕСТВА АУДИТА НЕТ АЛЬТЕРНАТИВЫ

***Сапар КОШКИМБАЕВ,
Президент Палаты аудиторов Республики Казахстан,
Председатель Евразийского Совета сертифицированных
бухгалтеров и аудиторов, Управляющий партнер
«BDO Казахстанаудит», кандидат экономических наук,
Заслуженный деятель Республики Казахстан***

Почти шесть месяцев прошло с того дня, когда мы вместе с вами с большим подъемом собрались здесь, в Баку, на III Евразийский Форум бухгалтеров и аудиторов и в праздничной обстановке отметили 15-летний юбилей Палаты аудиторов Азербайджанской Республики. Нам уже доводилось подчеркивать, что для нас, аудиторов соседней, всего лишь через Каспий, страны вы всегда были и остаетесь надежными коллегами и партнерами по развитию нашего дела. Мы всегда восхищались и восхищаемся тем вниманием и той поддержкой, которую вы получали от Лидера азербайджанского народа Гейдара Алиева и которую имеете сегодня от главы государства, Президента Ильхама Алиева. И в этом у нас много общего: мы гордимся тем, что в далеком 1993 году, на заре независимости, Лидер нации, Президент нашей страны Нурсултан Назарбаев подписал Закон об аудиторской деятельности. Он был первым в СНГ. И вот уже почти два десятилетия мы вместе продвигаем вперед наше общее дело.

Понятно, что время не стоит на месте, оно требует новых подходов во всех сферах человеческой деятельности: в производстве, финансах, учете, аудите. За минувшие годы в Закон в соответствии с международными новациями, внесено немало изменений и дополнений. Но сегодня идеи посткризисного восстановления, прогнозы и ожидания негативных воздействий на экономику требуют новых подходов к прозрачности бизнеса и, соответственно, аудита.

Наша Палата аудиторов вот уже 12 лет является действитель-

ным членом Международной федерации бухгалтеров – глобальной организации, объединяющей представителей бухгалтерских и аудиторских профессий 125 стран мира. Мы были первыми на постсоветском пространстве, кто вступил в МФБ. Еще и поэтому мы чувствуем свою ответственность за защиту общественных интересов и прозрачности экономики путем внедрения стандартов качества в деятельность аудиторов и бухгалтеров Евразийского региона.

Нашими приоритетами на ближайшую перспективу остаются:

Первое. Главным для нас, мы считаем, обеспечение высокого качества работы, как задача конкурентоспособности и признания аудита страны на мировых рынках. Нужно подтягивать уровень отечественного аудита, используя его современную теорию и практику, в том числе путем вхождения в состав международных аудиторских сетей.

Второе. Необходимость формирования и принятия Палатой единой обязательной эффективной системы обучения и повышения квалификации в течение всего времени работы по профессии. Это задача не только для Палаты, но и для каждой организации относительно своих сотрудников. Максимально приблизить обучение кандидатов в аудиторы к требованиям квалификационных экзаменов по аттестации. Мы считаем, что успешно сдающих экзамены должно быть не менее 30-40 процентов при нынешних 10-15. Будем систематически устанавливать рейтинги учебных центров не по тому, как они себя рекламируют, а по показателям процентов сдачи экзаменов их слушателями.

Третье. Стимулировать и помогать в развитии бизнеса и предпринимательства, особенно организациям, не входящим в Международные сети. У нас сейчас до 70 процентов фирм, где работают 2-3 аудитора. Готовим рекомендации, помогаем находить партнеров для объединения в более мощные организации, расширяем клиентскую базу.

Четвертое. Стоит задача решительнее привлекать аудиторов из числа молодежи к волонтерской работе в Палате, как школе управ-

ления. В состав Совета и руководителей Комитетов мы теперь стремимся избирать, наряду с опытными, большей частью молодых специалистов, ставших аудиторами в последнее десятилетие. Задача: влить «новую кровь» в руководящие органы, подобрать людей, обладающих свежим «незамысленным взглядом» на проблемы аудита в стране, прогрессивно мыслящих, способных вести дело по-новому.

Пятое. У нас приближаются новые выборы. И мы думаем о кандидатах в состав руководящих органов Палаты. Следует, как нам кажется, определяться с кандидатами заблаговременно, не позднее чем за два-три месяца до общего отчетно-выборного собрания, а может быть и раньше. Выносить на его обсуждение и голосование альтернативных кандидатур не «с голоса», не по принципу землячества, старой дружбы, возможности влияния и.т.п., а только по деловым и, что немаловажно, человеческим качествам.

Все эти направления имеют целью более полную реализацию нашей главной задачи – обеспечение высокого качества работы.

Сегодня мы убеждены: контролю качества аудита нет альтернативы.

На сайте МФБ наряду с другими важными документами размещен план развития основных направлений Палаты аудиторов Казахстана в соответствии с принятыми мировыми стандартами, предлагаемыми Международной федерацией бухгалтеров. Для нас эти направления являются основополагающими, так как цели и задачи развития профессии аудитор являются для всех развивающихся стран едиными.

Палата, согласно требованиям МФБ, ввела у себя обязательную программу и процедуру внешней проверки качества работы своих членов, которые, как минимум, проводят аудиты финансовой отчетности компании. Специально созданным Комитетом, возглавляемым практикующим аудитором, партнером компании BDO, в рамках этих требований разработаны и опубликованы Правила проведения внешнего контроля, в которых представлены критерии

оценки аудиторских проверок по финансовой отчетности.

Данные Правила разработаны на основе требований Восьмой директивы ЕС, Закона «Об аудиторской деятельности в РК», Положения об обязанностях членов Международной федерации бухгалтеров и применяются при проведении внешнего контроля качества работы членов Палаты аудиторов РК, выполняющих аудит финансовой отчетности.

Известно, что Евросоюз (ЕС) в развитие политики по обязательному аудиту, сформулированной в 1996 году («Зеленая книга»), принял в 2006 году новую Восьмую директиву, введенную в действие с 2007 года, направленную на улучшение качества годовой отдельной и консолидированной отчетности компаний, на повышение ее надежности и достоверности путем установления минимально необходимых требований к обязательному аудиту. Директива требует, чтобы официальные аудиторы (аудиторские организации) были включены в независимую систему контроля качества, находящуюся под общественным надзором. Новацией Директивы является признание Евросоюзом аудиторских фирм третьих стран, подписывающих аудиторские отчеты в связи с выпуском ценных бумаг, торгуемых на рынках ЕС. Условием является включение их в систему надзора, организованную в соответствующей стране и включающую внешний контроль с проведением расследований и применением санкций.

В Правилах, которые напрямую отвечают заявленной теме нашего симпозиума, отражены конкретные задачи внешнего контроля качества, права и обязанности вышеназванного Комитета. Эта конфиденциальность получаемой информации, назначение Рабочей группы по каждому Проверяемому субъекту, отбор контролеров для выполнения заданий по проверке контроля качества и другие.

Палата аудиторов использует циклический, но жесткий подход к проведению проверок внешнего контроля качества, согласно которому каждый подлежащий проверке субъект подвергается ей не реже одного раза в три года.

Процедура внешнего контроля качества аудита завершается принятием Комитетом решения о присвоении Проверяемому субъекту оценки качества проводимого им аудита.

После окончания процедуры внешнего контроля качества аудита Проверяемому субъекту выдаются:

- заключения по итогам рассмотрения результатов проверки контроля качества по установленной форме, подписанное Председателем совета и Председателем комитета;

- выписка из Отчета о результатах проверки, подписанная Председателем комитета.

Информация о прохождении контроля аудиторскими организациями вносится в Базу данных по внешнему контролю качества. С удовлетворением докладываем, что эта система внедрена не на словах, а на деле. Более того, свыше десяти аудиторских фирм исключены из Палаты за неудовлетворительное обеспечение высокого качества работы. Наш следующий шаг - применение дифференцированного подхода в осуществлении проверок контроля качества. Конечно, требования стандартов аудита должны выполнять все аудиторские фирмы. Но время показало, что подходы к проведению проверок контроля качества могут и должны быть различными к различным аудиторским фирмам. А ужесточение контроля качества в аудиторских фирмах, представляющих услуги компаниям публичного интереса, можно через расширение масштаба проверок, увеличение частоты проверок и другими способами. Исходя из этого, нами разработана концепция осуществления дифференцированного контроля качества аудита в аудиторских организациях – членах Палаты аудиторов РК, которая представлена регулирующим органам для обсуждения.

Хотелось бы остановиться на некоторых новациях, которые, возможно, будут интересны и в ваших странах.

Президент Казахстана Н.А.Назарбаев требует снижения давления на бизнес, одним из методов которого является государственное лицензирование. Мы немало лет отстаивали эту процедуру

исходя из опыта, когда при отсутствии лицензирования любая фирма могла объявить себя аудиторской, проводить так называемый «аудит» силами, иногда, «аффилированных» фирм или даже случайных людей и тем самым дискредитировала само понятие «независимый аудит». Теперь, когда профессиональные организации окрепли, Закон работает в полную силу, а в обществе есть понимание важности, и более того, необходимости аудита, можно, как нам кажется, и отказаться от лицензирования этого вида деятельности.

При этом больше полномочий должны получить профессиональные объединения аудиторов и аудиторских фирм. Им нужно предоставлять те права, которые имеют сейчас органы лицензирования, но исполняют их нередко чисто формально. Например, члены, исключенные из профессиональной организации, могут легко вступить в другую, или снова в ту же, или даже создать свою организацию. Такое недопустимо. Поэтому мы работаем над предложением о том, чтобы решение об исключении фирм из профессиональной организации могла пересмотреть только та же организация, которая исключила, либо суд.

В то же время мы не можем допустить в связи с отказом от лицензирования разброда и шатаний и, тем более, анархии. Пойти по этому пути это погубить отечественный аудит. Поэтому мы готовим предложения о создании Надзорного совета за аудиторской практикой. Как мы это себе представляем?

Уполномоченный государственный орган, а в нашей стране это Министерство финансов, создает Надзорный совет за работой аудиторских и профессиональных организаций. Председатель Совета назначается руководителем уполномоченного государственного органа из числа лиц, занимающих в нем оплачиваемые должности, возможно, в ранге заместителя Министра. Надзорный совет состоит из девяти членов, в том числе представителей государственных органов, Национального банка РК и по два делеги-

рованных профессиональными организациями действительных члена. Пожизненными членами Надзорного совета сверх указанного числа являются по праву экс-президенты (председатели) профессиональных организаций, возглавлявшие их не менее двух сроков подряд.

Надзорный совет по обращению руководящих органов либо не менее одной десятой части действительных членов аккредитованной профессиональной организации, либо не менее трех аудиторских организаций, либо государственного органа, либо аудируемого субъекта организует проверки через комитеты Палаты и принимает решения по вопросам контроля качества, конфликта интересов, соблюдения Кодекса этики, уставов организаций, Закона об аудиторской деятельности, Конституции Республики Казахстан. Решения Надзорного совета обязательны для исполнения профессиональными и аудиторскими организациями.

Деятельность Надзорного совета за аудиторской практикой регулируется Законом об аудиторской деятельности и Положением о Надзорном совете, утвержденным уполномоченным органом. При этом профессиональные организации и аудиторские фирмы вправе обжаловать решения этого Совета в судебном порядке.

Движение в этом направлении обеспечит, на наш взгляд, высокое качество работы, прозрачность, и, что важно, защиту интересов отечественных и иностранных инвесторов. Сейчас их интерес к Казахстану необычайно велик. Ведь Казахстан входит в десятку стран с наибольшими запасами нефти и газа, в пятерку – по запасам угля, в четверку – по фосфорной руде, на втором месте в мире по запасам хрома и на первом по залежам урана. Известно, что международным рынкам капитала необходимы режимы регулирования, стандартизации, которые обеспечивают прозрачность, совместимость, преемственность и безопасность. Здесь мы видим большие перспективы для развития отечественного аудита и международного сотрудничества.

KORRUPSIYA CİNAYƏTLƏRİNİN AŞKAR EDİLMƏSİ VƏ İSTINTAQI ZAMANI MÜTƏXƏSSİSLƏRİN ROLU

*Nurəli MƏMMƏDOV,
Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında
Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə İdarəsinin
mütəxəssislər qrupunun rəhbəri*

Təməli ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin müəyyən etdiyi əsas istiqamətlər üzrə davamlı şəkildə həyata keçirilən müvəf-fəqiyyətli sosial-iqtisadi siyasət xətti ölkəmizin sürətlə inkişaf etmə-sinə səbəb olmuşdur.

İqtisadiyyatın sürətlə inkişaf etməsi mülkiyyət formasından asılı ol-mayaraq təsərrüfat subyektlərinin maliyyə və mühasibat uçotunun dəqiq və dürüst aparılmasını zəruri edir.

16 sentyabr 1994-cü il tarixdə “Auditor xidməti haqqında” Azər-baycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi auditor xidməti mü-nasibətlərinin tənzimlənməsində ciddi dönüş yaratdı.

Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası ilə Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə İdarəsi arasında 5 may 2010-cu il tarixdə imzalanmış əməkdaşlıq mü-qaviləsi bu sahədə qarşılıqlı və işgüzar münasibətlərin inkişafına təkan verdi.

Son dövrlər korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində qanunvericiliyə edilmiş əlavə və dəyişikliklər korrupsiya cinayətlərinin aşkar edilmə-sində və istintaqında audit mütəxəssislərinin rolunu əhəmiyyətli dərə-cədə artırmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə İdarəsinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə bir sıra tədbirlər haqqında” 2011-ci il 11 mart tarixli, “Prokurorluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edil-məsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2011-ci il 18 mart tarixli 96-

IVQD nömrəli Qanununun tətbiqi və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 28 oktyabr tarixli 138 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə İdarəsinin Əsasnaməsi”ndə dəyişikliklər edilməsi haqqında” 2011-ci il 8 aprel tarixli fərmanları ilə “Azərbaycan Respublikası Baş prokuroru yanında Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə İdarəsinin Əsasnaməsi”ndə dəyişikliklər etdirərək, korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmlar haqqında daxil olan məlumatlar üzrə ilkin yoxlamaların aparılması və ya korrupsiya ilə bağlı cinayətlərin istintaqı zamanı müxtəlif peşə sahələrində xüsusi biliklərə malik şəxslərdən istifadə etməklə fiziki və ya hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin yoxlanılması məqsədilə idarədə mütəxəssislər qrupu yaradılması nəzərdə tutulmuş, Azərbaycan Respublikası Baş prokuroru tərəfindən 2011-ci il 12 may tarixində imzalanmış əmrə əsasən idarənin tərkibində 17 ştat vahidindən ibarət mütəxəssislər qrupu (şöbə səlahiyyətli) yaradılmış və qrupun əsasnaməsi təsdiq edilmişdir.

İdarə tərkibində yaradılmış mütəxəssislər qrupunun əsas vəzifəsi korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmlar haqqında daxil olan məlumatlar üzrə ilkin araşdırma, korrupsiya ilə bağlı cinayətlərin istintaqı zamanı maliyyə, mühasibat, bank, kredit, elm, texnika və digər peşə sahələrində yoxlamalar aparmaq, yoxlamaların nəticələri üzrə rəy tərtib etmək, göstərilən sahələrlə əlaqədar icraatda olan materialları və cinayət işləri üzrə prokurorlara və müstəntiqlərə ixtisaslı məsləhətlər və tövsiyələr vermək, istintaq və ya digər prosessual hərəkətləri həyata keçirən şəxsə kömək məqsədilə sənədlərin və əşyaların aşkar edilməsi, möhkəmləndirilməsi, götürülməsi və bu məqsədlə texniki vasitələrdən və kompyuter proqramlarından istifadə edilməsi, iş materiallarının tədqiq edilməsi, ekspert qarşısında suallar qoyulması üçün özünün bacarıq və biliyindən istifadə edərək, cinayət prosesini həyata keçirən şəxsə peşəsinə aid sualları və hərəkətləri izah etməkdir.

Göstərilən vəzifələri yerinə yetirmək üçün mütəxəssislərə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada elm, texnika, maliyyə, mühasibat, bank, kredit və digər peşə sahələri ilə əlaqədar fiziki və hüquqi şəxslərdən, dövlət orqanlarından, onların vəzifəli şəxslərindən

məlumatların, sənədlərin və digər materialların tələb edilməsi barədə icraatında ilkin araşdırma materialı və ya cinayət işi olan müstəntiq, prokuror və ya digər səlahiyyətli şəxs qarşısında vəsatət qaldırmaq, yoxlamalar zamanı cavabdeh maddi məsul və rəhbər vəzifəli şəxslərin izahatlarını almaq, zərurət yarandıqda qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada təşkilatlarda təkrar, yaxud əlavə təftişlərin, inventarizasiyanın və digər xarakterli yoxlamaların keçirilməsi barədə vəsatət qaldırmaq, yoxlama zamanı zəruri sənədlərin aşkar edilməsi və yoxlamaya, yaxud istintaqa təqdim edilməsi məqsədilə idarənin Əməliyyat Şöbəsinə verilməsi barədə prokuror, müstəntiq və ya digər səlahiyyətli şəxs qarşısında vəsatət qaldırmaq kimi hüquqlar verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 33-cü fəslində nəzərdə tutulmuş “Korrupsiya cinayətləri və qulluq mənafeyi əleyhinə olan cinayətlər”in aşkar edilməsi və istintaqı zamanı maliyyə, mühəsibat, bank, kredit, elm, texnika və digər peşə sahələrinin və mütəxəssislərin öz bilik və bacarığından istifadə edərək cinayət prosesini həyata keçirən şəxsə kömək etməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır.

Belə ki, korrupsiya cinayətlərinə daxil olan vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə (Azərbaycan Respublikası CM-nin 308-ci maddəsi) cinayətlərinin ibtidai istintaqı zamanı mütəxəssislər tərəfindən vurulmuş əmlak ziyanının məbləği, həcmi, xarakteri və s. araşdırılmalı və əmlakın, əmlak xarakterli mənfəətin məbləği, həcmi, xarakteri, əldə edilmə müddəti müvafiq yoxlama materialları ilə ifşa edilməlidir.

Geniş ictimaiyyət arasında daha çox “çirkli pulların yuyulması” kimi tanınan qanunsuz yolla əldə edilmiş pul vəsaitini və əmlakı leqallaşdırmaq müasir dövrdə korrupsiyanın doğurduğu əsas bələlərdən biridir. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı leqallaşdırma cinayətinin aşkar edilməsi sahəsində mütəxəssislərin xüsusi biliklərindən səmərəli istifadə edilməsi cinayətin aşkar edilməsi və istintaqında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ümid edirik ki, Auditorlar Palatası ilə qarşılıqlı ikitərəfli əlaqələrimiz bundan sonra da yüksələn xətlə inkişaf edəcək və korrupsiyaya qarşı mübarizə işinə layiqli töhfə verəcəkdir.

KORPORATİV İDARƏETMƏ VƏ ŞƏFFAFLIQ

*Cavanşir ABDULLAYEV,
Azərbaycan Bank Tədris Mərkəzinin direktoru*

1. Korporativ idarəetmənin mahiyyəti

Korporativ idarəetmə - şirkətin menecmenti, onun şurası, səhmdarları və maraqlı tərəfləri arasında münasibətləri tənzimləyir.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı

Korporativ idarəetmə - səhmdarların (iştirakçıların) hüquqlarının həyata keçirilməsi məqsədilə təsərrüfat cəmiyyətlərinin idarə edilməsi ilə bağlı yaranan prosesləri, onları tənzimləyən normaları, habelə bu proseslərin iştirakçısı olan strukturları və şəxsləri nəzərdə tutur.

Azərbaycan korporativ idarəetmə standartları

Qabaqcıl korporativ idarəetmə prinsiplərinə əməl etməyən şirkətlər aşağıdakı problemlərlə üzləşir: 1. İdarəetmə riski; 2. İmic riski; 3. İnvestisiya riski.

2. Korporativ idarəetmənin benefisiarları

Korporativ idarəetmə, ilk növbədə, maraqlı tərəflərin maraqlarının maksimum qorunmasını təmin etməlidir:

- Səhmdar - daima artan dividend və investisiyalarının dəyərinin stabil artımı
- Menecment - səlahiyyət, yüksək əməkhaqqı və yaxşı şərait
- İşçi - az iş yükü və motivasiya
- Müştəri - ucuz və keyfiyyətli xidmət
- Dövlət orqanları - qanunlara riayət və yüksək vergi
- Təchizatçı - öhdəliklərin vaxtında və tam ödənilməsi

3. Korporativ idarəetmə üzrə beynəlxalq prinsiplər

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT) Prinsipləri

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı 1960-cı ildə 29 dövlətin təmsilçiliyi ilə yaradılmışdır. Korporativ idarəetmə prinsipləri ilk dəfə

İƏİT tərəfindən 27-28 aprel 1998-ci ildə hazırlanmış, 1999-cu ilin mayında razılaşdırılmışdır. Prinsiplərə 2004-cü ildə dəyişikliklər edilmişdir.

Prinsip 1. Səmərəli korporativ idarəetmə strukturu üçün bazanın yaradılması

Korporativ idarəetmə strukturu şəffaf və işlək bazarları təşviq etməli, hüquq normalarına uyğun olmalı və nəzarət, tənzimləmə və icra orqanları arasında vəzifələrin aydın şəkildə bölüşdürülməsini təmin etməlidir.

Prinsip 2. Səhmdarların hüquqları və əsas sahiblik funksiyaları
Korporativ idarəetmə strukturu səhmdarların hüquqlarını qorumalı, onlara hüquqlarından istifadə etməyə imkan yaratmalıdır.

Prinsip 3. Səhmdarlara eyni yanaşma
Korporativ idarəetmə strukturu bütün səhmdarlara, o cümlədən azlıq (minoritar) təşkil edən və xarici səhmdarlara eyni münasibət bəslənməsini təmin etməlidir. Bütün səhmdarlar onların hüquqları pozulduğu hallarda onları effektiv metodlarla bərpa etmək imkanına malik olmalıdırlar.

Prinsip 4. Korporativ idarəetmədə maraqlı tərəflərin rolu
Korporativ idarəetmə strukturu maraqlı tərəflərin qanunla və ya iki-tərəfli sazişlərlə müəyyən edilmiş hüquqlarını tanımalı, iş yerlərinin yaradılmasını, maliyyə durumu möhkəm olan şirkətlərin davamlı inkişafını təmin etmək üçün maraqlı tərəflərin fəal əməkdaşlığını təşviq etməlidir.

Prinsip 5. Açıqlama və şəffaflyq
Korporativ idarəetmə strukturu şirkətə aid bütün mühüm məlumatların, o cümlədən şirkətin maliyyə durumu, mülkiyyəti, fəaliyyəti və idarə edilməsi haqqında məlumatların vaxtında və dəqiq açıqlanmasını təmin etməlidir.

Şirkətlər aşağıdakı məlumatları açıqlamalıdırlar:

Şirkətin maliyyə və əməliyyat nəticələri;

Şirkətin məqsədləri;

Majoritar səhmlər və səsvermə hüquqları;

Müşahidə Şurası və İdarə Heyətinin üzvləri və əsas vəzifəli şəxslərin mükafatlandırılması siyasəti və direktorlar haqqında məlumat;

Aidiyyəti tərəflərin əqdləri;

Proqnozlaşdırılan risklər;

İşçilər və digər tərəf-müqabilləri ilə bağlı məsələlər;

İdarəetmə strukturları və siyasətləri.

Maliyyə və qeyri-maliyyə məlumatları yüksək keyfiyyət standartlarına əsasən hazırlanmalı və açıqlanmalıdır.

Maliyyə hesabatlarında şirkətin maliyyə vəziyyətinin və fəaliyyətinin səmərəliliyinin düzgün əks etdirilməsi haqqında Müşahidə Şurası, İdarə Heyəti və səhmdarlara obyektiv və **kənar rəyin verilməsi məqsədilə illik auditor yoxlaması müstəqil, səriştəli və ixtisaslı auditor tərəfindən aparılmalıdır.**

Kənar auditorlar səhmdarlara hesabatlı olmalı və şirkət qarşısında audit zəruri peşəkarlıqla aparmalıdırlar.

Məlumatların yayılması kanalları bütün istifadəçilərə vaxtında və məsrəf nöqtəyi-nəzərindən səmərəli şəkildə əldə etmək üçün bərabər imkanları təmin etməlidir.

Məlumatlar səhmdarlar, analitiklər, brokerlər, reyting təşkilatları və digər maraqlı tərəflər tərəfindən Şirkətin maliyyə və risk təhlilinin aparılmasına imkan verməlidir.

Prinsip 6. Müşahidə Şurasının vəzifələri

Korporativ idarəetmə strukturu şirkətin strateji baxımdan istiqamətləndirilməsini, Müşahidə Şurası tərəfindən menecmentə səmərəli nəzarəti və Müşahidə Şurasının şirkət və səhmdarlar qarşısında cavabdehliyini təmin etməlidir.

4. Korporativ idarəetmə - audit - şəffaflıq

Korporativ idarəetmə - maraqlı tərəflərin maraqlarını tənzimləyən struktur və sistemlər yaradır.

Audit - maraqlı tərəflərə şirkətin fəaliyyəti barədə tərəfsiz və peşəkar məlumat verir.

Şəffaflıq - şirkətin fəaliyyətinin maraqlı tərəflərə olduğu kimi açıqlanmasına xidmət göstərir. Bu üç komponentin mövcudluğu:

şirkətin imicini yüksəldir;

investisiya cəlbediciliyini artırır;

risklərini azaldır;
mənfətliliyini artırır.

NƏ ETMƏLİ?

Korporativ idarəetmənin mahiyyəti və əhəmiyyəti barədə maarifləndirməni davam etdirmək;

Audit işinin mahiyyəti və əhəmiyyəti barədə maarifləndirməni davam etdirmək;

Səhmdar cəmiyyətləri və ictimai əhəmiyyətli müəssisələrin məcburi auditi barədə qanunvericiliyin icrasına nəzarəti artırmaq;

Şəffaflıq və məlumatların açıqlanması tələblərini sərtləşdirmək;

Şəffaflıq və məlumatların açıqlanmasına mənfi təsir göstərən amillərin aradan qaldırılması üzrə tədbirlər görmək.

AUDİTİN HAL-HAZIRDA ÜZLƏŞDİYİ ÇƏTİNLİKLƏR

İlqar VƏLİYEV,

*“Ernst & Yanq Holdings (SiAyEs) Bi.Vi.” şirkətinin
Azərbaycan Respublikasındakı filialının idarəedici partnyoru*

Son 20 ildə müasir dünyanın iqtisadi mənzərəsi kəskin şəkildə dəyişmişdir. İri qlobal şirkətlərin və maliyyə təşkilatlarının iflasa uğraması, inkişaf etmiş ölkələrdə bəzi iri bankların faktiki olaraq milliləşdirilməsi, ayrı-ayrı ölkələrin sərhədlərini aşan valyuta və maliyyə böhranı, misli görünməmiş saxtakarlıq halları – 20 il bundan əvvəl Holliud kinosunun ssenarisi ola bilən bütün bunlar indi acı həqiqətə çevrilmişdir. Dünya artıq dəyişib və bizim hamımız bu dəyişiklikləri başa düşməli, qiymətləndirməli və lazımı cavab verməliyik.

Audit peşəsi hər zaman maliyyə şəffaflığını və nizam-intizamını təmin edən, habelə səhmdarların öz şirkətlərinə nəzarət etməsi üçün istifadə etdikləri önəmli bir alət olmuşdur. Təəccüblü deyildir ki, yuxarıda təsvir olunan bütün iqtisadi dəyişikliklər peşəyə təsir göstərir və işimizin istifadəçilərinin artan tələblərinə uyğunlaşmağı tələb edir.

Mən bu çətinliklərin bəzilərini qısaca icmal etmək istərdim:

- Auditor hesabatlarının istifadəçilərinin daim artan tələbləri ilə mövcud audit təcrübəsi və audit şirkətlərinin imkanları arasında uyğunsuzluq;

- Tənzimləyici nəzarət tələbatının daim artması;

- Auditor xidmətinin peşəkar xidmətin bəzi xüsusiyyətlərini itirməsi, “istehlak predmeti”nə çevrilməsi;

- “Böyük dördlüyə” daxil olan şirkətlərlə daha kiçik audit firmaları arasındakı fərqin azaldılması ehtiyacı;

- “Rəhbərlik – maraqlı tərəf” sxemində auditorun rolunun müəyyən edilməsi.

Bu siyahı müfəssəl deyildir və məsələlərin həllinin ardıcılığını müəyyən etmir. Bununla bərabər göstərilən məsələlərin həlli tələb olunur və müxtəlif maraqlı tərəflər arasında peşədə mümkün islahatlar haqqında hazırda aparılan dialoq çox müsbət qarşılıdır. PCAOB tərəfindən ABŞ-da dəyişikliklərin aparılmasını, eləcə də digər proseslərin həyata keçirilməsini tələb edən Avropa Birliyinin “Green Paper” (“Yaşıl sənəd”) adlanan sənədi son nəticədə bizim hamımıza bu çətinlikləri dəf etməyə kömək edəcəkdir.

“Green Paper”də təklif edilən bəzi dəyişikliklər, fikrimcə, auditor peşəsini daha sağlam və kamil edəcək. Həmin dəyişikliklərə “Böyük dördlüyə” daxil olmayan şirkətlərin gücləndirilməsi, auditorun rolunun artırılması, korporativ idarəetmə strukturunun genişləndirilməsi daxildir. Digər təkliflər isə, zənnimcə, işgüzar icmaya faydadan çox ziyan gətirə bilər. Bunlara audit şirkətlərinin məcburi rotasiyası, “qeyri-auditor xidmətləri”nin qadağan edilməsi və s. daxildir. Bu məsələlərin bir sıra müstəqil ekspertlər tərəfindən ətraflı tədqiqatı aparılmışdır və biz onları sizə təqdim edə bilərik. Lakin ümumiyyətlə, bizim hamımız dəyişikliklərin tələb olunmasında həmrəyik və hamımız auditor peşəsinin müasir iqtisadiyyatda oynadığı rolu gücləndirməkdə maraqlıyıq.

İndi mən auditor peşəsinin Azərbaycanda üzləşdiyi bəzi xüsusi çətinliklərdən danışmaq istərdim. Ölkəmiz son 20 ildə iqtisadiyyatın inkişafı baxımından nəhəng uğurlar qazanmışdır. Və auditor peşəsi bu uğuru müşayiət etmişdir. Bununla bərabər bir çox məsələlərin daha

yaxın perspektivdə həll olunması tələb olunur, o cümlədən:

- Daha effektiv maliyyə şəffaflığı və korrupsiya ilə mübarizə tədbirlərinə olan ehtiyac;
- MHBS-yə keçid;
- Korporativ idarəetmənin islahatı;
- Beynəlxalq audit standartlarının tətbiqi;
- Yerli auditorların təlimləndirilməsi və inkişafı;
- Auditin keyfiyyətinin artırılması. Daha güclü keyfiyyətə nəzarət;
- Azərbaycanda kapital bazarlarının inkişafı;
- Auditor peşəsinin inkişafında katalizator kimi sərhədləri keçən kapital bazarı imkanları.

Uğura aparan yol asan olmur. Lakin bu səfərin sonunda “mükafat” – daha saf cəmiyyət, daha şəffaf iqtisadiyyat, daha ədalətli işgüzar mühit və nəticədə çiçəklənən və firavan millət olacaqdır. Kim deyir ki, tək siyasətçilər dünyanı dəyişə bilər? Mühasiblərin və auditorların guya həddindən artıq “formal” olması və yalnız rəqəmləri yoxlamağı bacarması haqqında ümumi yanlış təsəvvürə baxmayaraq, mən əminəm ki, biz aparılan dəyişikliklərin və hal-hazırda iqtisadiyyatımızın yaşadığı islahatların ön sırasında olacağıq.

AVROPA İTTİFAQININ AUDİT SİYASƏTİ VƏ AZƏRBAYCAN

*Nəcəf TALİBOV,
Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası
sədrinin elmi-metodik məsələlər üzrə müşaviri*

DIRECTIVE 2006/43/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of May 17, 2006

on statutory audits of annual accounts and consolidated accounts, amending Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC and repealing Council Directive 84/253/EEC

Direktivin fundamental tələbləri aşağıdakıları əhatə edir:

- auditdə terminlərin açıqlanmasını;
- auditorların təyin olunmasını, tanınmasını və onların davamlı təhsilini;
- peşə etikasına əməl edilməsini, müstəqilliyini, obyektivliyini, məxfiliyi, peşə sirrinin qorunmasını;
- standartların tətbiqini;
- keyfiyyətin təminatını (kənar və daxili nəzarəti);
- araşdırma və intizam tədbirlərini;
- auditə ictimai nəzarəti;
- xarici ölkələrin auditorlarının hesabatlarının qarşılıqlı tanınmasını.

«Şirkətlərin maliyyə hesabatları haqqında» 1978-ci il 25 iyul tarixli 78/660/EES nömrəli Direktiv maliyyə hesabatlarının tərtibi qaydalarını və formalarını, «Konsolidə olunmuş hesabatlar haqqında» 1983-cü il 13 iyun tarixli 83/349/EES nömrəli Direktiv isə konsolidə olunmuş hesabatların tərtib olunması qaydalarını rəqlamentləşdirir.

İctimai əhəmiyyətli qurumlar üzrə məcburi auditə həyata keçirən auditorlar və audit firmalarında keyfiyyətin kənar təminatı ilə bağlı 2008-ci il 6 may tarixli KOMİSSİYA TÖVSIYƏSİ (2008/362/EC)

Məcburi auditə həyata keçirən auditorlar və audit firmalarının mülki məsuliyyətinin məhdudlaşdırılması ilə bağlı 2008-ci il 5 iyun tarixli KOMİSSİYA TÖVSIYƏSİ (2008/473/EC)

“Yaşıl sənəd”:

- Auditorların rolu;
- Audit şirkətlərinin idarə edilməsi və müstəqilliyi;
- Auditorlara nəzarət, audit bazarının strukturu;
- Auditor xidmətlərinin göstərilməsi üçün vahid bazarın yaradılması;
- Kiçik və orta müəssisələr və təcrübəçilər üçün qaydaların sadələşdirilməsi və qlobal audit şəbəkələrinə nəzarət edilməsində beynəlxalq əməkdaşlıq məsələləri;

- Fikrinizcə, auditlər müəssisələrin maliyyə sağlamlığına dair əminlik yaratmalıdırmı? Auditlər bu məqsədə yarayırımı?
- Ehtimalları doğrultmaq və auditlərin rolunu izah etmək məqsədilə istifadə edilən audit metodologiyası istifadəçilərə daha yaxşı izah edilməlidirmi?
- Şərtli rəylərin bildirilməsinin mənfi qarşılanması məsələsinə yenidən baxılmalıdırmı? Əgər baxılmalıdırsa, necə?
- Kənar maraqlı tərəflərə əlavə məlumat verilməlidirmi və hansı şəkildə?
- Audit aparılan müəssisə tərəfindən təyin edilmiş və ödənilən auditorla bağlı münaqişə yaranırımı? Bu kontekstdə hansı alternativ tədbirlərin görülməsini məsləhət görürdünüz?
- Üçüncü tərəflə təyinetmə müəyyən hallarda əsaslıdırmı?
- Audit şirkətləri tərəfindən qeyri-audit xidmətlərinin göstərilməsi qadağan edilməlidirmi? Belə qadağa bütün şirkətlərə və onların müştərilərinə və ya müəyyən qurumlara, misal üçün, sistemli maliyyə təsisatlarına tətbiq edilməlidir?
- Audit şirkətinin bir müştəridən ala biləcəyi haqların maksimal məbləği nizamlanmalıdırmı?
- Audit bazarlarının strukturunun gücləndirilməsi baxımından, müəyyən müddətdən sonra məcburi rotasiya və tenderin keçirilməsinə razısınızmı? Bu müddət nə qədər olmalıdır?

BMF təklif edilən aşağıdakı tədbirləri dəstəkləyir:

- Beynəlxalq audit standartlarına riayət.
- Audit komitələrinin gücləndirilməsi.
- Auditorlar və nizamlayıcılar arasında dialoqun genişləndirilməsi.
- Auditorların seçilməsində şəffaflığın artırılması.
- Auditorların beynəlxalq səviyyədə çevikliyinin artırılması.
- Auditor hesabatının gücləndirilməsi.

BMF bəzi təklifləri dəstəkləmir:

- Məcburi rotasiya.
- Qeyri-audit xidmətlərinin qadağan edilməsi.

AZƏRBAYCANDA AUDİTİN BEYNƏLXALQ MALİYYƏ HESABATLARINA UYĞUNLAŞDIRILMASINDA QHT-nin ROLU

*Rəna SƏFƏRƏLİYEVƏ,
«Şəffaflıq Azərbaycan» Korrupsiyaya Qarşı
Mübarizə İctimai Birliyinin icraçı direktoru*

Şəffaflığın artırılmasında auditin və vətəndaş cəmiyyətinin rolu, eyni zamanda, beynəlxalq standartların tətbiqi olduqca vacibdir. QHT-lərin bu prosesdə iştirakı o qədər də yüksək olmasa da, Transparency International təşkilatının Azərbaycan nümayəndəliyi olaraq, vətəndaş cəmiyyətinin rolunu aşağıdakı kimi görürük:

- İqtisadiyyat sahəsində ixtisaslaşmış QHT-lərin hökumətin auditlə əlaqədar həyata keçirdiyi islahatlar və qəbul olunan qərarların icra vəziyyətinin monitorinqini keçirməsi;

- Beynəlxalq audit standartlarının tətbiqində həm özəl biznes, həm də audit keçirilən dövlət müəssisə və təşkilatlarının qarşılaşa biləcək-ləri problemlərin araşdırılması, eyni zamanda, bu problemlərin həlli yolları ilə bağlı tövsiyələrin verilməsi;

- Auditlə bağlı milli və beynəlxalq normativ hüquqi aktların ekspertizasının keçirilməsi, ümumi nəticələrin ortaya qoyulması, ortaya çıxan uyğunsuzluqların müəyyənləşdirilməsi və mövcud aktların təkmilləşdirilməsi;

- Korrupsiyaya qarşı mübarizə və şəffaflığın artırılması auditin əsas prinsiplərindən sayılır. Odur ki, auditin antikorrupsiya ekspertizasının aparılması, xərclənən maliyyə vəsaitlərinin səmərəliliyinin öyrənilməsi;

- Daxili audit aparən şəxslərin iş qabiliyyətinin artırılması, maarifləndirmənin yüksəldilməsi, ictimai məlumatlandırmanın artırılması, ictimai nəzarətin önəminin izah edilməsi.

QHT-lərin auditlə bağlı qarşılaşdığı problemlər

Qeyri-hökumət təşkilatları bir neçə qrupa bölünür. Bəzi qeyri-hökumət təşkilatları yerli təşkilatlar olsalar da, onlar xarici beynəlxalq

təşkilatın yerli nümayəndəliyi funksiyasını həyata keçirirlər. QHT-lər üçün auditor yoxlamalarının aparılması qarşıya məcburi şərt kimi qoyulmasa da, beynəlxalq təşkilatların ölkə nümayəndəsi kimi, onların auditor yoxlaması aparılmalıdır. Burada qarşıya çıxan problem ondan ibarətdir ki, donorlar auditin aparılması üçün maliyyə yardımının ayrılmasından imtina edirlər. Belə vəziyyətdə auditin aparılması çətinləşir. Dövlət qurumlarından şəffaflıq tələb edən QHT-lərin özləri də faliyyətlərində şəffaflığı təmin etməlidirlər. Bu mənada Auditorlar Palatası QHT-ləri donorlardan audit üçün maliyyə vəsaitinin ayrılması istəyində dəstəkləməlidir.

Müəssisə və təşkilatların auditinin nəticələrinin öyrənilməsi və ictimaiyyətə çatdırılmasında QHT-lərin rolu

Məsələn, Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsindən dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə “Bakielektrikşəbəkə” ASC-yə paylayıcı elektrik şəbəkələrinin yenidən qurulmasına ayrılan vəsaitlərin istifadəsi üzrə audit keçirilib və audit nəticəsində ASC tərəfindən bir sıra qanun pozuntusu halları aşkar edilib. Hesablama Palatasının kollegiyası auditin nəticələrini müzakirə edərək, “Bakielektrikşəbəkə” ASC tərəfindən audit aktında qeyd olunan nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılması istiqamətində zəruri tədbirlərin görülməsi və görülmüş tədbirlər barədə Hesablama Palatasına məlumat verilməsi barədə qərar qəbul edib. Kollegiyanın qərarına əsasən, aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədilə “Bakielektrikşəbəkə” ASC-yə təqdimat göndərilib. Amma Hesablama Palatasının göstərilən hesabatı və təqdimatı ilə əlaqədar “Bakielektrikşəbəkə” ASC tərəfindən bu günə kimi hər hansı rəsmi açıqlama verilməmişdir. Bu isə ictimaiyyət arasında nöqsanın konkret nədən ibarət olması, yol verilən nöqsanların hansı qaydada həll olunması ilə bağlı haqlı suallar doğurur. Yaxşı olardı ki:

“Bakielektrikşəbəkə” ASC də daxil olmaqla, digər dövlət müəssisə və təşkilatları mütəmadi olaraq (ildə bir dəfə) audiddən keçirilsin.

Auditin nəticələri KİV vasitəsilə ictimaiyyətə çatdırılsın. Dövlət qurumları, qeyri-hökumət təşkilatları və KİV nümayəndələrinin iştirakı ilə gəniş şəkildə müzakirə olunsun.

MALİYYƏ HESABATININ TƏQDİMATINDA PROBLEMLƏR VƏ ONUN AUDİTƏ TƏSİRİ

*Namiq ABBASLI,
Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası
Şurasının üzvü, sərbəst auditor*

Məlumdur ki, şəffaflığın təmin olunması, ilk növbədə, tərtib olunan maliyyə hesabatlarının müvafiq standartlara (MHBS, MMUS, İSMHBS və s.) uyğun hazırlanmasından asılıdır. Eyni zamanda, həmin hesabatların müstəqil auditor tərəfindən BAS-ın tələblərinə uyğun olaraq yoxlanılması və müvafiq standartlara uyğun olub-olmaması barədə rəyin bildirilməsi hesabatların şəffaflığının hansı səviyyədə təmin edilməsi barədə istifadəçilərdə fikir formalaşdırır. Bu iki amil bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə bağlı olduğuna görə, maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsində mövcud olan problemlərin auditə təsirinə dair fikirlərimi sizinlə bölüşmək istədim.

Maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsinə tələblər

“Mühasibat uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən:

- bütün ictimai əhəmiyyətli qurumlar tələb olunan maliyyə hesabatlarını Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun olaraq tərtib edirlər;

- kommertiya təşkilatları maliyyə hesabatlarını Kommertiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun tərtib etməlidirlər və ya öz seçimlərindən asılı olaraq, maliyyə hesabatlarını Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına uyğun şəkildə tərtib edə bilirlər;

- kiçik sahibkarlıq subyektləri sadələşdirilmiş uçotun Qaydalarına uyğun olaraq maliyyə hesabatlarını tərtib etməlidirlər və ya öz seçimlərindən asılı olaraq, maliyyə hesabatlarını Kommertiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun şəkildə tərtib edə bilirlər;

- bələdiyyə orqanları, büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondları maliyyə hesabatlarını Büdcə Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına uyğun tərtib edirlər;

- qeyri-hökumət təşkilatları maliyyə hesabatlarını Qeyri-hökumət təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarına uyğun tərtib edirlər.

Qanuna əsasən:

- kommersiya təşkilatları illik maliyyə hesabatlarını və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını dövlət orqanlarına qanunvericilik aktları ilə, digər şəxslər isə nizamnamələri ilə müəyyən olunmuş hallarda, qaydada və müddətlərdə təqdim edirlər. Təbii inhisar fəaliyyəti subyektləri və dövlət (hökumət) zəmanəti ilə kredit alan və ya dövlət borcunun xərclənməsi ilə bağlı layihələrdə iştirak edən, həmçinin, büdcədən subsidiya, subvensiya, qrant və ya müəyyən səlahiyyətlərin yerinə yetirilməsi ilə bağlı büdcə vəsaitləri ayrılan kommersiya təşkilatları illik maliyyə hesabatlarını və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını mühəsibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına onun müraciəti əsasında təqdim edirlər. Bu müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin maliyyə hesabatları və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda auditor rəyi ilə birlikdə bu hesabatların alınmasında maraqlı olan hər hansı şəxsə təqdim edir.

Qanuna əsasən, ictimai əhəmiyyətli qurumlardan və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarını hazırlayan kommersiya təşkilatlarından, həmçinin, aşağıdakılar tələb olunur:

- illik maliyyə hesabatının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda auditor rəyi ilə birlikdə internet səhifəsində və mətbu orqanda dərc olunması;

- qurumun illik maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının nüsxəsinin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda auditor rəyi ilə birlikdə hər hansı şəxsə, onun müraciəti əsasında pulsuz təqdim olunması.

Mühəsibat uçotu subyektinin nizamnaməsi ilə müəyyən olunmuş

idarəetmə orqanı bu subyektin maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına, təqdim və dərc olunmasına cavabdehdir.

Maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi üzrə problemlər və onun auditə təsiri

Əsas problem bu gün maliyyə hesabatlarının təqdim olunması mexanizmində qeyri-müəyyənliyin olmasıdır. Faktiki olaraq, banklar, sığorta təşkilatları və bəzi digər ictimai əhəmiyyətli qurumlar istisna olmaqla, müəssisələrin böyük əksəriyyətinin maliyyə hesabatları hər hansı formada təqdim olunmur, yəni dərc edilmir, kənar istifadəçilərə, dövlət orqanlarına təqdim edilmir və s. Bəzi müəssisələr hətta maliyyə hesabatlarını tərtib etmirlər. Təbii ki, maliyyə hesabatlarını tərtib etməyən müəssisə auditor xidmətindən də istifadə etmir.

Həmin müəssisələrdə mühasibat uçotunun yeganə məqsədi vergi bəyannamələrinin təqdim edilməsidir. Etiraf edilməlidir ki, vergi uçotu bu gün maliyyə uçotunu üstələmişdir. Vergi orqanlarının bu sahədə fəaliyyəti təqdirəlayiqdir və bunu inkar etmək olmaz. Bu sıraya elektron bəyannamələrin təqdimi, elektron kargüzarlıq, elektron qeydiyyat, saytda tam informasiyaların yerləşdirilməsi, sorğu telefonu və s. aiddir.

Qeyd etdiyimiz kimi, “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunda ictimai əhəmiyyətli qurumların və birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları hazırlayan kommərsiya təşkilatlarının, həmçinin təbii inhisar fəaliyyəti subyektləri və dövlət zəmanəti ilə kredit alan, büdcədən subsidiya, subvensiya, qrant və ya hər hansı formada büdcə vəsaiti alan kommərsiya təşkilatlarının maliyyə hesabatlarını auditor rəyi ilə birlikdə dövlət orqanlarına təqdim etməsi və dərc etdirməsi mexanizmi vardır. Lakin digər kommərsiya təşkilatlarının maliyyə hesabatlarını hansı formada təqdim edəcəyi qeyri-müəyyəndir.

Bu qeydləri apararkən İnternet vasitəsilə müəyyən araşdırma apardım. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müəssisələrin maliyyə hesabatlarının saytlarda yerləşdirilməsi vəziyyəti qənaətbəxş deyildir. Banklar və qismən sığorta şirkətləri istisnalıq təşkil edir. Hətta iri və tanınmış şirkətlərin maliyyə hesabatlarının əldə edilməsi çətindir. ARDNŞ və

“Azərsu” ASC istisna olmaqla, digər iri şirkətlərin, o cümlədən enerji, rabitə, mobil rabitə, nəqliyyat, istehsal, tikinti və digər iri kommersiya müəssisələrinin maliyyə hesabatları ilə tanış olmaq imkanı məhduddur. Kiçik və orta kommersiya müəssisələrində maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi vəziyyəti isə daha acınacaqlıdır. Təbii ki, bu, şəffaflığın təmin edilməsinə və audit xidmətindən istifadəyə mənfəət təsirini göstərir.

Təkliflər:

- Kommersiya təşkilatlarının maliyyə hesabatlarının dəqiq təqdimat mexanizmi olmalıdır. Burada hesabatların dərci, kənar istifadəçilərə və dövlət orqanlarına təqdimi öz əksini tapmalıdır.
- Qeyd olunan mexanizmdə şərti olaraq www.maliyyehesabatları.az adlı saytın yaradılmasının nəzərdə tutulması. Qanunvericiliklə məcburi auditedən keçməli kommersiya təşkilatlarının illik maliyyə hesabatlarını auditor rəyi ilə birlikdə həmin saytda yerləşdirməsi.
- Təbii ki, bir təklif də özümüzə – auditorlara aiddir. Xidmətin keyfiyyəti artırılmalıdır. Təkcə maliyyə hesabatlarının auditi deyil, həm də məsləhət və digər əlaqəli xidmətlərin həcmi və səviyyəsi artırılmalı, bu sahədə də keyfiyyət amili ön planda durmalıdır.

KİÇİK VƏ ORTA MÜƏSSİSƏLƏRDƏ MHBS-lərin TƏTBİQİNDƏ YARANAN PROBLEMLƏR

*Elşən RƏHİMİOV,
GRBS Tədris Mərkəzinin ekspert-məsləhətçisi*

Azərbaycanda kiçik və orta müəssisələrdə adıçəkilən problemlərin araşdırılması ilə bağlı hər hansı bir rəsmi statistika mövcud olmadığını və ümumiyyətlə, MHBS-lərin bizim ölkədə nisbətən təzə tətbiq olunmağa başladığını nəzərə alsaq, həmin müəssisələrdə MHBS ilə bağlı yaranan problemləri mən beynəlxalq praktikadan misallar gətirməklə işıqlandırmaq məcburiyyətindəyəm.

İlk öncə, KOM-un tərifinə baxmaq faydalı olardı. Bununla bağlı

müxtəlif ölkələrdə KOM-un müəyyən qanunvericiliklə təyin olunduğunu müşahidə edə bilərik. Bəzi ölkələrdə isə bu anlayış, ümumiyyətlə, mövcud deyil. Məsələn, ABŞ-da KOM adı ilə müəyyən bir qanunla təsbitlənmiş anlayış yoxdur. Burada KOM-u adətən “özəl şirkət” sözbirləşməsi ilə əvəz edirlər. Azərbaycan Respublikasında da KOM ilə bağlı müəyyən qanuni sənədlər mövcuddur ki, KOM-un təyin edilməsində müəyyən ölçü göstəricilərindən istifadə edilir. Doğrusu, KOM-un deyil, ictimai əhəmiyyətli qurumların ölçü göstəriciləri var və bu göstəricilərdən aşağı olan müəssisələr artıq KOM kimi qəbul edilir.

Gəlin indi Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları Şurasının (BMUSS) kiçik və orta müəssisələrə necə tərif verdiyinə diqqət yetirək. BMUSS-nin təyin etdiyi anlayışa görə, KOM ictimaiyyət qarşısında hesabat təqdim etmək məsuliyyəti olmayan, digər sözlə, səhmdar cəmiyyəti olmayan və ya səhm bazarlarında borc sənədləri emissiya etməyən və ya kapital bazarlarından maliyyə vəsaitlərinin cəlb edilməsi məqsədi güdməyən, beləliklə, maliyyə hesabatlarını açıq ictimaiyyətə açıqlamayan müəssisələrdir.

Məlumdur ki, KOM adətən əksər ölkələrdə iqtisadiyyatın əsas “oyunçu”ları sayılır, onların həm işçi sayı baxımından, həm də maliyyə imkanları baxımından məhdudluğu göz qabağındadır və onların da istər banklardan, istər kredit təşkilatlarından, istərsə də hər hansı digər növ maliyyə təsisatlarından maliyyə vəsaitlərinin cəlb edilməsi ehtiyacları vardır. Bu məqsədlə KOM-dan maliyyə hesabatlarının MHBS-lərə uyğun hazırlanması tələb olunur. Bildiyiniz kimi, MHBS-lər kifayət qədər ağır və ətraflıdır. Belə ki, onların tətbiqində nəinki KOM, hətta iri həcmli, yəni ictimai əhəmiyyətli qurumlar da çətinlik çəkirlər. Beləliklə, BMHSS bu prosesi asanlaşdırmaq məqsədilə KOM üçün xüsusi standartların yaradılmasına başlamışdır və 2009-cu ildən etibarən bu müəssisələrə aid MHBS-lər nəşr etmişdir.

Səhm bazarlarında öz qiymətli kağızlarını satışa çıxaran müəssisələr üçün nəzərdə tutulmuş MHBS-lərdən fərqli olaraq, KOM üçün nəzərdə tutulmuş MHBS-lər daha asan dildə yazılmış və həcmcə daha qısaadır.

Məsələn, əgər MHBS-lərin cəmi toplusu 3000 səhifədən artıqdırsa, KOM üçün bu standartlar toplusunun həcmi 300 səhifəni aşmır.

Misal olaraq deyə bilərəm ki, 38 nömrəli BMUS-a əsasən Qudvilin amortizasiya edilməsinə icazə verilmir, əvəzində onun dəyərdən düşməsinin ildə bir dəfə hesabat tarixinə yoxlanılması tələb olunur. Bu da kifayət qədər çətin və uzun bir prosesdir, nəticə etibarilə iri müəssisələrdə ciddi problemlərə səbəb olur. Bu məsələnin KOM-da həllini asanlaşdırmaq üçün Qudvilin yuxarıda qeyd edilən yanaşmanın tam əksi olan həll yolu təklif edilir. Belə ki, Qudvilin faydalı istifadə müddəti məhdud olduqda, onun həmin müddət üzrə amortizasiya edilməsi tələb olunur. Əgər Qudvilin faydalı istifadə müddəti müəyyən oluna bilmirsə, o zaman Qudvilin maksimum 10 il üzrə amortizasiya olunmasına icazə verilir.

Fikrimcə, bu yanaşma məsələni tam asanlaşdırır və hətta yerli vergi qanunvericiliyi ilə də uzlaşır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 114.3.6-cı maddəsinə əsasən **qeyri-maddi aktivlər – istifadə müddəti məlum olmayanlar üçün 10 faizədək, istifadə müddəti məlum olanlar üçün isə illər üzrə istifadə müddətinə mütənasib məbləğlərlə** amortizasiya olunmalıdır.

Düşünürəm ki, KOM üçün yaradılmış bu fürsətdən yararlanmaq bütün yerli şirkətlərə faydalı olar. Xüsusilə qeyd etməliyəm ki, MHBS-lər həm elektron, həm də çap şəkilində ödənişli olaraq satılır və bu da bir çox hallarda bəzi mühasiblərin maliyyə imkanlarının məhdudluğundan əlçatmaz olur. Məlumat üçün bildirim ki, KOM üçün yaradılmış çox sadə və anlaşılıqlı olan Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları tamamilə pulsuz olaraq www.ifrs.com və ya www.iasb.org saytında yerləşdirilib. Bir çox dillərə tərcümə olunmuş versiyaları da vardır. Əfsuslar olsun ki, bizim doğma Azərbaycan dilində bu standartların tərcüməsi hələ də yoxdur. Əlavə olaraq, həmin internet ünvanında bu standartların öyrənilməsi məqsədilə çox gözəl təlim-tədris vəsaitləri də yerləşdirilib. Hamını bu vəsaitlərdən istifadə etməyə dəvət edirəm.

AZƏRBAYCANDA AUDİTİN KEYFİYYƏTİNƏ NƏZARƏTİN ƏSAS XÜSUSİYYƏTLƏRİ

*İslam BAYRAMOV,
«HLB Azərbaycan» MMC-nin
idarəedici partnyoru*

Keyfiyyət nədir?

Keyfiyyət - istehlakçı tərəfindən mal və xidmətlərin xüsusiyyətlərinin fərdi və ictimai ümidlərə münasibliyinin qiymətləndirilməsi, onların təyinatının müəyyən olunmuş norma və qaydalara uyğun gəlməsidir.

Keyfiyyətə nəzarətin əsas məqsədi - maraqlı tərəflərdə elə əminlik yaratmaqdır ki, mal və ya xidmət kifayət dərəcədə ehtimalla konkret tələblərə cavab verir.

1 saylı Beynəlxalq Keyfiyyətə Nəzarət Standartı

BKNS-nin əhatə dairəsi - maliyyə hesabatlarının auditi və təhlili, habelə informasiyanın düzgünlüyünün təsdiqlənməsi və əlaqədar xidmətlər üzrə digər tapşırıqlar üçün keyfiyyətə nəzarət sistemi ilə bağlı şirkətin məsuliyyətinə aid məsələləri əhatə edir

BKNS-nin təsir dairəsi - maliyyə hesabatlarının auditi və təhlili, habelə informasiyanın düzgünlüyünün təsdiqlənməsi və əlaqədar xidmətlər üzrə digər tapşırıqlara münasibətdə peşəkar mühasiblərdən ibarət bütün şirkətlərə şamil edilir

Məqsəd - Şirkətin məqsədi keyfiyyətə nəzarət sisteminin tətbiq edilməsindən və həyata keçirilməsindən ibarətdir, bir şərtlə ki:

- a) Şirkət və onun işçi heyəti peşəkar standartlara, qanuni və hüquqi tələblərə uyğun gəlir; və
- b) Şirkət və ya tapşırıq üzrə tərəfdaşlar tərəfindən verilmiş hesabatlar şərtlərə uyğun gəlir

Tələblər

* Müvafiq tələblərin tətbiqi və onlarla uzlaşma

* Keyfiyyətə nəzarət sisteminin komponentləri:

- a) Şirkət daxilində keyfiyyət üzrə rəhbərliyin məsuliyyəti

- b) Müvafiq etik tələblər
 - c) Sifarişçi ilə münasibətlərin və spesifik tapşırıqların qəbulu və davam etdirilməsi
 - d) İnsan resursları
 - e) Tapşırığın yerinə yetirilməsi
 - f) Monitorinq
- * Keyfiyyət nəzarət sisteminin sənədləşdirilməsi

Müvafiq tələblərin tətbiqi və onlarla uzlaşma

- * Şirkətin keyfiyyət nəzarət sisteminin yaradılması və həyata keçirilməsi üçün şirkətdaxili cavabdehlik daşıyan işçi heyət formalaşdırılmalıdır
- * Şirkət BKNS-nin tələbləri ilə uzlaşmalıdır
- * Tələblərin düzgün tətbiq edilməsi qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq üçün kifayət qədər əsas yaratmalıdır

Keyfiyyət nəzarət sisteminin komponentləri

* Şirkət daxilində keyfiyyət nəzarətə görə rəhbərliyin məsuliyyəti Keyfiyyətin vacib olmasını qəbul edən daxili prinsip və prosedurlar müəyyən edilməlidir. Bu prosedurlar şirkətin icraçı direktorunun, şirkətin tərəfdaşlarından ibarət idarə heyətinin keyfiyyətə nəzarət üzrə məsuliyyəti üzərinə götürməsinə tələb etməlidir. Prinsip və prosedurlar keyfiyyətə nəzarət sisteminə cavabdeh olan şəxslərin müvafiq səlahiyyətə malik olmasını təmin etməlidir.

Müvafiq etik tələblər

Şirkət özünün və işçi heyətin üzlaşmasına dair əsaslı yəqinlik hasil etmək üçün prinsip və prosedurları müəyyən etməlidir.

Müstəqillik - Şirkət özünün və işçi heyətin, habelə müstəqillik tələbləri altında olan başqalarının (o cümlədən şəbəkə şirkəti işçi heyətinin) müvafiq etik tələblərin zəruri saydığı müstəqilliyi təmin edən prinsip və prosedurları müəyyən etməlidir.

a) Şirkət öz müstəqillik tələblərini işçi heyətin və şəraitdən asılı olaraq bu tələblərin təsiri altında olan başqalarının diqqətinə çatdırmalıdır

b) Müstəqilliyə təhlükə törədən halları və münasibətləri müəyyən etməli və qiymətləndirməlidir, həmin təhlükələrin aradan qaldırılması və ya minimal həddə endirilməsi üçün tədbir görməlidir, əks halda tapşırıqdan imtina etməlidir.

Sifarişçi ilə münasibətlərin və spesifik tapşırıqların qəbulu və davam etdirilməsi

Şirkət yalnız aşağıdakı hallarda sifarişçi ilə münasibətləri və tapşırıqları qəbul edəcəyinə və ya davam edəcəyinə xidmət edən prinsip və prosedurlara malik olmalıdır:

- a) tapşırığı yerinə yetirmək səlahiyyətinə və bununla bağlı bacarıq, vaxt və resurslara malik olmalıdır
- b) müvafiq etik tələblərə uzlaşmalıdır
- c) sifarişçinin bütövlüyü barədə məlumatlara malik olmalıdır

İnsan resursları

Şirkət tapşırıqların peşə standartlarına, müvafiq hesabatlar təqdim etməsinə imkan verən işçi heyətə sahib olmasına imkan verən prinsip və prosedurlara malik olmalıdır.

Şirkət hər bir tapşırığa əsasən tərəfdaşın məsuliyyətini təyin etməli, həmçinin, tapşırığın yerinə yetirilməsini təmin edən işçi qrupunu müəyyən etməlidir.

Tapşırığın yerinə yetirilməsi

Şirkət tapşırıqların peşə standartları və normativ sənədlərin tələblərinə müvafiq yerinə yetirilməsini təmin edən prinsip və prosedurlara malik olmalıdır:

- * Məsləhətləşmə
- * Tapşırığın keyfiyyətinə nəzarətin təhlili
- * Tapşırığın keyfiyyətinə nəzarət meyarları
- * Fikir müxtəlifliyi
- * Tapşırığın sənədləşdirilməsi
- * Tapşırıq sənədlərinin saxlanması

Monitoring

* Şirkətin keyfiyyətə nəzarətə dair prinsip və prosedurlarının monitoringi

* Aşkar edilmiş çatışmazlıqların qiymətləndirilməsi, diqqətə çatdırılması və aradan qaldırılması

* Şikayətlər və bəyanatlar

Keyfiyyətə nəzarət sisteminin sənədləşdirilməsi

Şirkət keyfiyyətə nəzarət sisteminin hər bir elementinin fəaliyyət göstərməsini sübut etmək üçün müvafiq sənədləşdirməni həyata keçirməlidir.

Auditin keyfiyyətinin vacib faktorları

Qanunvericilik bazası: qanunlar, təlimatlar

Auditin keyfiyyəti

Audit standartları, audit sübutları + Auditor rəyi, təkliflər və / Yekun sənədləri

Qeydlər, istinadlar

Azərbaycan Respublikasında auditin keyfiyyətinə nəzarət üzrə normativ baza

- «Auditor xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu
- «Auditor xidmətinin keyfiyyətinə nəzarət üzrə Əsasnamə» - Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2008-ci il 4 fevral tarixli 190/2 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir
- «Auditin keyfiyyətinə nəzarətə dair Əsasnamənin təsdiq edilməsi ilə əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsi barədə» - Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2009-cu il 29 may 200/1 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir
- «Keyfiyyətə Nəzarət Komitəsinin Əsasnaməsi» - Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2010-cu il 5 avqust tarixli 209/9 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir
- «Auditorlar Palatasının Keyfiyyətə Nəzarət Komitəsinin yaradılması barədə» - Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2010-cu il 5 avqust tarixli 210/2 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir
- «Auditorlar Palatasının Keyfiyyətə Nəzarət Komitəsinin müfəttişlərinin təyin edilməsi barədə» - Azərbaycan Respublikasının Auditorlar

Palatası Şurasının 2010-cu il 26 avqust tarixli 210/4 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin keyfiyyətinə nəzarət üzrə Əsasnamə

I. Ümumi müddəalar

II. Keyfiyyətə nəzarət prosedurları

III. Keyfiyyətə daxili nəzarət sisteminin qiymətləndirilməsi qaydası

IV. Müqavilə öhdəliyi üzrə ayrı-ayrılıqda hər bir audit işinin seçilməsi

V. Müqavilə öhdəliyi üzrə ayrı-ayrılıqda hər bir audit işinin keyfiyyətinə nəzarətin qiymətləndirilməsi

VI. Nəticələrin sənədləşdirilməsi və elan olunması

VII. Yoxlama başa çatdıqdan sonra auditor tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər

Auditor xidmətinin keyfiyyətinə nəzarət üzrə yoxlama anketləri

I. **Anket A** - Auditor barədə ümumi məlumat

II. **Anket B** - Auditorun maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti barədə məlumat

III. **Anket C** - Müqavilə öhdəliyi üzrə auditor tərəfindən yerinə yetirilmiş ayrı-ayrılıqda hər bir audit işinə dair sorğu vərəqəsi

IV. **Anket Ç** - Müqavilə öhdəliyi üzrə auditor tərəfindən yerinə yetirilmiş ayrı-ayrılıqda hər bir audit işinin qiymətləndirmə göstəriciləri

V. **Anket D** - Yekun

Anket A - Auditor barədə ümumi məlumat

- Auditor
- Üzvlərin tərkibi (sayı, %)
- Təşkilatın rəhbəri
- İdarə heyətinin tərkibi (əgər varsa) (sayı, %)
- Sığorta
- Baş ofis daxil olmaqla, auditorun neçə ofisi var
- Lisenziyalı auditora dair
- Son hesabat dövrü üzrə dövrüyyə (manatla)
- Keyfiyyətə daxili nəzarət
- Auditorun kadr heyəti barədə məlumat

Anket B - Auditorun maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti barədə məlumat

- Uzunmüddətli aktivlər
- Qısamüddətli aktivlər
- Kapital və fondlar
- Uzunmüddətli öhdəliklər
- Qısamüddətli öhdəliklər
- Gəlirlər
- Xərclər
- Maliyyə hesabatı üzrə (tarixi qeyd etməli) auditor rəyi

Anket C - Müqavilə öhdəliyi üzrə auditor tərəfindən yerinə yetirilmiş ayrı-ayrılıqda hər bir audit işinə dair sorğu vərəqəsi

**** *Auditi aparılmış maliyyə hesabatları***

* Maliyyə hesabatlarına dair auditor rəyi

**** *Auditin planlaşdırılması mərhələsinin qiymətləndirilməsi***

* Audit öhdəliyinin qəbul edilməsi və sifarişçi ilə müqavilənin bağlanması

* Sifarişçinin biznes fəaliyyəti barədə məlumatların əldə edilməsi

* Riskin qiymətləndirilməsi və daxili nəzarət

* Əhəmiyyətlik

* Auditin ümumi planı və audit proqramları

**** *Auditin yerinə yetirilməsinin qiymətləndirilməsi***

* Audit sübutları

* Fəaliyyətin fasiləsizliyi ehtimalı

* Fırıldaqqılıq və səhvlər

* Təsərrüfat subyektinin rəhbərliyi tərəfindən auditora təqdim edilən məlumatlar

**** *Auditin yekun mərhələsinin qiymətləndirilməsi***

* Audit metodlarının və ehtimallarının yenidən nəzərdən keçirilməsi

* Auditorun gəldiyi nəticələr və maliyyə hesabatları barədə rəy

* Sonrakı hadisələr

* İdarəetmə ilə yoxlama işlərinin və rəhbərliklə onların əlaqəsi

Anket Ç - Müqavilə öhdəliyi üzrə auditor tərəfindən yerinə yetirilmiş ayrı-ayrılıqda hər bir audit işinin qiymətləndirmə göstəriciləri

Qiymətləndirmə A: 0-dan 1.5-dək

- Qeyri-maddi çatışmazlıqlar
- Əhəmiyyətli olmayan çatışmazlıqların sayı 5-dən artıq olmadıqda
Qiyətləndirmə B: 1.6-dan 3.6-dək
- Əgər əhəmiyyətli çatışmazlıq yoxdursa və əhəmiyyətli olmayan 12 çatışmazlıq aşkar edilərsə
- Əhəmiyyətli çatışmazlıqlar 1-dən, əhəmiyyətli olmayan çatışmazlıqlar 9-dan çox olmadıqda
Qiyətləndirmə C: 3.7-dən çox
- Əhəmiyyətli çatışmazlıq 1-dən çoxdursa
- Əhəmiyyətli çatışmazlıq 1-dən və əhəmiyyətli olmayan çatışmazlıq 9-dan çox olduqda.

CİNAYƏT YOLU İLƏ ƏLDƏ EDİLMİŞ PUL VƏSAİTLƏRİNİN LEQALLAŞDIRILMASI VƏ TERRORÇULUĞUN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNƏ QARŞI MÜBARİZƏ SAHƏSİNDƏ QANUNVERİCİLİYİN İNKİŞAFI VƏ AUDİTİN ROLU

*Rəşad İSGƏNDƏROV,
Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında
Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin aparıcı mütəxəssisi;*

*Azər ABBASOV,
Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında
Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin
böyük hüquq məsləhətçisi*

Korrupsiya dünyanın əksər dövlətlərində olduğu kimi, ölkəmizi də narahat edən problemdir. Bu səbəbdən korrupsiyaya qarşı mübarizə demokratik və sivil inkişaf yolunu seçmiş hər bir dövlətin qarşıya qoyduğu əsas məqsədlərdəndir. Ölkəmizdə də bu sahədə həyata keçirilən

islahatlar əsaslı dəyişikliklərə, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə (PL/TMM) sisteminin formalaşdırılması və inkişafına imkan vermişdir.

Tarixə qısa nəzər salsaq görərik ki, 2000-ci illərin əvvəllərindən Azərbaycan dövlətinin iqtisadi cinayətkarlığa və terrorçuluğa qarşı mübarizə siyasətində yeni mərhələnin başlanması PL/TMM sisteminin formalaşdırılmasında əsas rol oynamışdır.

“Azərbaycan Respublikasında korrupsiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2000-ci il 8 iyun tarixli fərmanı ilə ölkədə korrupsiyaya və iqtisadi cinayətkarlığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, bu sahədə qanunvericiliyin və nəzarət mexanizminin təkmilləşdirilməsi və dövlət proqramının hazırlanması kimi hədəflər müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 3 sentyabr sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramında (2004-2006-cı illər)” nəzərdə tutulmuş tədbirlərə uyğun olaraq, 2004-2006-cı illərdə “Qeyri-qanuni fəaliyyətdən əldə edilmiş gəlirlərin leqallaşdırılmasına qarşı tədbirlər proqramı”nın layihəsi hazırlanmışdır.

Bundan əlavə, “Qeyri-qanuni fəaliyyətdən əldə edilmiş gəlirlərin leqallaşdırılmasının qarşısının alınması haqqında” qanun layihəsi hazırlanaraq dövlət orqanlarının müzakirəsinə təqdim edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 28 iyul tarixli sərəncamına əsasən isə “Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya” və onun həyata keçirilməsi ilə bağlı 2007-2011-ci illər üçün Fəaliyyət Planı təsdiq edilmişdir.

Məhz 2007-2011-ci illər üzrə “Milli Strategiya”da nəzərdə tutulmuş aidiyyəti tədbirlərin təmin edilməsi ilə bağlı növbəti addım olaraq, “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında» Azərbaycan Respublikasının 2009-cu il 10 fevral tarixli 767-IIIQ nömrəli Qanununun qəbul olunması qabaqcıl dünya təcrübəsinə əsaslanan qanunvericilik bazasının formalaşdırılmasına səbəb olmuşdur.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 16 iyul tarixli fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti haqqında Əsasnamə”yə müvafiq olaraq, PL/TMM sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi, o cümlədən aidiyyəti dövlət orqanlarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın həyata keçirilməsi funksiyalarının icrası yeni yaradılmış təsisatda – Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidmətinə həvalə edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında maliyyə sabitliyinin, şəffaflığın və təhlükəsizliyin təmin edilməsi siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri kimi PL/TMM sisteminin inkişafı ilə bağlı sistemli tədbirlər həyata keçirilmiş, milli qanunvericiliyin bazası yeni Qanuna uyğunlaşdırılmışdır. Həmçinin, PL/TMM üzrə fəaliyyətin beynəlxalq standartlarını müəyyən edən beynəlxalq təşkilat kimi İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupu (FATF) ilə əməkdaşlıq və FATF-ın tövsiyələrinə uyğun olaraq PL/TMM üzrə milli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmasını təmin etmək məqsədilə yeni qanunun qəbul olunması Azərbaycan Respublikasında PL/TMM-lə effektiv mübarizə baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il 13 avqust tarixli fərmanına əsasən Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin vəzifə və funksiyalarına yeni səlahiyyətlərin əlavə edilməsi PL/TMM sahəsində növbəti addımların atılmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, ölkədə maliyyə şəffaflığının artırılmasında öz fəaliyyəti üzrə tənzimləmələri həyata keçirmək məqsədilə Maliyyə Monitorinq Xidməti bir sıra normativ xarakterli aktlar qəbul etmişdir.

Maliyyə Monitorinq Xidməti fəaliyyətə başladığı müddətdən apardığı islahatlarla bağlı müvafiq sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq institutlar tərəfindən də müsbət qiymətləndirilmişdir. Belə ki, 2010-cu ilin sentyabr ayında keçirilən 33-cü plenar iclasda MONEYVAL-ın katibliyi tərəfindən ölkəmizin müvafiq sahədə qanunvericilik sisteminin inkişaf modeli digər dövlətlərə nümunə kimi bəyan edilmiş, həm-

çinin, PL/TMM sisteminin inkişafı istiqamətində əldə edilən nailiyyətlər, bu sahədə malik olduğumuz potensial, o cümlədən peşəkar mütəxəssislərin mövcudluğuna görə Azərbaycan Moldovanın tərəqqi hesabatı üzrə qiymətləndirici ölkə kimi təyin edilmişdir. Beynəlxalq ekspertlərin hesabatlarında da göstərilmişdir ki, Maliyyə Monitorinq Xidməti digər ölkələrin müvafiq qurumlarının bir neçə illik formalaşma mərhələsini bir ildə keçmişdir.

PL/TMM üzrə mübarizə sahəsində dövlət siyasətinin uğurla həyata keçirilməsi üçün monitorinq iştirakçıları və monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər qanunvericiliyin tələblərinə müvafiq olaraq, fəaliyyətlərini tənzimləməlidirlər. Çünki PL/TMM sahəsində qanunvericiliyin inkişafı bu sahədə beynəlxalq standartlara uyğun seçilmiş inkişaf yolu və iqtisadiyyatda şəffaflığın artırılmasını hədəf kimi qarşıya qoyan islahatların aparılması, maliyyə sahəsində kompleks tədbirlər aparmaq tələbini qarşıya qoyur.

Məhz bu baxımdan, maliyyə idarəetməsi və mühasibat uçotu sahəsində beynəlxalq standartlara keçid, milli mühasibat uçotu sisteminin təkmilləşdirilməsi, mühasibat və maliyyə uçotu sahəsində görülən yeni işlər, korporativ və büdcə sektorları üzrə maliyyə hesabatlarında şəffaflığın və hesabatların peşəkar səviyyəsinin artırılması, mühasibat və audit sahəsində maarifləndirmə işinin təşkili ilə bağlı müxtəlif tədbirlər aparılan islahatların effektiv olduğunu təsdiqləyir.

Maliyyə sabitliyinin, şəffaflığın və təhlükəsizliyin təmin edilməsi siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri olan PL/TMM sisteminin səmərəliliyinin artırılmasında auditin də rolu böyükdür. İlk əvvəllər beynəlxalq standartlar auditorların PL/TMM sahəsində öhdəliklərini müəyyən etməsə də, beynəlxalq aləmdə baş verən iri maliyyə cinayətləri və bu sahədə auditor rəyinin əhəmiyyəti sözügedən sahəyə diqqəti artırdı. 2001-ci ildə ABŞ-da “Enron” enerji şirkətində baş vermiş, əsrin ən böyük maliyyə cinayətlərindən və cinayətdə beş audit nəhəngindən biri sayılan “Artur Andersen” şirkətinin rolunun olması audit şirkəti üzərində nəzarətin daha da artırılmasına səbəb oldu. Belə ki, bəzi dövlətlər, o cümlədən Azərbaycan Respublikası audit şirkətlərini qanunvericiliklə monitorinq rejiminə cəlb etməyə başladılar.

Hazırda “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5.1-ci maddəsində auditor xidməti göstərən şəxslər monitorinqdə iştirak edən digər şəxslər kimi müəyyən edilir və onların üzərinə aşağıdakı vəzifələr qoyulur:

1. Müştəri və benefisiarın eyniləşdirilməsi və verifikasiyası;
2. İşgüzar münasibətlərin məqsədi və mahiyyəti barədə məlumatın müştəridən əldə edilməsi və həmin məlumatların mütəmadi qaydada yeniləşdirilməsi;
3. Yüksək riskli əməliyyatlara dair əlavə eyniləşdirmə tədbirlərinin tətbiq edilməsi;
4. Müştərinin və ya benefisiarın xarici dövlətlərin siyasi xadimlərinə aid olduğunun müəyyən edilməsinə dair tədbirlərin görülməsi;
5. Bütün mürəkkəb, iri həcmli qeyri-adi, habelə aşkar iqtisadi və ya qanuni məqsədi olmayan əməliyyatların təyinatının və mahiyyətinin aydınlaşdırılması, bununla əlaqədar yazılı hesabatın tərtib olunması;
6. Müvafiq sənədlərin ən azı beş il müddətində saxlanılması;
7. Qanunla tələb olunduqda, daxili nəzarət sistemlərinin hazırlanması və tətbiqi;
8. Şübhəli əməliyyatlara dair məlumatların maliyyə monitorinqi orqanına təqdim edilməsi;
9. Əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində tələblərə əməl edilməsi onların yerləşdiyi ölkənin qanunvericiliyi ilə qadağan olunursa, bu barədə Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatasına yazılı məlumat təqdim etmək;
10. Müştərilərinin fəaliyyətinin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq, işgüzar münasibətləri Qanunun qüvvəyə minməsinə qədər yaranmış və hal-hazırda davam edən müştərilərinin eyniləşdirilməsi və verifikasiyası üçün tədbirlərin görülməsi.
11. Texnoloji vasitələrdən istifadə etməklə birbaşa əlaqə qurmadan yaradılan işgüzar münasibətlərin və ya aparılan əməliyyatların tənzimlənməsinə dair daxili qayda və prosedurlara malik olmaq;

12. Maliyyə monitorinqi orqanının müvafiq sorğusuna əsasən əlavə məlumatları təqdim etmək;

13. Qanunun tələblərinə əməl edilməsi ilə bağlı nəzarət prosedurları ilə əhatə olunmaq.

Sözügedən Qanuna əsasən auditor xidməti göstərən şəxslər PL/TMM çərçivəsində monitorinq olunmalı əməliyyatlar barədə məlumatları Qanunun tələblərinə uyğun olaraq vicdanla maliyyə monitorinqi orqanına təqdim etdikdə, bank sirri və ya qanunla qorunan digər sirin yayılmasına, eləcə də məlumatın yayılması nəticəsində dəymiş maddi və mənəvi ziyanı görə məsuliyyətə cəlb olunmamalı, həmçinin, maliyyə monitorinqi orqanına təqdim edilmiş məlumatların müqabilində əldə edilmiş nəticələr haqqında məlumatlandırılmalıdırlar.

Qanuna əsasən, auditor xidməti göstərən şəxslər tərəfindən qanunun müvafiq maddələrinə tələb edilməsinə nəzarəti həyata keçirən orqan kimi müəyyən edilmiş Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası monitorinq iştirakçıları tərəfindən Qanunun müvafiq maddələrinə əməl edilməməsini aşkar etdiyi halda, onlara qarşı inzibati və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər tədbirləri tətbiq etməli və bu barədə maliyyə monitorinqi orqanına məlumat verməlidir.

Ümumiyyətlə, şəffaflığın artırılması, korrupsiyaya şərait yaradan halların aradan qaldırılması, qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının aidiyyəti dövlət qurumlarının birgə əməkdaşlığının intensivləşdirilməsi mühüm amillərdəndir. Beynəlxalq standartların tətbiqinə başlanılması və maliyyə şəffaflığını əldə etmək üçün digər orqanların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi qarşıya qoyulmuş məqsədə daha effektiv nail olunmasına imkan verir. Ölkədə maliyyə şəffaflığının artırılması, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə baxımından müvafiq orqanlarla əməkdaşlığın gücləndirilməsi Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin strateji prioritetlərindən biri kimi qəbul edilmişdir.

Aparılan islahatlar ölkəyə təmiz sərmayə qoymaq istəyən sahibkarlar üçün əlverişli biznes mühiti yaratmaqla, dövlət gəlirlərinin artmasında, sağlam rəqabətli iqtisadiyyatın yaranmasında, sosial-iqtisadi rifahın yüksəldilməsində öz əksini tapacaqdır.

BEYNƏLXALQ AUDİT STANDARTLARININ POSTSOVET ÖLKƏLƏRİNDƏ TƏTBİQİ: QƏRBİN SKEPTİK BAXIŞI VƏ İNKİŞAF İMKANLARI

*Zamin HÜSEYNOV,
«MAK Azərbaycan LTD» MMC-nin direktoru*

BEYNƏLXALQ AUDİT STANDARTLARI - FAYDA

BAS-ın təbliği və tətbiqi aşağıdakı müsbət nəticələrin əldə olunmasına istiqamətlənir:

1. Audit hesabatının istifadəçilərində auditor rəyinə inam yaratmaq;
2. Audit hesabatının istifadəçilərində mühasibat uçotu standartlarına lazımi qaydada əməl olunduğuna inam yaratmaq;
3. Audit hesabatının istifadəçilərinə beynəlxalq maliyyə müqayisələri aparmağa kömək etmək;
4. İnvestisiyaların cəlb olunmasına təkan vermək;
5. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin öz standartlarını yaratmasını asanlaşdırmaq;
6. Rəhbərlik və səhmdarların bir şəxslə təmsil olunmadığı halda idarəetmənin səmərəliliyi haqqında düzgün təsəvvür yaratmaq və s.

Auditor obyektiv və müstəqil hesabat hazırlayır.

Bu etibarlı məlumat resursların yerləşdirilməsi barədə qərarlar qəbul edən

- menecerlərə,
- investorlara,
- kreditorlara
- dövlət qurumlarına lazımdır.

BEYNƏLXALQ AUDİT STANDARTLARI - MARAQLI TƏRƏFLƏR

BAS-ın tətbiqində maraqlı olan tərəflər:

- audit firmaları, xüsusən keyfiyyət baxımından öz reputasiyalarını qoruyan beynəlxalq şəbəkələrin üzvləri;

- beynəlxalq şirkətlər, o cümlədən onların keyfiyyət və uyğunluq baxımından oxşar problemlərlə qarşılaşan audit komitələri;
 - beynəlxalq investisiya və kredit qərarları qəbul edən rəhbərlər;
 - beynəlxalq standartları hazırlayan qurum və BAS-ın tətbiqinə məsul olan milli təşkilatlar; və
 - digər ölkələrdə auditin keyfiyyəti ilə maraqlanan təşkilatlar və s.
- Daha çox xarici səhmdar və kreditora istiqamətlənmiş ölkələrdə müstəqil auditorlar daha əhəmiyyətli rol oynayırlar.
- “Daxili kapital” modeli olan ölkələr auditini yalnız biznesin idarə olunmasının bir hissəsi kimi qəbul edir və az əhəmiyyət verirlər.
- Bəzi ölkələrdə audit sahibkarlar, investorlar və kreditordən daha çox hökumətin ehtiyaclarına uyğunlaşır.
- Auditin mahiyyəti və məqsədlərinə müxtəlif baxışlar müvafiq keyfiyyətin əldə olunması imkanlarına təsir edir.

BEYNƏLXALQ AUDİT STANDARTLARI - MANEƏLƏR

- Audit və mühasibat praktikasındakı fərqlər;
- Aktivlərin, öhdəliklərin və kapitalın müxtəlif valyutalarda tanınması;
- Hüquqi normalardakı fərqlər;
- Vergi qanunvericiliyindəki fərqlər;
- Peşəkar birliklərin səlahiyyətlərindəki fərqlər; və
- Milli xüsusiyyətlər.

BEYNƏLXALQ AUDİT STANDARTLARI - MİLLİ XÜSUSİYYƏTLƏR

Audit və maliyyə hesabatlarının keyfiyyəti arasında qarşılıqlı əlaqə vardır.

Audit olunmuş maliyyə hesabatlarına milli mühitin aşağıdakı xüsusiyyətləri təsir edir:

- siyasi, iqtisadi və işgüzar mühit;
- hüquqi məhdudiyətlər;
- təhsil;
- mədəniyyət və ənənələr;
- auditə münasibət.

BAS-ın tətbiqinin yaratdığı vahid yanaşma (məsələn, audit metodologiyası və prosesin strukturu sahəsində) hətta iri beynəlxalq audit şəbəkələrində milli xüsusiyyətlərlə müşayiət olunur.

Hər şeydən əvvəl, bu fərqlər auditorların və onların müştərilərinin fəaliyyət göstərdiyi mühitə xas olan yerli mühasibat qaydalarından, iqtisadi maraqlardan, siyasi kontekstdən və tənzimlənmə mədəniyyətindən irəli gəlir.

MİLLİ XÜSUSİYYƏTLƏRDƏN İRƏLİ GƏLƏN ZİDDİYYƏTLƏR

- peşəkarlıq və ya qaydaların əməl olunmasına nəzarət (məsələn, peşəkar mülahizə və ya şablon prosedur əsasında qəbul edilmiş qərar);
- formal yanaşma və ya çeviklik (şirkətlər üçün standartlaşdırılmış mühasibat praktikası və ya şirkətin fəaliyyətinə uyğunlaşma);
- konservatizm və ya optimizm (ehtiyatlılıq və ya risk);
- məxfilik və ya şəffaflıq (məxfilik və məlumatların yayılmasında məhdudiyətlər və ya şəffaf ictimai hesabatlılıq).

İlk iki xüsusiyyət auditin idarə olunması və tənzimlənməsinə, sonuncular isə məlumatların qiymətləndirilməsi və açıqlanmasına aiddir.

BAS-IN TƏTBİQİ TƏCRÜBƏSİ - LİDERLƏRİN TƏSİRİ

BAS yayılmazdan qabaq onları postsovet dövlətlərində tətbiq edən “Böyük şirkətlər” olduğu üçün keyfiyyət anlayışı onların adına aid edilmişdir. BAS özlüyündə audit keyfiyyətinin təminatı kimi tanınmamışdır.

BAS-ın tənzimləmə və marketing potensialı artıq mövcud olan iri Qərb audit firmalarının adı və reytingi ilə eyniləşdirilmişdir.

Özlüyündə BAS-ın tətbiqi beynəlxalq audit aparıldığını göstərmir. Beynəlxalq audit aparılması qabiliyyəti iri beynəlxalq şirkətlərə aid edilmişdir və ona görə də BAS onların müstəsna ticarət nişanı kimi tanınmışdır.

Bazar iqtisadiyyatının yeni siyasi və iqtisadi strukturlarının, o cümlədən audit şirkətlərinin qurulması zamanı daha çox Qərb şablonlarının imitasiyası və transplantasiyası baş vermişdir.

Bu işə, öz növbəsində, müvafiq bacarıq və təcrübəyə malik Qərb audit şirkətlərinin və peşəkarlarının bazar mövqelərini gücləndirmişdir. Tərifə görə yerli şirkətlər ikinci plana keçmişlər.

STANDARTLAŞDIRMA

Auditin standartlaşdırılması prosesi daimi və davamlı bir prosesdir. BAS-ın dəqiq müəyyən olunmuş sərhədləri və məhdudiyyətləri yoxdur. Ən qabaqcıl ölkələrdə belə BAS fərqli xüsusiyyətlərlə tətbiq edilmişdir.

Beynəlxalq miqyasda auditin standartlaşdırılması prosesi vahid yanaşma və fərqlər, universallıq və fərdilik kimi qütblər arasında gedir. Bu sahədə beynəlxalq müqayisə imkanlarının yaradılması və yerli xüsusiyyətlərin nəzərə alınması kimi ideyaların ziddiyyəti hökm sürür.

BAS formaların uyğunluğunu yarada bilir.

BAS real audit işində peşəkar yanaşmaların, proqramların və etik yanaşmaların konvergensiyasını tam təmin etmək gücündə deyildir.

AUDİTİN KEYFİYYƏTİ - ŞİRKƏT SƏVİYYƏSİ

Şirkət səviyyəsində auditin keyfiyyətini müəyyən edən amillər:

- audit mədəniyyəti;
- audit partnyorları və işçilərin peşəkarlığı və fərdi cəhətləri;
- audit prosesinin səmərəliliyi;
- auditor hesabatlarının etibarlılığı və faydalılığı;
- auditorların nəzarətindən kənar amillər.

AUDİTİN KEYFİYYƏTİ - MÜHİT SƏVİYYƏSİ

Audit elmdən çox yaradıcılıqdır;

Audit yaradıcı insanların fərdi xüsusiyyətlərindən asılıdır;

Audit prosesinə auditorların fərdi xüsusiyyətləri təsir edir. Ona görə də konkret ölkədə mövcud olan şərait auditin keyfiyyətinə təsir edir:

- Zəif təhsil sistemi və xarici əlaqələri olan ölkələrdə müvafiq peşə hazırlığı olan kadrların cəlb edilməsi imkanları;
- Relevant təcrübə və maliyyə bilikləri əldə etmək imkanlarının məhdudluğu;

- Auditor peşəsinə marağın olmaması;
- Mülahizə irəli sürülməsi və skeptik baxışlara əsaslanmağın auditor üçün müəyyən mənada əlverişli olmaması;
- Auditorlar yüksək qeyri-müəyyənliklə xarakterizə olunan və qaydalara üstünlük verilən ölkələrdə prinsiplərə əsaslanan mülahizə formalaşdırmaqda çətinlik çəkirlər;
- Auditorların mədəni səviyyəsi;
- Auditorun müstəqilliyinə yanaşmadakı fərqlər;
- Müzakirələrin aparılmasında ənənə məhdudiyətləri (məsələn, audit qrupu üzvünün qrup rəhbərinə ortaya çıxmış məsələlərin müzakirəsi üçün müraciət etməsi).

İMKANLAR VƏ VƏZİFƏLƏR

Milli xüsusiyyətlərdən irəli gələn risklərin aradan qaldırılması yolları:

- Təcrübə mübadiləsi;
- Milli xüsusiyyətlərin müəyyən edilməsi;
- Auditin rolunun yüksəldilməsi;
- Elmi tədqiqatların aparılması.

ŞƏFFAFLIĞIN ARTIRILMASINA MƏCBURİ AUDİTİN TÖHFƏSİ

*Nuran KƏRİMOV,
«Deloitte & Touche» MMC-nin direktoru*

İqtisadiyyatın bir çox sahələrində əsaslı inkişafın əldə edildiyi hazırkı şəraitdə qarşıda duran mühüm vəzifələrdən biri audit sahəsinin hüquqi və institusional əsaslarının möhkəmləndirilməsi, həmçinin, audit və maliyyə idarəetməsi sahələrində qabaqcıl beynəlxalq təcrübənin tətbiqinin təşkil edilməsidir. Bu da, öz növbəsində, qabaqcıl təcrübəyə uyğun olaraq maliyyə hesabatlarında dolğunluğun və şəffaflığın gücləndirilməsi deməkdir. Yüksək keyfiyyətli auditor rəyi ilə əsaslandırılan maliyyə məlumatları son dərəcə şəffaflyq tələb edən

hazırkı bazar şəraitində əminliyin və etibarın təmin olunmasında əsas faktor kimi çıxış edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu sahədə artıq mühüm addımlar atılmış və bir sıra zəruri qanunvericilik aktları qəbul edilmişdir. Əksər dövlətlərdə olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da kommersiya hüquqi şəxsləri üçün maliyyə hesabatlarının auditinin məcburiliyi təsbit olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə əsasən məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlər illik maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü yoxlatmaq üçün hər il kənar auditor cəlb etməlidirlər (Maddə 91.4). Eləcə də səhmdar cəmiyyətləri illik hesabatını və mühasibat balansını dərc edən zaman illik maliyyə hesabatının yoxlanılması üçün kənar auditor cəlb etməlidirlər.

Bu tələbin yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa və Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə dəyişiklik və əlavələrin edilməsi haqqında 2011-ci il 11 fevral tarixli Qanuna əsasən qanunla müəyyən olunmuş hallarda həyata keçirilməli olan məcburi auditdən yayınmağa görə hüquqi şəxslərə 1500 manatdan 2500 manatadək cərimənin tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur.

Bundan əlavə, qeyd etmək lazımdır ki, Mülki Məcəllə məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərdə iştirakçıların maraqlarının müdafiəsi məqsədilə hər hansı bir iştirakçının, səhmdar cəmiyyətlərdə isə azlıq təşkil edən səhmdarların mənafelərinin qorunması üçün nizamnamə kapitalında payı on faizdən çox olan səhmdarların tələbi ilə onların öz xərcləri hesabına auditor yoxlaması keçirmək hüququnu da təsbit edir.

Burada əsas məqsəd müəssisələrin maliyyə hesabatlarını qəbul edilmiş maliyyə hesabatı standartları əsasında analiz etməklə, bu hesabatların dürüslüyünün artırılmasına, maliyyə idarəetməsində səmərəliliyin təmin edilməsinə və bununla da maliyyə bazarı iştirakçıları arasında etibarın formalaşdırılmasına nail olmaqdan ibarətdir. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən şirkətlərin hesabatlılığının artırılması, eləcə də maliyyə hesabatlarının şəffaflığının təmin olunması ölkə iqtisadiyyatına yatırılan investisiyaların artırılmasının, nüfuzlu maliyyə təşkilatlarının kapitalının ölkənin maliyyə bazarına daxil olmasının və

Azərbaycan şirkətlərinin dünyanın inkişaf etmiş maliyyə bazarlarına daxil olmasının əsasında dayanır.

Bu məqsədlərə nail olmaq üçün auditor yoxlamalarının səmərəli şəkildə və vahid qaydalar əsasında həyata keçirilməsi əsas amil kimi nəzərdən keçirilməlidir ki, bu baxımdan beynəlxalq audit standartlarının tətbiqinin həyata keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının qərarını xüsusi vurğulamaq lazımdır. 2009-cu il 30 dekabr tarixli həmin qərara əsasən 1 yanvar 2010-cu il tarixindən etibarən sərbəst auditorlar və auditor təşkilatları tərəfindən beynəlxalq audit standartlarının tətbiqi təsbit olunur. Vahid beynəlxalq audit standartlarının tətbiq edilməsi maliyyə hesabatlarının şəffaflığının və etibarlılığının artırılmasına, eləcə də auditor yoxlamalarının keyfiyyətinin artırılmasına öz töhvəsini verəcəkdir. Beynəlxalq audit standartlarının tətbiq edilməsi auditorların və auditor təşkilatlarının peşəkarlığının artırılmasını və Azərbaycan audit bazarının Qərb bazarlarına inteqrasiyasını sürətləndirəcəkdir.

Bütün bu qeyd olunanları nəzərə alaraq, məcburi auditin maliyyə bazarlarında şəffaflığın təmin olunmasındakı roluna iki aspektdən yanaşmaq olar:

Məcburi auditin səhmdarların hüquqlarının müdafiəsi funksiyası

Məcburi audit şirkətlərin idarəetmə orqanları tərəfindən hazırlanan hesabatların qanunvericiliyin tələbləri çərçivəsində səhmdarların maraqlarına uyğun olduğunu və subyektiv faktorlardan uzaq olduğunu müəyyən etməkdə mühüm rol oynayır. Nəzərə almaq lazımdır ki, icra orqanları tərəfindən sərəncamlarında olan təsir vasitələrindən istifadə edilərək səhmdarların mənafələrinə zidd olan müəyyən tədbirlər görülməyə bilər. Eyni zamanda, səhmdarlar şirkətin fəaliyyətinə nəzarət etmək üçün xüsusi biliklərə sahib olmaya bilərlər. Bu baxımdan, məcburi audit maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında nöqsanlara yol açan daxili nəzarət sistemində nöqsanların aşkarlanmasında və qanunvericiliyin pozulması ilə bağlı yarana biləcək risklərin vaxtında aşkar olunmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Bundan əlavə, illik maliyyə

hesabatlarında bir çox hallarda məlumat çatışmazlığı olur ki, bu da səhmdarların və investorların şirkətlə bağlı düzgün qərar qəbul etmələrinə mane olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, auditor yoxlamasına ayrıca bir yoxlama kimi deyil, bütöv bir prosesin tərkib hissəsi kimi baxmaq lazımdır. Məcburi auditor yoxlaması illik maliyyə hesabatlarının dürüstlüyü, yanlış məlumatların olmadığını və şirkətin qəbul etdiyi mühasibat siyasətinə uyğunluğu haqqında təminat verməklə yanaşı, şirkətin maliyyə vəziyyəti ilə bağlı digər məlumatların da keyfiyyətinə təsir göstərir. Bunları nəzərə alaraq, vurğulamaq lazımdır ki, maliyyə hesabatlarının dəqiqliyi, səhmdarların maraqlarının təmin olunması və məlumatların şəffaflığı auditin keyfiyyəti ilə birbaşa əlaqəlidir. Keyfiyyətli auditin və daxili nəzarət sisteminin mövcudluğu maliyyə hesabatlarının hazırlanması baxımından qabaqlayıcı və nəzarətədiçi təsir göstərir ki, bu da dövlətin icra orqanları tərəfindən yoxlamaların keçirilməsi zamanı aşkarlana bilən və şirkətlər üçün əlavə öhdəliklər yaratmaq ehtimalı olan nöqsanların əvvəlcədən aşkarlanmasına və vaxtında aradan qaldırılmasına şərait yaradır.

Məcburi auditin tənzimləyici funksiyası

Yüksək audit standartlarına uyğun olaraq keçirilən audit maliyyə bazarının iştirakçıları arasında etibarın formalaşmasında və sabitliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Bu, xüsusilə, maliyyə alətlərinin qiymətləndirilməsində, qiymətləndirmə metodlarının aşkarlığında özünü göstərir. Maliyyə bazarlarında mövcud olan qeyri-sabitlik maliyyə hesabatlarının formalaşdırılmasında auditin əsaslı rola malik olduğunu artıq göstərmişdir.

Maliyyə bazarlarında bir sıra maliyyə alətlərinin likvidliyinin olmaması maliyyə təsisatları, o cümlədən banklar üçün bu alətlərin qiymətləndirilməsi prosesini çətinləşdirir, çünki bu maliyyə alətləri barədə qənaətbəxş və etibarlı bazar məlumatları mövcud olmur. Belə maliyyə məhsullarının mürəkkəbliyi bazar iştirakçıları tərəfindən başa düşülmür və əksər hallarda bu məhsullarla bağlı risklər lazımınca qiymətləndirilmir.

Belə bir şəraitdə auditorlar tərəfindən şirkətlərin maliyyə məhsullarının qiymətləndirilməsi prosesinin yoxlanılmasına ehtiyac yaranır. Qeyd etmək lazımdır ki, maliyyə sistemlərində şəffaf maliyyə məlumatlarının qıtlığı təsiri hələ də hiss olunan global maliyyə böhranının əsas amillərindən biri olmuşdur. Buna görə də şəffaf qiymətləndirmə metodlarının tətbiqi ilə maliyyə bazarlarında aktivlərin düzgün bazar qiymətlərinin formalaşmasında audit əhəmiyyətli rol oynayır.

Qeyd olunanlardan əlavə, sərbəst auditorlar və audit şirkətləri tərəfindən həyata keçirilən məcburi auditin maliyyə fırıldaqçılığının qarşısının alınmasındakı rolunu da vurğulamaq lazımdır. Belə ki, bir-baş a olaraq audit təşkilatlarının üzərinə belə halların araşdırılması ilə bağlı xüsusi bir öhdəlik qoyulmasa da belə halların baş verdiyi ölkələrdə fəaliyyət göstərən peşəkar audit təşkilatlarından maliyyə fırıldaqçılığı elementlərinin aşkarlanması və şirkətlərin rəhbərliyinə və səhmdarlarına bu barədə məlumatların verilməsi gözlənilir.

Məcburi auditin şəffaflığın təmin olunmasında, yüksək biznes etikaya əsaslanan işgüzar münasibətlərin yaranmasında və ümumilikdə cəmiyyətdə qarşılıqlı etibarın artırılmasında vacibliyi şübhəsizdir. Yüksək şəffaflığı ilə seçilən iqtisadiyyatların keçdiyi yol göstərir ki, bu məqsədlərə yalnız imperativ qaydaların və cəza normalarının tətbiqi ilə qısa zaman çərçivəsində nail olmaq mümkün deyildir. Bu missiyaya nail olmaqda cəmiyyətin fərqli maraq sahiblərinin, o cümlədən tən-zimləyici qurumların və müstəqil auditorların davamlı işbirliyi tələb olunur.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında da məcburi audit tələblərinin yerinə yetirilməsi və ümumiyyətlə, audit sahəsinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilir ki, bura qanunvericilikdə edilmiş son dəyişiklikləri, Auditorlar Palatasının bu istiqamətdə həyata keçirdiyi məsləhətləşmələri, beynəlxalq konfransları, eləcə də auditorların peşə-ixtisas səviyyəsinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə təşkil edilən təlimləri aid etmək olar.

GƏLİRLƏRİN BƏYAN EDİLMƏSİNİN ŞƏFFAFLIĞIN ARTIRILMASINDA ROLU

*Tofiq HÜMBƏTOV,
Azərbaycan Universitetinin baş müəllimi*

Gəlirlərin təsnifatı

Gəlirlərə aiddir:

- muzzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlir;
- muzzdlu işə aid olmayan fəaliyyətdən əldə edilən gəlir;
- vergilərdən azad edilən gəlirlərdən başqa, bütün digər gəlirlər.

Muzzdlu işlə əlaqədar əldə edilən gəlirlərə fiziki şəxs tərəfindən muzzdlu işlə əlaqədar alınan gəlir - əməkhaqqı, bu işdən alınan hər hansı ödəmə və ya fayda, o cümlədən əvvəlki iş yerindən, yaxud gələcək muzzdlu işdən alınan gəlirlər aiddir.

Fiziki şəxs tərəfindən muzzdlu işlə əlaqədar alınan gəlirin məbləği aşağıda göstərilən məbləğdən işçinin əldə etdiyi gəlirə görə ödədiyi hər hansı xərc çıxıldıqdan sonra qalan məbləğə bərabərdir:

1. Fiziki şəxsə banklararası kredit hərracında olan faiz dərəcəsinədən aşağı faiz dərəcəsi ilə ssuda verildiyi halda - bu tipli ssudalar üzrə banklararası kredit hərracında olan faiz dərəcəsinə uyğun faizlə ödənməli olan məbləğlə aşağı faiz dərəcəsinə uyğun ödənməli olan məbləğ arasındakı fərq;

2. İşəgötürənin öz işçisinə malı, işi və ya xidməti təqdim etdiyi, yaxud hədiyyə verdiyi halda - bu cür malların, işlərin və xidmətlərin bazar qiyməti ilə dəyəri;

3. İşçinin xərclərinin əvəzi ödənilməli halda - ödəmə vəsaitinin məbləği;

4. İşçinin işəgötürənə olan borcunun və ya öhdəliyinin bağışlanıldığı halda - həmin borcun və ya öhdəliyin məbləği;

5. İşəgötürən tərəfindən ödənilən sığorta haqları;

6. Hər hansı digər halda - normativ hüquqi aktlarda başqa qiymətləndirmə metodu göstərilərsə, bazar qiymətinə uyğun olaraq müəyyən edilən dəyər.

Muzdlu işə aid olmayan fəaliyyətdən gəlirlər sahibkarlıq və qeyri-sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərdən ibarətdir.

Sahibkarlıq fəaliyyətindən gəlirə aşağıdakılar aiddir:

1. Sahibkarlıq fəaliyyəti məqsədləri üçün istifadə olunan aktivlərin təqdim edilməsindən gəlir;

2. Sahibkarlıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasına və ya müəssisənin bağlanmasına razılıq verilməsinə görə alınan gəlir;

3. Əsas vəsaitlərin təqdim edilməsindən alınan və onun qalıq dəyərinə artıq olan məbləğlər;

4. Gəlirdən çıxılan kompensasiya edilən məbləğlərdən və ya ehtiyatların azalmasından gəlir.

Qeyri-sahibkarlıq fəaliyyətindən gəlirə aşağıdakılar aiddir:

1. Faiz gəliri;

2. Dividend;

3. Əmlakın icarəyə verilməsindən gəlir;

4. Royalti;

5. Vergi ödəyicisinə bağışlanmış borcun məbləği (muzdlu işlə əlaqədar göstərilən gəlirlər istisna olmaqla);

6. Sahibkarlıq fəaliyyəti məqsədləri üçün istifadə olunmayan aktivlərin təqdim edilməsindən gəlir;

7. Təqvim ili ərzində alınan hədiyyə və mirasların məbləği (muzdlu işlə əlaqədar göstərilənlər istisna olmaqla);

8. Vergi ödəyicisinin aktivlərinin ilkin qiymətinin artdığını göstərən hər hansı digər gəlir (təqdim olunduğu və ya vergitutma məqsədləri üçün amortizasiya hesablandığı təqdirdə) - əməkhaqqından başqa;

9. Həyatın yığım sığortası üzrə sığorta olunanın ödədiyi və ya onun xeyrinə ödənilən sığorta haqları ilə sığorta ödənişləri arasındakı fərq.

Gəlirlərin bəyan edilməsinin tətbiq edilməsinə zərurət hakimiyyətin müxtəlif qollarında təmsil olunan şəxslərin və siyasətçilərin dürüstlüyü və fəaliyyətlərində şəffaflığın və hesabatlılığın təmin edilməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Dövlət idarəçiliyində və siyasi həyatda gəlir bəyannamələrinin tətbiq olunmasının gündəliyə gəlməsi II Dünya müharibəsindən sonrakı dövrdən başlayır. Bu sahədə ilk siyasi bəyanatlardan biri ABŞ prezidenti H.Trumenin Konqresdəki çıxışında iş-

lətədiyi ifadə olub. O qeyd etmişdi ki, “vəzifəli şəxslərin dürüstlüyü və qərəzsizliyi üzrə qaldırılan bütün suallarla bağlı, mən hesab edirəm ki, bizim hər birimiz öz gəlirlərimiz barədə məlumatları ictimaiyyətə açıqlamağa hazır olmalıyıq”. Bundan sonra Amerika siyasi həyatında baş verən hadisələr gəlir bəyannamələrinin genişlənməsinə və hüquq sistemində özünə yer etməsinə gətirib çıxardı. Avropa ölkələrində bu təcrübə 1980-ci illərdən başlayaraq geniş yayıldı. Mərkəzi və Şərqi Avropada bu proses nisbətən gec, 80-ci illərin axırı və 90-cı illərdə baş verdi. Keçmiş sosialist ölkələrində bu təcrübənin tətbiqi 90-cı illərdən başlanır.

“Dövlət qulluğu haqqında” qanunda vəzifəli şəxslərin öz gəlirləri və əmlak vəziyyəti haqqında hər il məlumat vermələri əksini tapıb. Azərbaycanda gəlir bəyannamələrinə kompleks və müasir yanaşma və bununla əlaqədar yeni müddəalar ilk dəfə öz əksini “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2004-cü il 13 yanvar tarixli Qanununda tapıb. Bu müddəalar Azərbaycanda müasir gəlir bəyannamələri mexanizminin əsaslarını müəyyən edib və növbəti komponentlər və təkmilləşdirmələr üzrə çərçivəni təmin edib. Belə ki, bu Qanunun 5-ci maddəsi ilə vəzifəli şəxslərə münasibətdə maliyyə xarakterli tələblər ümumi olaraq müəyyən edilir. Daha sonra “Vəzifəli şəxslər tərəfindən maliyyə xarakterli məlumatların təqdim edilməsi qaydaları haqqında” Qanun qəbul edilib.

Gəlirlərin açıqlanması ictimaiyyətə və ya aidiyyəti qurumlara imkan verir ki, vəzifəli şəxsin varlanmasına və ya gəlirlərində olan hər hansı bir dəyişikliyə nəzarət etsin. Bu məlumatların mütəmadi təqdim edilməsi müddətlər arasında şəxsin gəlirləri və ya xərcləri arasında olan şübhəli görünən halları müəyyən etməyə və bununla bağlı şəxsdən bunun əsaslandırılmasının tələb edilməsinə və ya araşdırmaların aparılmasına imkan verir. Bununla yanaşı, vəzifəli şəxslə bağlı belə məlumatların, xüsusilə onun hansısa şirkətdə qərarverici mövqedə olması və onun səhmləri və ya hər hansı bir formada olan maraqlarının bilinməsi, dövlət qulluqçusu olaraq verdiyi qərarların şəxsi maraqlarla əlaqəsini müəyyən etməyə və belə hallarda şəxsin həmin məsələ ilə bağlı qərarın verilməsindən kənarlaşdırılmasına imkan verir.

Bəyannamələr, həmçinin, ictimaiyyət üçün təsirli vasitədir. Belə ki, onlar vəzifəli şəxslərin fəaliyyətində mümkün maraqlar toqquşması hallarını izləyə bilər və bununla bağlı aidiyyəti qurumlara vaxtında məlumat verə bilərlər. Bu, həm də vətəndaşların dövlət qurumuna olan etimadını və vəzifəli şəxsin fəaliyyətində olan şəffaflıq üzrə olan əminliyini artırır. Bəyannamələr qabaqlayıcı xarakterlidir və çəkindirici xüsusiyətə malikdir. Əldə edilmiş qeyri-qanuni gəlirlərin aşkar olması, bunlar üzərində ictimai və ya kənar nəzarətin olması vəzifəli şəxsləri korrupsiya hallarına yol verməkdən çəkindirir.

Gəlir bəyannamələri, eyni zamanda, hüquq-mühafizə orqanları üçün əhəmiyyətli alətdir. Belə ki, onlar hər hansı şübhələrin yarandığı halda vəzifəli şəxsin gəlirlərini, onun maraqlı olduğu müəssisə və təşkilatları asanlıqla izləyə, bunların onun bank hesabları ilə uyğunluğunu təyin edə və onun rəsmi gəlirləri ilə gündəlik yaşayış tərzini xərcləri arasında əlaqələri aşkar edə bilər.

Gəlir bəyannamələrinin tətbiqinin geniş yer alması bu mexanizmin korrupsiyaya qarşı mübarizədə sahəsində uğurlu alət və standart kimi beynəlxalq konvensiyalarda əks olunması, beynəlxalq seminar və görüşlərin gündəliyinə düşməsi və bir sıra beynəlxalq təşəbbüslərin obyektinə çevrilməsi ilə nəticələndi.

2003-cü ildə qəbul edilmiş BMT-nin Korrupsiyaya qarşı Konvensiyasının 8-ci maddəsinin 5-ci bəndində qeyd edilir ki, “hər bir iştirakçı Dövlət, lazım gəldikdə və öz daxili qanunvericiliyinin əsas prinsiplərinə uyğun olaraq, dövlət vəzifəli şəxslər qismində onların vəzifələrinə münasibətdə maraqlar toqquşması yarada bilər, digərləri ilə yanaşı, həmçinin, qulluqdan kənar fəaliyyəti, məşğuliyyəti, investisiyaları, aktivləri və əhəmiyyətli hədiyyələri və ya faydaları barədə müvafiq orqanlara bəyannamə vermək öhdəliyini doğuran tədbir və sistemləri müəyyən etməyə çalışır”. Bu müddəə üzv dövlətlər qarşısında gəlir bəyannamələri sistemini öhdəlik kimi müəyyən edir.

Beynəlxalq təcrübədə bu sahədə qanunvericilik tənzimlənməsinin həyata keçirilməsində 3 əsas yanaşma var:

1) Bəyannamələrlə bağlı müddəalar ümumi qanunvericiliyin bir hissəsi kimi müəyyən edilir. Belə təcrübədə bəyannamələrlə bağlı müddəalar dövlət qulluğunu və ya idarəçiliyini tənzimləyən qanunvericilik

aktlarının bir hissəsi (məsələn, “Dövlət qulluğu haqqında” Qanun, Vergilər Məcəlləsi) kimi təqdim edilir.

2) Bəyannamələrin tənzimlənməsi üçün xüsusi qanunvericilik tətbiq edilir. Məsələn, “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında”, “Vəzifəli şəxslər tərəfindən maliyyə xarakterli məlumatların təqdim edilməsi qaydaları haqqında” qanunlar və s.

3) Hakimiyyətin müxtəlif qolları üçün ayrıca qaydalar tərtib edilir. Bu halda müxtəlif kateqoriyadan olan şəxslər üçün sahəvi normativ hüquqi aktlar qəbul edilir. Nümunə üçün parlament üzvləri, hakimlər, prokurorlar, seçkili orqanların üzvləri və s. konkret dövlət qurumu və ya dövlət qulluqçuları. Bu forma geniş yayılmamışdır.

İnstitusional tənzimləmə vəzifəli şəxslərin bəyannamələrinin qəbul edilməsi və təqdim olunan məlumatların emalı üzrə cavabdeh strukturların fəaliyyətinin təşkilinin forma və üsullarını nəzərdə tutur.

Hazırda ayrı-ayrı dövlətlərdə rəsmi şəxslərin bəyannamələri ilə bağlı institusional tənzimləmənin əsasən iki alternativ variantı mövcuddur: yerli/daxili və xarici/mərkəzləşdirilmiş strukturlar vasitəsilə bəyannamələrin qəbulu və yoxlanması.

Daxili institusional strukturların tətbiqi şəraitində bəyannamələrlə bağlı məsələləri əsasən dövlət qurumlarının rəhbər şəxsləri idarə edir, yaxud bu iş mövcud dövlət qurumlarından birinə həvalə edilir. Məhkəmə orqanları, seçki strukturları, dövlət qulluğu komissiyaları, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, parlament tərəfindən müəyyən edilən komissiyalar bu vəzifəni yerinə yetirə bilər.

Bəyannamələrin əhatəsi ilə bağlı fərqli yanaşmalardan biri vəzifəli şəxsin ailə üzvlərinin gəlir və əmlakları haqda informasiyaların bəyannaməyə daxil edilməsinə dair tələbin icbari xarakter daşmasıdır.

Dünya ölkələrinin əksəriyyətində ailə üzvlərinin gəlir və əmlak vəziyyətinə dair məlumatlar rəsmi şəxsin gəlir bəyannamələrinə daxil edilir. Arqument budur ki, vəzifəli şəxslə ailə üzvləri arasında maliyyə məsələləri sıx əlaqədədir və adıçəkilən məlumatların bəyannaməyə daxil edilməməsi sistemin effektivliyini azalda bilər, çünki bu halda rəsmi şəxsin korrupsiya yoluyla qazandığı vəsait hesabına topladığı varidatı ailə üzvlərinin adına rəsmiləşdirməklə məsuliyyətdən yayınması riski yaranır. Ekspertlərin yanaşmasına görə, bəyannamələrin əha-

təsi o qədər geniş olmalıdır ki, dövlət qurumlarının vətəndaşlar arasında nüfuzunun artmasına töhfə versin və seçicilərə seçki prosesində qərar verməyə kömək etsin.

Bəyannamələrin təqdim edilmə müddətləri

Bəyannamələrin təqdim edilmə müddətləri ilə bağlı müxtəlif təcrübələr mövcuddur. Bunlardan ən geniş yayılmışı mütəmadi olaraq ildə bir dəfə bəyannamələrin təqdim edilməsidir.

Bir sıra dövlətlərdə bəyannamələrin təqdim edilməsi namizədlər dövlət qulluğuna qəbul üçün sənədlərini təqdim etdiyi mərhələdə, sonrakı dövrdə isə ildə bir dəfədən az olmayaraq həyata keçirilməlidir.

Lakin rəsmi şəxslərin vəzifəsində irəliləyiş və ya yerdəyişmə baş verdikdə, onların şəxsi maliyyə vəziyyətlərinə əhəmiyyətli dəyişikliklər olduqda il ərzində təkrar bəyannamə təqdim olunması təcrübəsi də geniş yayılıb.

Bəyannamələrin təqdim edilməsinə görə məsuliyyət

Ayrı-ayrı ölkələrdə bəyannamə sisteminin tətbiqi ilə bağlı sanksiyaların xarakteri və sərtliyi bir-birindən kəskin fərqlənir.

Hazırda dünya təcrübəsində bununla bağlı 3 növ hüquqi məsuliyyət və cəza sistemi mövcuddur. Bura cinayət hüququnun predmeti olan sanksiyalar, mülki xarakterli cəza tədbirləri, inzibati sanksiyalar, mülki və intizam xarakterli tədbirlər daxildir.

Böyük Britaniya, İtaliya və Polşada hökumət üzvlərinin gəlir və əmlak bəyannaməsini təqdim etməkdən boyun qaçırması, həmçinin, bilərəkdən saxta məlumatlar təqdim etməsi cinayət məsuliyyəti doğurur. İnzibati sanksiya qanunvericiliyin tələblərinin pozulmasına görə cərimələrin tətbiqini, mülki və intizam tədbirləri xəbərdarlıq, əmək-haqqının kəsilməsi kimi addımların atılmasını nəzərdə tutur.

Bəyannamədə əks etdirilməli olan məlumatlara dair tələblər

Beynəlxalq təcrübədə vəzifəli şəxslərin bəyannamələrində əks etdirilməsi məcburi sayılan məlumatların əsasən 4 təsnifat qrupuna rast gəlinir. Həmin qruplara aşağıdakılar daxildir:

1) **Gəlirlər.** Gəlirlərlə bağlı məlumatlar vəzifəli şəxsin işgüzar mü-

nasibətlərdə olduğu üçüncü şəxslərə qarşı marağını, həmçinin, gəlirlərinin mənbələrini aşkarlamaq baxımından vacibdir.

Bəyannamədə gəlirlərin müxtəlif növləri - əməkhaqqı, müxtəlif xidmətlərə görə qonorarlar, dividendlər, əmlakın satışından və ya icarəsindən əldə olunan gəlirlər, sığorta ödənişləri, vərəsəliklə əldə olunan gəlirlər, lotereya uduşları, pul formasında hədiyyələr, hətta müxtəlif güzəştlərlə bağlı gəlir növləri barədə ətraflı informasiyalar əks etdirilir.

Gəlirlərə dair məlumatların bəyannamədə göstərilməsinə sistemin tətbiq olunduğu ölkələrin hamısında rast gəlinir. Lakin bəzi dövlətlərin təcrübəsində gəlirlərin açıqlanması məcburi olan maksimum məbləği üçün müəyyən hədd müəyyənləşdirilir. Məsələn, Almaniya bündəstaqının üzvləri aylıq gəlirlərinin 1.000, illik gəlirlərinin isə 10.000 avrodan artıq hissəsini bəyan etməyə borcludur.

2) **Əmlak.** Vəzifəli şəxslərin gəlirlərlə yanaşı, onların əmlak vəziyyətinə dair bəyannamə təqdim etməsinə dair tələb dünyanın əksər ölkəsində rast gəlmək mümkündür. Beynəlxalq təcrübədə rəsmi şəxsin əmlakı ilə bağlı məlumatlara bunlar daxil edilir:

daşınmaz əmlak (istənilən formada bina və tikililər), daşınar əmlak (avtomobil, şəxsi qayıq və ya hava nəqliyyatı, qiymətli əntiq əşyalar və mədəniyyət nümunələri, borc vəsaitləri, banklardakı depozitləri, səhmləri və digər qiymətli kağızları). Xorvatiyada hətta rəsmi şəxslərə məxsus heyvanlar da bəyannaməyə daxil edilməlidir. Beynəlxalq təcrübədə əmlakın bəyan etmə qaydaları ilə də bağlı konkret yanaşmalar var. Həmin yanaşmalara görə, bəyannamədə əmlakın növü, dəyəri və yaranma mənbəyi barədə səhih məlumatlar əks etdirilməlidir.

Fransa, Almaniya və Böyük Britaniyada yalnız ali rəngli vəzifəli şəxslərin əmlakına dair məlumatların bəyan edilməsi hüquqi öhdəlikdir və peşəkar vəzifə tutanlar üçün bu cür tələb yoxdur. Polşa, Latviya və Macarıstanda bütün dövlət məmurları həm gəlirlərinə, həm də əmlak vəziyyətinə dair məlumatları bəyannaməyə daxil etməlidirlər.

3) **Hədiyyələr.** Beynəlxalq təcrübədə hədiyyələr gəlirlərin xüsusi növü kimi nəzərdən keçirilir. Odur ki, bir çox ölkələrdə vəzifəli şəxslərin qəbul etdiyi hədiyyələrin növü və dəyəri göstərilməklə bəyan etməsi məcburi tələbdir. Hədiyyələrin başlıca xüsusiyyətləri budur ki, onlar qeyri-rəsmi xarakter daşıyır, hər hansı müqaviləyə əsaslanma-

dığından vergiyə cəlb olunmur və qeyri-müntəzəm təbiətə malikdir. ABŞ-da 285 dollardan yüksək dəyərə malik hədiyyələrin bəyan edilməsi tələb olunur. Avropa ölkələrində hədiyyələrin bəyan olunmasına fərqli hüquqi yanaşmalar mövcuddur. Latviyada bütün dövlət qulluqçuları (həm seçkili, həm də təyinatlı vəzifə tutan şəxslər) üçün dəyərindən asılı olmayaraq bütün hədiyyələrin, Litvada yaşayış minimumunun dəyərindən 5 misindən çox hədiyyələrin bəyan edilməsi məcburidir. Böyük Britaniyada parlament üzvləri məvaciblərinin 1%-dən, Almaniya parlamentinin üzvləri isə 5.000 avrodan çox dəyəri olan hədiyyələri bəyan etməlidirlər. Fransada parlament üzvləri üçün dəyərindən asılı olmayaraq bütün hədiyyələrə dair məlumatların açıqlanması məcburidir.

4) **Xərclər.** Bəyannamə sisteminin tətbiq olunduğu ilk dövrlərdə, bir qayda olaraq, dövlət məmurunun xərcləri bəyannamənin predmeti deyildi. Lakin sonrakı mərhələdə aydın oldu ki, rəsmi şəxslərin maddi vəziyyətində baş verən dəyişikliklərin izlənməsi üçün onların gəlirlərinə dair məlumatların açıqlanması yetərli deyil. Çünki bəzi hallarda məmurların qanunsuz gəlirlər əldə etməklə üçüncü şəxslərin adına rəsmiləşdirdikləri aktivlər bəyannamələrdə öz əksini tapmır. Postsosialist ölkələrindən Latviya və Litvada rəsmi şəxslərin xərcləri onların bəyannamələrində ayrıca qrafada qeyd olunur.

Gəlir bəyannamələri məlumatlarının ictimaiyyətə açıqlanması üzrə beynəlxalq təcrübədə 3 əsas mexanizm tətbiq edilir. Birinci halda bu məlumatlar ictimaiyyət üçün tam açıq olur. Bir sıra ölkələrdə isə bu məlumatların tam açıq olmasına baxmayaraq, bəzi əlavə məhdudiyətlər müəyyən edilib. Belə ki, bu ölkələr bəyannamə məlumatlarını yalnız sorğu əsasında, yaxud müəyyən şərtlər altında təqdim edirlər - məlumat əldə etmək istəyən şəxs sorğu ilə müəyyən edilmiş quruma müraciət etməli və bəzi hallarda bu məlumatları istəməsinin səbəbini əsaslandırmalıdır.

ABŞ-da senatorların gəlir bəyannaməsini görmək istəyən şəxslər bunun üçün xüsusi müəyyən edilmiş quruma getməli, pasport məlumatlarını təqdim etməli və xüsusi formaya qol çəkməlidir. Rusiyada media nümayəndələri hakimin bəyannamə məlumatı üçün sorğu edə bilər, lakin bu halda məlumatın dərcinin məqsədini, hansı KİV-də çap

edəcəyini, gününü və məlumatları tam şəkildə çap edəcəyini bildirməlidir. Hazırda Danimarkada parlament və hökumət üzvlərinin, Rumıniya və Bosniya və Herseqovınada seçkili şəxslərin bəyannamələrinin ictimaiyyət üçün açıqlığı qanunvericiliyin şərtidir. Amma Britaniyada belə icbari hüquqi norma olmasa da, bu ölkənin qanunverici orqanında təmsil olunan şəxslərin bəyannamə məlumatları ictimaiyyət üçün açıqdır. Latviya və Estoniyada bəyannamənin ictimaiyyət üçün açıqlanan variantında vəzifəli şəxsin və onun ailə üzvlərinin şəxsi məlumatları (ünvanı, şəxsiyyətini təsdiq edən sənəddə əks olunan məlumatlar və s.) göstərilir. İkinci halda bəyannamələr qismən açıqlanır. Belə ölkələrdə müəyyən kateqoriyadan olan vəzifəli şəxslərin bəyannamələri açıqlanır, digərləri isə açıqlanmır.

Nümunə üçün ABŞ-da yalnız yüksək vəzifəli dövlət qulluqçuları, dövlət katibləri (nazirlər), onların müavinləri, Prezident tərəfindən təyin edilmiş şəxslər və s. bəyannamələrini açıqlamaq öhdəlikləri vardır. Digər şəxslər isə bu məlumatları öz qurumlarında müəyyən edilmiş bölmə və ya şəxslərə təqdim edirlər. Qismən açıqlama ilə bağlı digər bir təcrübə isə məlumatların bir hissəsinin açıqlanması, qalanının isə məxfi saxlanmasıdır. Kanada təcrübəsində parlament üzvləri müəyyən edilmiş məbləğdən (10.000 Kanada dolları) yuxarı olan hissə barədə məlumatları parlamentdə müəyyən edilmiş quruma bəyan etməlidirlər.

Həmin qurum isə bəyannamə barədə qısa məlumatı onlayn təqdim edir. Bu halda parlament üzvünün yalnız əmlakları bildirilir, lakin onların dəyəri göstərilir. Keçid ölkələrindən Albaniya, Bolqarıstan və Xorvatiyanı, inkişaf etmiş Avropa ölkələrindən isə Fransa və Portuqaliyanı bəyannamələrin qismən açıqlandığı ölkələrə nümunə göstərmək olar.

Bu ölkələrin bəzilərində hüquq mühafizə və təhlükəsizlik işçilərinin gəlir (əmlak) vəziyyətinə dair məlumatlarının ictimaiyyət üçün açıqlanmasına müəyyən məhdudiyyətlər qoyulsa da, seçkili şəxslərə münasibətdə ictimai açıqlıq təcrübəsi tətbiq olunur. Üçüncü halda gəlir bəyannamələri ictimaiyyətdən tam məxfi saxlanılır. Bu təcrübə əsasən inkişaf etməkdə olan, keçid dövrünü yaşayan və xüsusilə sosialist idarəetmə üsulundan çıxmış ölkələrdə tətbiq edilir.

Məlumatların ictimaiyyətə açıq olmasının əleyhinə geniş yayılmış iki arqument vardır:

birincisi, krimnogen vəziyyətin narahatlıq doğurduğu ölkələrdə və ya cinayətkar ünsürlər tərəfindən hər hansı mümkün təhlükənin olması şərtləri altında dövlət qulluqçusunun gəlirləri və əmlakı barədə məlumatların açıqlığının təmin olunması həmin şəxsin həyatı və əmlakı üçün təhlükə yaradır və bu səbəbdən həmin məlumatlar gizli saxlanılmalıdır;

ikincisi, bu məlumatların şəxsi həyata dair məlumatlar olması arqumentidir. Vəzifəli şəxslərin gəlir məlumatlarının açıqlanması çox mühümdür. Çünki bu, ölkə kontekstində müxtəlif maraq qrupları tərəfindən vəzifəli şəxslərin əmlakı və gəlirləri arasında olan ziddiyət üzrə yarana biləcək suallara aydınlıq gətirir.

Aşağı kateqoriyalı dövlət qulluqçularına gəlincə, bununla bağlı qərar yerli kontekstin, korrupsiyanın səviyyəsinin mümkün təhlükələri və riskləri nəzərə alınaraq müəyyən edilməlidir. Gəlir bəyannamələri sisteminin uğurlu işləməsi üçün bəyannamələrin mütəmadi, doğru və qərəzsiz qurum, yaxud şəxslər tərəfindən təhlil edilməsi çox mühüm elementdir.

Təqdim olunan məlumatlar yoxlanılmadıqda, bəyannamələr yalnız formal xarakter daşıyır və səmərəli alət ola bilmir. Eyni zamanda, məlumatların müntəzəm yoxlanılması mexanizmləri olmadıqda rəsmi şəxslərdə arxayınçılıq yarana və onlar bəzən düzgün olmayan informasiyaları sənədə əlavə edə bilirlər.

Beynəlxalq təcrübədə bəyannamələrin yoxlanılması əsasən 3 mərhələdə həyata keçirilir:

birinci mərhələdə təqdim edilmiş məlumatların bəyannamədə tam və uyğun olması və bütün tələbləri əks etdirməsidir. Yoxlamaların bu mərhələsi resurs tutumludur və məsul qurumlardan həm vaxt, həm də işçi sayının yüksək olmasını nəzərdə tutur;

ikinci mərhələdə bəyannamədə təqdim olunmuş məlumatların digər mənbələrlə yoxlanılaraq dəqiqləşdirilməsidir. Bu mənbələr qismində əmlak reyestr xidməti, vergi orqanları və ya digər mənbələr çıxış edə bilər. Səmərəli ola bilməsi üçün bəyannamələrin qəbul edilməsinə

məsul qurumun belə məlumatlara çıxışı və məlumatları yoxlamaq bacarıqları olmalıdır;

üçüncü mərhələdə isə yoxlama xüsusi elektron proqramlar tərəfindən həyata keçirilir. Belə proqramlar qurumda olmalı və bəyannamələr həm təsadüfi yolla seçilməli, həm də mövcud hər hansı bir şübhəli məlumatı və ya riski aşkar etməlidir.

AZƏRBAYCANDA AUDİTİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

*Səbuhi GÜLMƏMMƏDOV,
Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının
Kadr hazırlığı, xarici əlaqələr və nəşriyyat idarəsinin rəisi,
AzDİU-nun dissertanti*

Auditin müstəqil bir sahə kimi tədqiqi, onun problemlərini öyrənmək və inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, auditor xidmətinin təşkili və tənzimlənməsi ilə bağlı mövcud qanunvericilik və normativ hüquqi bazanı təhlil etmək, korrupsiyaya qarşı mübarizədə auditor fəaliyyətinin tutduğu mövqeyi müəyyənləşdirmək və ona təsir edən amilləri qiymətləndirmək, xidmət bazarında rəqabət mühitinin formalaşmasının və haqsız rəqabət hallarının yaranmasının səbəblərini öyrənmək, auditor xidmətinin keyfiyyətini, ona təsir edən amilləri tədqiq etmək, auditorların peşə-ixtisas səviyyəsinin müasir vəziyyətini və inkişaf problemlərini müəyyənləşdirmək üçün ilkin olaraq araşdırmalar aparmaq zərurəti yaranır. Ona görə də Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası 2003-2009-cu illərdə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti ilə birgə bu məqsədə xidmət edən sosioloji sorğu keçirmişdir. Ötən il belə bir araşdırmanı biz Azərbaycan Universiteti ilə birgə apardıq.

Sorğunun məqsədi Azərbaycanda auditor xidmətinin təşkilini və müasir inkişaf səviyyəsini təhlil edərək qiymətləndirmək, xidmətin aktual inkişaf problemləri üzrə araşdırmalar aparmaq və bu istiqamətdə təkliflər hazırlamaqdan ibarətdir.

Aparılmış sorğu təsərrüfat subyektlərinin bütün növ təşkilati-hüquqi formalarını əhatə etmiş və həmin sorğuda 245 respondent iştirak etmişdir.

Sorğu zamanı məlum olmuşdur ki, öz fəaliyyəti müddətində auditor xidmətindən istifadə edən respondentlər 2009-cı il üzrə 82,0% təşkil etsə də, bu göstərici 2011-ci ildə artaraq 94,3% təşkil etmişdir.

Auditor xidmətindən istifadə etmədiklərinin səbəbini respondentlər auditor xidməti haqqında məlumatın olmaması, auditorların peşəkarlıq səviyyəsinə inamsızlıq, maliyyə vəziyyətinin imkan verməməsi və digər səbəblərlə izah etmişlər. Göründüyü kimi, respondentlər ötən ilə nisbətən qeyd etdiyim hər bir variantda bu il də müsbət münasibət bildirsələr də, burada iki hal diqqəti xüsusi cəlb edir. 1-ci hal: stabil olaraq respondentlərin 1,2%-i son illərdə auditor xidməti haqqında məlumatın olmaması. Nəzərə alsaq ki, hazırda respublikamızda 100.000-ə yaxın hüquqi şəxs və 200.000-dən çox fiziki şəxs sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olur, aparılmış sorğu məlumatlarına əsasən onların 1,2%-nin audit barəsində məlumatları yoxdur. Ona görə də sahibkarlıqla məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslərin audit barəsində anlayışı olmaması, müvafiq sahədə təbliğat-təşviqat işlərini gücləndirməyi tələb edir. 2-ci hal əvvəlki illərə nisbətən auditorların peşəkarlığı səviyyəsinə inamsızlığa respondentlərin verdiyi cavabın müsbət göstəricisidir ki, fikirimizcə, bu, auditorların hazırlığına diqqətin daha da artırılmasını tələb edir.

Respondentlər auditor seçimi zamanı əsasən xidmətin dəyərini, əvvəlki auditin nəticələrini, auditorların cəmiyyətdəki nüfuzunu, onlarla yaranmış şəxsi münasibətləri və digər amilləri nəzərə almışlar.

Belə ki, respondentlər auditor təşkilatı və ya sərbəst auditor seçimini edərkən xidmətin dəyərini, əvvəlki auditin nəticələrini, onlarla yaranmış şəxsi münasibətlərə və digər amillərə münasibət bildirsələr də, əsas üstünlüyü auditorların cəmiyyətdəki nüfuzuna vermişlər. Ona görə də hesab edirik ki, auditor təşkilatları və sərbəst auditorlar arasında reyting səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi haqqında metodikanın hazırlanması zəruridir.

Respondentlərin auditor xidmətinin maliyyə (mühasibat) hesabatlarının auditi və onun düzgünlüyünün təsdiqi, maliyyə-təsərrüfat

fəaliyyətinin təhlili, beynəlxalq audit və mühasibat uçotu standartlarına uyğun audit aparılması, mühasibat uçotunun qurulması və bərpa edilməsi, mühasibat və vergi hesabatlarının tərtib edilməsi, məsləhət xidmətlərindən və bu kimi digər növlərindən istifadə etmişlər.

Aparılan təhlil göstərir ki, əksər hallarda respondentlərin auditor xidmətinin növlərindən istifadəsi ötən ilə nisbətən azalmış, bu da təbii- dir ki, təsərrüfat subyektləri tərəfindən bəyannamələrin elektron poçt vasitəsilə vergi orqanlarına təqdim etməsi ilə izah olunur.

Eyni zamanda, təhlillər göstərir ki, daha geniş çeşidli auditor xidmətlərindən istifadə tendensiyası artıq mövcuddur. Bununla əlaqədar həmin xidmətlərin rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı peşəkar normativ hüquqi sənədlərin (təlimat, metodiki göstəriş, tövsiyə, qayda və s.) hazırlan- masına ehtiyac duyulur.

“Hansı standart uyğun sizin təşkilatda audit aparılmışdır” sualına respondentlərin 43,3%-i milli audit standartlarına uyğun, 56,7%-i isə beynəlxalq audit standartlarına uyğun audit aparıldığını qeyd etmişdir. Bu da onunla izah olunur ki, yeni standartların tətbiq olunmaması təşki- lat rəhbərinin və orada çalışan mütəxəssislərin bu sistemə keçidə marağının olmaması ilə izah edilir. Halbuki Auditorlar Palatası Şurasının qərarına əsasən 2010-cu il 1 yanvar tarixindən beynəlxalq audit standartları tətbiq olunmalıdır. Ona görə də təsərrüfat subyektlərində keyfiyyətli audit aparılması məsələsi ilə bağlı ciddi tədbirlər görülməlidir.

Sorğu zamanı məlum olmuşdur ki, auditor xidmətinin key- fiyyətindən razı qalan respondentlərin sayı üstünlük təşkil etmişdir. Belə ki, bu göstərici 2009-cu il üzrə 53,2% təşkil etdiyi halda, 2011-ci ildə artaraq 58,4% təşkil etmişdir. Eyni zamanda, qismən razı olan və razı olmayan respondentlərin faiz nisbəti ötən ilə müqayisədə aşağı düşmüşdür. Aparılan təhlil onu göstərir ki, auditorların peşəkarlıq səviyyəsi ötən illərə nisbətən yüksəlmişdir.

Respondentlərin “Auditdən sonra digər yoxlayıcı orqanlar sizin fəaliyyətinizdə nöqsanlar aşkar etmişdirmi” sualını belə cavablandır- mışlar: belə yoxlamanın olmadığı 2009-cu il üzrə 28,4% təşkil etdiyi halda, bu göstərici 2011-ci ildə artaraq 32,5% təşkil etmiş; nöqsanların

aşkar edilmədiyi 2009-cu il üzrə 59,2% təşkil etdiyi halda, 2011-ci ildə azalaraq 52,4% təşkil etmiş; auditedən sonra digər yoxlayıcı orqanlar tərəfindən yoxlamalar aparılarkən aşkar edilmiş nöqsanlar 2009-cu il üzrə 2,5% təşkil etdiyi halda, bu göstərici 2011-ci ildə 2,2% təşkil etmişdir. Bu onu göstərir ki, artıq auditorlar tərəfindən audit zamanı əhəmiyyətlik həddi və auditor riski müəyyənləşdirilir və aparılmış auditin nəticəsi digər yoxlayıcı orqanlar tərəfindən yoxlamalar aparılarkən nöqsanların aşkar edilməməsi zamanı respondentlər tərəfindən yüksək qiymətləndirilir.

Respondentlər əvvəlki auditorun xidmətindən imtinanın səbəbini müqavilə qiymətində razılığa gələ bilmədikləri, auditorun məxfilik prinsipinə əməl etməməsi ilə bağlı yaranan inamsızlığı, auditorun peşəkarlıq və səriştəlilik səviyyəsinin sifarişçini qane etməməsi, auditorun peşə etikası normalarına riayət etməməsi və digər səbəblərlə izah etmişlər. Burada yalnız bir göstərici (müqavilə qiymətində razılığa gələ bilməmək) istisna olmaqla, qalan bütün göstəricilər üzrə ötən illərə nisbətən faizlər aşağı düşmüşdür.

Respondentlər ölkədə auditor xidmətinin inkişafına mane olan səbəbləri auditor xidmətinin əhəmiyyətinin lazımi səviyyədə qiymətləndirilməməsi, qanunvericilik bazasının kifayət qədər təkmil olmaması, sərbəst auditorlar və auditor təşkilatları haqqında kifayət qədər məlumatın olmaması və s. səbəblərlə izah etmişlər. Qeyd olunmalıdır ki, bu səbəblərdən bir neçəsi üzrə son ildə artım müşahidə olunur. Burada əsasən ölkədə auditor xidmətinin əhəmiyyətliliyinin lazımi səviyyədə qiymətləndirilməməsi, təsərrüfat subyektlərinin, səhmdarların, investorların və digər maraqlı tərəflərin auditedə maraqlı olmaları, auditor xidmətinin dəyərinin yüksək olması kimi səbəbləri göstərmək olar ki, bunlar məhz auditin təbliği sahəsində tədbirlərin gücləndirilməsinin zəruriliyini bir daha sübut edir. Qalan sahələr üzrə isə göstərilən səbəblər üzrə son illərdə azalma müşahidə olunur.

Respondentlər ölkəmizdə auditor xidməti bazarının yaxın perspektiv inkişafına inanırlar. Belə ki, auditor xidmətinin inkişafına tələbatın artmasına münasibət 2009-cu il 48,6% təşkil etsə də, bu göstərici 2011-ci ildə artaraq 51,0% təşkil etmiş, müəyyən qədər inkişaf edəcəyinə

münasibət 2009-cu il 28,2% təşkil etsə də, 2011-ci ildə artaraq 29,4% təşkil etmiş, dəyişməz səviyyədə qalacaq deyənlərin münasibəti 2009-cu il 4,5% təşkil etsə də, 2011-ci ildə azalaraq 2,9% olmuş, inkişaf səviyyəsi aşağı düşəcək deyənlər 2009-cu il 1,6% təşkil etsə də, 2011-ci il bu göstərici azalaraq 0,8% təşkil etmişdir. Bəziləri isə ümumiyyətlə, bu məsələyə münasibətdə çətinlik çəkdiklərini bildirmişlər.

Respondentlərin yaxın bir neçə ildə məcburi auditə tələbatın artacağı barədə fikirləri ilbəl artım dinamikası yaratmasına baxmayaraq, könüllü auditə dair proqnoz hələ də qalmaqdadır. Belə ki, bu göstərici 2009-cu il 50,2% təşkil etsə də, 2011-ci ildə azalaraq 40,0% təşkil etmişdir. O cümlədən mühasibat uçotunun qurulmasına, vergi məsləhətinə, iqtisadi-hüquqi məsləhətlərə, maliyyə təhlilinə, əmlakın qiymətləndirilməsinə və ya onun düzgünlüyünə rəy verilməsinə, biznes planlarının hazırlanmasına və digər xidmətlərə tələbatın artacağı barədə fikirlər auditor xidməti bazarının yaxın perspektiv inkişafına tələbatın artacağı fikirini bir daha əsaslandırmışdır.

Məcburi auditdən yayınma hallarının qarşısının alınması məqsədilə “Auditor xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa və Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə dəyişiklik və əlavələrin edilməsi barədə xəbəriniz varmı” sualına respondentlərin 80,4%-i “bəli” cavabını, 19,6 %-i isə “xeyr” cavabını vermişdir. Bu əlavə və dəyişikliyin müəssisələrdə maliyyə şəffaflığının təmin olunmasında və sahibkarlığın inkişafında nə kimi rol ola biləcəyini isə respondentlərin 42,0%-i müəssisələrdə maliyyə şəffaflığının tam təmin olunacağını, 28,2%-i sahibkarlığın inkişafında əhəmiyyətli rol olacağını, 4,1%-i ictimai marağın artırılmasında əhəmiyyətli rol olacağını, 34,7%-i auditin əhatə dairəsini daha da genişləndirəcəyini, 11,0%-i qismən əhəmiyyəti olacağını, 3,3%-i heç bir əhəmiyyəti olmayacağını bildirmişlər.

“Auditorun sifarişçi təsərrüfat subyektləri ilə işgüzar əlaqəsində korrupsiya faktları varmı” sualına “mövcud deyildir” cavabını verən respondentlər 2009-cu il 42,2% təşkil etsə də, bu göstərici 2011-ci ildə də azalaraq 39,2%-ə enmiş, “aşağıdır” cavabını verən respondentlər 2009-cu ildə 24,4%, 2011-ci ildə 25,3%, “yüksəkdir” cavabını verən

respondentlər 2009-cu ildə 4,5%, 2011-ci ildə 2,4%, “çox yüksəkdir” cavabını verən respondentlər isə 2009-cu il 0,9%, 2011-cu ildə 0,4% təşkil etmişdir.

“Korrupsiyaya qarşı mübarizədə auditor xidmətinin rolunu nədə görürsünüz” sualına cavab verməkdə respondentlər ümumilikdə çətinlik çəksələr də, korrupsiyaya şərait yaradacaq halları əvvəlcədən xəbərdar etməsində, auditor xidmətindən istifadədə istifadəçilərin riskinin azaldılmasında, təsərrüfat subyektlərində maliyyə şəffaflığının artırılmasında, korrupsiyaya şərait yaradan halların aradan qaldırılmasında auditə üstünlük vermişlər.

Aparılmış sorğunun nəticələri göstərir ki, bu gün auditor xidmətinin sürətli inkişafına, auditor xidmətləri bazarında tələblə təklifin həmahəng uzlaşmasına, xidmətin keyfiyyətinin yüksəlməsinə, auditor xidmətinin rolunun və əhəmiyyətinin bütün səviyyələrdə tanınmasına mane olan bir sıra amillər, həllini gözləyən problemlər də mövcuddur. Auditorlar Palatası tərəfindən bu problemlərin həlli istiqamətində geniş tədbirlər planı hazırlanmış və hal-hazırda bu tədbirlər planının icrası istiqamətində müvafiq işlər həyata keçirilir.

MÜASİR ŞƏRAİTDƏ AUDİTOR KADRLARIN HAZIRLANMASI PROBLEMLƏRİ

*Cəmilə NAMAZOVA,
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
dosenti, iqtisad elmləri doktoru*

Dünyada hər bir xalqın milli sərvəti sayılan müstəqillik onun ümumi inkişafının strateji istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsini təmin edir. Tarixi təcrübə göstərir ki, öz taleyi ilə bağlı müstəqil şəkildə qərar verən xalqların tərəqqisi daha dinamik xarakter daşıyır.

Bu baxımdan, ötən il dövlət müstəqilliyinin bərpasının iyirminci ildönümünü təntənə ilə qeyd edən Azərbaycan Respublikası özünəməxsus milli inkişaf modeli ilə bir sıra mühüm uğurlara imza atmış, Cənubi

Qafqazda lider ölkə statusu qazanmışdır. Uğurla gerçəkləşdirilən iqtisadi siyasət makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinin qorunması ilə yanaşı, dayanıqlı iqtisadi artımı təmin etmiş, iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinə dəstəkverici siyasət sayəsində qeyri-neft sektoru sürətli inkişaf yoluna qədəm qoymuş, nəticədə ölkəmizin dünyada islahatçı imici daha da möhkəmlənmişdir.

Ulu öndərin böyük müdrikliklə irəli sürdüyü inkişaf strategiyası Prezident İlham Əliyev tərəfindən inamla davam etdirilməklə yanaşı, qloballaşan dünyanın - yeni dövrün tələblərinə uyğun zənginləşdirilmiş, sosial-iqtisadi islahatlarla demokratikləşdirmə proseslərinin daha da sürətləndirilməsinə nail olunmuşdur.

Ölkədə infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi, ictimai həyatın bütün sahələrinin yeniləşdirilməsi Azərbaycanı həyata keçirilən iqtisadi siyasətin mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

Milli iqtisadiyyatın inkişafına yönəldilən maliyyə resurslarının həcmi hər il böyük artımla müşahidə olunur. İstər sosial məqsədlərə, istərsə də infrastruktur layihələrinin gerçəkləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərə bütün maliyyə mənbələri hesabına vəsaitlər ayrılır. Ayrılan vəsaitlərin düzgün, təyinatı üzrə xərclənməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi və bununla da şəffaflığın təmin olunmasında auditor xidməti müstəsna rola malikdir. Audit təsərrüfat subyektinin istehsal və maliyyə-kommersiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsini təmin edir. Təsərrüfat əməliyyatlarının qanunvericiliyinin, dürüstlüyünün, məqsədəuyğunluğunun və uçuğunun tamliğinə yoxlanılması, pozuntularının və sui-istifadələrin, aşkar edilən mövcud çatışmazlıqların və pozuntuların aradan qaldırılması üzrə konkret təkliflərin hazırlanmasında maliyyə nəzarəti işinin aparılmasının metodologiyası və texnikası üzrə dərin biliklərə malik hazırlıqlı kadrlar tələb olunur. Kadr siyasəti isə istənilən təşkilatın fəaliyyətinin əsas elementidir. Kadr siyasəti deyəndə heyətlə əsas iş istiqamətlərini, formasını, metodlarını müəyyən edən tələb, norma, prinsip və məhdudiyətləri əks etdirən bir sistem başa düşülür.

Auditor xidmətində işçi heyətin idarə olunması sistemi kimi kadr siyasətinin əsas məqsədi yüksək ixtisaslı və peşə təcrübəsinə malik kadr potensialına nail olmaq, onu qoruyub saxlamaq, möhkəm-

ləndirmək və inkişaf etdirmək, yüksək məhsuldar auditor fəaliyyətinin daha yüksək son nəticələrinin əldə olunmasıdır. Auditor xidmətini effektiv təmin etmək üçün, ilk növbədə, kadrların səriştəli, bacarıqlı və etibarlı olması vacib şərtlər hesab edilir.

Ümumiyyətlə, yüksək ixtisaslı kadrlar istənilən idarə orqanının müvəffəqiyyətinin rəhnidir. Təşkilatın fəaliyyətinin effektivliyi məhz kadrların nə dərəcədə ixtisaslı olmasından asılıdır. Adətən kadr siyasətinin formalaşmasına bir neçə mövqedən yanaşılır, o cümlədən:

- təlimatlar, texniki rəqlamentasiyalar və s. mövqeyindən;
- kollektiv mövqeyindən;
- xidmət rəhbərinin mövqeyindən.

Auditor xidmətinin kadr siyasətinin tənzimlənməsi və onun ən vacib elementləri Azərbaycan Respublikasının mövcud normativ hüquqi aktlarında öz əksini tapmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bütövlükdə kadr siyasətinin bir sıra əsas funksiyaları mövcuddur. Buraya əsasən xidmətin auditorları ilə metodoloji iş prinsiplərinin əsaslandırılması; təsərrüfat subyektlərində insanlarla iş üzrə ayrıca istiqamətlərdə mövqelərin hazırlanması; buraya isə xidmətə kadrların cəlb etmə, yerdəyişmə, qiymətləndirmə, azad edilmə, əmək münasibətlərinin həlli, sosial əməkdaşlığın stimullaşdırılması, adaptasiya, təlimi və s. daxildir. Eyni zamanda, insan resurslarının idarə olunmasının informasiya dəstəyi və auditor xidmətində kadrlara nəzarət funksiyaları aiddir.

Bu zaman bir sıra konkret məsələlər həll edilməlidir. Belə ki, ilk olaraq kadrların idarə olunmasının ümumi strategiyasının, məqsədinin müəyyən edilməsi, kadrların ideologiya və prinsiplərinin formalaşması; daha sonra mövcud kadrlar nəzərə alınmaqla təşkilatın heyətə olan tələbatının planlaşdırılması, planlaşdırma isə, öz növbəsində, kadrlara olan tələbatə təsir edən amilləri nəzərə almaqla həyata keçirilir.

Xidmətə kadrların cəlb edilməsi və seçilməsi. Bunun üçün auditor xidmətinə kadrların seçilməsi meyarlarının mövcud qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada hazırlanması əsas şərtidir.

Digər əsas məsələlərdən biri də işə qəbul olanların ixtisasının artırılması və onların yenidən hazırlanması və iş prosesinin qurulması və təşkili; o cümlədən əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması vacib hesab edilir.

Müxtəlif təşkilatlarda kadr siyasətinin müxtəlif növləri mövcuddur, lakin onları iki əsas prinsip üzrə qruplaşdırmaq olar.

Belə ki, təcrübədə birinci prinsip təşkilatın fəaliyyəti əsasında kadrlarla iş zamanı bilavasitə idarəetmə təsirinin həyata keçirildiyi kadr siyasətinin mövqeyinin reallaşdırılması dərəcəsini göstərir. İkinci prinsip isə rəhbərliyin kadrların seçiminin daxili və ya xarici mənbələrinə yönəldiyini göstərir və təşkilatın xarici mühitlə münasibətdə açıq olması dərəcəsini nümayiş etdirir.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, auditor xidməti elə bir prosesdir ki, onun vasitəsilə səlahiyyətli işçi kəmiyyətcə qiymətləndirilə bilən və spesifik təsərrüfat sisteminə aid olan informasiyanın müəyyən edilmiş meyarlarla uyğunluq dərəcəsini müəyyənləşdirməklə bunu rəyində ifadə etmək üçün sübutlar toplayır və onları qiymətləndirir. Auditorlar auditor yoxlaması keçirməklə yanaşı, təsərrüfat subyektlərinə, sahibkarlara və fiziki şəxslərə məsələlərin geniş dairəsi üzrə məsləhətlər verilməsi şəklinə xidmətlər göstərə bilməlidir. Bu baxımdan, auditor xidmətlərinə auditorların seçilib işə götürülməsində yuxarıda sadalanan meyarlara riayət olunması daha məqsədemüvafiq olardı. Əgər auditor təsərrüfat subyektlərində yoxlamalar apararkən verdiyi qeyri-düzgün məsləhətlərə görə qanunvericiliklə məsuliyyət daşıdırsa da, bir faktor kimi sifarişçiyə qeyri-düzgün məsləhət verilməsi və bunun nəticəsində sifarişçidə hər hansı nöqsanın yaranması auditor xidmətinin imicinə mənfi təsir göstərə bilər.

Məlumdur ki, beynəlxalq təcrübəyə əsasən bütün auditorlar iki qrupa: kənar və daxili auditorlara bölünürlər. Təsərrüfat fəaliyyətində auditor yoxlamalarının aparılmasında həm kənar və eyni zamanda, daxili auditorlar təcrübəli, bacarıqlı və digər aidiyyəti meyarlara uyğun seçilməli, mühasibat uçotunu başa düşməli, audit sübutlarının toplanmasında və şərhində də səriştəli olmalıdırlar. Auditoru mühasiblərdən fərqləndirən əsas cəhət də elə bundan ibarətdir.

Ümumiyyətlə, auditor xidməti təftişdən daha fərqli xidmət növüdür.

Əgər auditor maliyyə hesabatının düzgünlüyü barədə fikrin ifadə olunmasını, sifarişçiyə xidmətlər, kömək göstərilməsini, onunla əməkdaşlığı özündə ehtiva etsə, təftiş nöqsanların aradan qaldırılması və müəssisələrin cəzalandırılması məqsədini daşıyır. Auditor sahibkarlıq

fəaliyyəti olduğu halda, təftişçi icra fəaliyyəti, sərəncamların icraçısıdır.

Bu fərqli xüsusiyyətlərə baxmayaraq, nəzarət-təftiş və ya auditor xidməti daim peşəkar, savadlı kadrlarla təmin olunmalıdır. Çünki hər bir təsərrüfat subyektində maliyyə əməliyyatları üzrə şəffaflığın təmin olunması mövcud normativ hüquqi aktlara uyğun aparılan auditor yoxlamalarının yekun rəyindən çox asılıdır.

Belə olan təqdirdə milli iqtisadiyyatın inkişafında auditor xidmətinin perspektivləri daha uğurlu olacaqdır.

DAXİLİ NƏZARƏT SİSTEMİ VƏ ONUN İDARƏETMƏDƏ ROLU

*İsmət CABBAROV,
Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının üzvü,
Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının
İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun dissertantı*

Azərbaycan Respublikasında aparılan iqtisadi islahatlar çərçivəsində maliyyə nəzarəti sisteminin beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması sahəsində mühüm addımlar atılmışdır. Bu istiqamətdə görülən işlərin hüquqi bazasını «İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1996-cı il 17 iyun tarixli fərmanı, «Azərbaycan Respublikasında iqtisadi cinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində bəzi tədbirlər haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 27 yanvar tarixli sərəncamı, «Dövlət nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1999-cü il 7 yanvar tarixli fərmanı və «Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Dövlət Proqramının (2004-2006-cı illər) təsdiq edilməsi barədə» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 3 sentyabr tarixli sərəncamı və digər normativ hüquqi aktlar təşkil edir.

Xüsusi qeyd olunmalıdır ki, mövcud nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi və nəzarət mexanizmlərinin bazar iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılması ulu öndərimiz Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu siyasətində daim diqqət mərkəzində saxlanılan məsələlərdən biri olmuşdur.

Hələ 1996-cı ildə imzalanmış «İstehsal, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi barədə» prezident fərmanı paralel və lüzumsuz yoxlamaların azaldılmasında, iqtisadi subyektlərin qanuni mənafeələrinin qorunmasında mühüm rol oynamışdır.

Beynəlxalq standartlara cavab verən nəzarət mexanizmini tətbiq etmək məqsədilə «Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında» fərman iqtisadiyyatımızda demokratik prinsiplərin bərqərar olunması baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında dərin sosial-iqtisadi dəyişikliklərin getdiyi, büdcə və vergi intizamının möhkəmləndirilməsinin dövlət siyasətində üstünlük təşkil etdiyi, azad və sosial yönümlü vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar olduğu indiki şəraitdə maliyyə nəzarətinin, o cümlədən bütün dünyada mütərəqqi maliyyə nəzarəti forması kimi qəbul edilmiş auditin rolu ikiqat artır.

Müasir şəraitdə Azərbaycanda iqtisadi inkişafı səciyyələndirən xüsusiyyətlərdən biri də dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin gündəlik diqqət və qayğısı sayəsində idarəetmə sistemində ardıcıl struktur islahatlarının aparılması və makroiqtisadi sabitliyin əldə olunmasıdır. Belə bir şəraitdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi və mövcud imkanlardan daha səmərəli istifadə olunması, idarəetmədə nəzarət amilinin təkmilləşdirilməsi və gücləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu onunla əlaqədardır ki, demokratiyanın inkişafı, əhalinin hüquqi müdafiəsinin artırılması şəraitində hər bir ölkədə maliyyə resurslarından istifadənin şəffaflığını təmin etmək iqtidarında olan səmərəli maliyyə nəzarəti sistemi iqtisadi demokratiyanın mühüm ünsürlərindən birinə çevrilir.

Maliyyə nəzarətinin növləri arasında daxili audit xüsusi yer tutur. Heç də təsadüfi deyildir ki, bir sıra mühüm beynəlxalq normativ

aktlarda, o cümlədən BMT-nin Korrupsiyaya qarşı Konvensiyasında (2003-cü il 31 oktyabr), Avropa Birliyinin 8-ci Direktivində (2006-cı il redaksiyasında), Bazel bəyannaməsində, ABŞ konqresinin məşhur «Sarbones-Oksley» aktında (2002-ci il) daxili auditin əhəmiyyəti və tətbiqi zərurəti irəli sürülmüşdür. Təsadüfi deyildir ki, daxili auditə «Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya»da xüsusi önəm verilmişdir.

Daxili nəzarət sistemi - müəssisənin səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsini və risklərin idarə olunmasını həyata keçirmək üçün müəssisədə yaradılan nəzarət sistemidir. Bu sistem maliyyə, metodoloji və prosedur yoxlamalarının məcmusudur.

Daxili audit isə daxili nəzarət sisteminin, habelə bütövlükdə idarəetmənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi fəaliyyətidir.

Başqa sözlə, daxili audit daxili nəzarət sisteminin tərkib hissəsi olmaqla, onun digər qollarının (maliyyə, istehsal, xidmət, təchizat və s.) vəzifə və funksiyalarını öz üzərinə götürmədən, onların səmərəliliyini obyektiv qiymətləndirmək və mövcud çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün tövsiyələr hazırlayıb, təsərrüfat subyektinin rəhbərinə (ali idarəetmə orqanına) təqdim etməklə, fəaliyyətin inkişafına və səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, risklərin idarə edilməsinə təminat verir.

Daxili audit fəaliyyətini təsərrüfat subyektində yaradılan və birbaşa təsərrüfat subyektinin rəhbərinə (ali idarəetmə orqanına) tabe olan daxili audit xidməti həyata keçirir.

«Daxili audit haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq dairəsinə məcburi auditin obyektini olan, mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyət göstərən bütün təşkilat, müəssisə və idarələr daxil edilmişdir.

Daxili nəzarət sisteminin məqsədi uçot siyasəti də daxil olmaqla, müəssisənin iqtisadi siyasətinə ekspert rəyinin verilməsindən və bütün struktur bölmələrinin həyata keçirdiyi müəssisədaxili nəzarətin səviyyəsinin qiymətləndirilməsindən ibarətdir. Başqa sözlə, daxili audit daha geniş və müasir anlamda nəzarət xarakterli vəzifələrindən əlavə, iqtisadi təhlil, maliyyə strategiyasının müəyyənləşdirilməsi, bazar mü-

nasibətlərinin araşdırılması, idarəetmə məsləhətləri vəzifələrini də geniş əhatə edir.

Daxili nəzarət sisteminin və daxili auditin mahiyyəti və əhəmiyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

Daxili audit:

aktivlərin dəyərinin müstəqil qiymətləndirilməsinə imkan verir; rəhbərliyə və nəzarət orqanlarına xidmət nöqtəyi-nəzərindən qiymətləndirmə və təhlil keçirir;

tövsiyələri, təhlili, əmlakın qiymətləndirilməsini təmin edir;

daxili nəzarətin səmərəliliyini artırır;

daxili resurslarla (vəsaitlərə) həyata keçirilir.

Daxili auditin obyektləri (sahələri):

nəzarət sisteminin və mexanizminin yoxlanılması;

maliyyə və istehsal məlumatları;

aktivlərin qorunmasının təmin olunması;

təlimatlara, sərəncamlara, müəyyən olunmuş qaydalara, qanunlara riayət edilməsi;

müəssisənin istehsalat (kommersiya) fəaliyyətinin səmərəliliyi və faydalılığı;

müəssisənin fəaliyyətinin müəyyən olunmuş məqsəd və vəzifələrə uyğunluğu.

Daxili nəzarət müəssisənin «müdafiəisi»(qoruyucusu) kimi:

- Rüşvətxorluğa və korrupsiyaya qarşı mübarizə.
- Maliyyə hesabatlarında saxta məlumatların aradan qaldırılması.
- İstehsal və kommersiya risklərinə nəzarət.

Daxili nəzarətin nəticələri:

- İdarəetməyə böyük diqqət.
- Riskin qiymətləndirilməsinin təkmilləşmiş metodları.
- Qanun pozuntusu hallarının azalması.
- Səmərəliliyin artması.
- Vəsaitlərə qənaət olunması.
- Maliyyə hesabatlarının yüksək etibarlılığı.
- Aktivlərin qorunması.

Daxili audit xidmətinin məqsədi nəzarətdən əlavə, maliyyə (mühasibat) hesabatlarının təhlili və müəssisənin idarə olunması üçün

qərarların qəbul edilməsi məqsədilə rəhbərliyə informasiyanın təqdim olunması (əgər baş idarə öz filialını yoxlayırsa, onda informasiya baş idarə rəhbərliyinə təqdim olunur), passivlərin yetərliyinin qiymətləndirilməsi, təsərrüfat əməliyyatlarına dair uçotun düzgün aparılmasının və hesabatların düzgün tərtib olunmasının yoxlanılması, kənar auditorlarla səmərəli qarşılıqlı fəaliyyət (əməkdaşlıq), vergi və maliyyə məsələləri üzrə tövsiyələr verilməsindən ibarətdir.

Daxili auditin və təftişin məqsəd və vəzifələri arasında ciddi fərqlər mövcuddur. Onlar ilk növbədə yoxlama obyektləri baxımından fərqlənirlər. Daxili audit maliyyə hesabatını təhrif edən, ödəmə qabiliyyətini aşağı salan, müəssisənin maliyyə vəziyyətini pisləşdirən səbəbləri aşkar edir. Təftiş qanunvericiliyi pozan bütün səbəbləri aşkar edir.

Daxili audit yoxlamadan başqa, bölmənin (filialın) maliyyə vəziyyətinin təhlilinə, passivlərin (investorların) cəlb olunmasına, məsləhətləşməyə yönəlib, təftiş isə yalnız aktivlərin qorunmasına, sui-istifadənin qarşısının alınmasına və profilaktik tədbirlərin keçirilməsinə yönəlib. Daxili auditdə yekun sənədləri səhvlərin düzəldilməsi və bölmənin (filialın) maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə auditorun hesabatı və tövsiyələridir. Təftişin sonunda isə təftiş aktı doldurulur, təşkilati nəticələr müəyyən edilir, cərimələr qoyulur, məlumat baş idarəyə və ya başqa orqanlara çatdırılır; kənar auditdə olduğu kimi, daxili auditdə də alınan məlumat məxfi saxlanılır, təftişdə isə alınan məlumat geniş müzakirə olunur.

İdarəetmə sistemlərinin funksional auditini hər hansı bir funksional sahənin istehsal gücünün və səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi məqsədilə keçirilir. Məsələn, bölmə (vəzifəli şəxs) tərəfindən öz funksiyaları çərçivəsində həyata keçirilmiş müxtəlif əməliyyatların auditini funksional auditə aiddir. Funksiyalararası daxili nəzarət sistemində ayrı-ayrı funksiyaların (məsələn, məhsul istehsalı və satışı funksiyaları) icrasının keyfiyyəti onların qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı təsiri nöqtəyi-nəzərindən qiymətləndirilir.

İdarəetmə sistemlərinin nəzarəti daxili audit orqanı tərəfindən idarəetmənin ayrı-ayrı hissələrinin təşkilati və ya texniki məqsəduyğunluğuna, səmərəliliyinə (yerinə yetirilən prosedurların, idarəetmə

metodlarının, üsullarının və onların cəminin səmərəliliyinə) nəzarət kimi həyata keçirilir.

Fəaliyyət sahələrinin auditi təsərrüfat fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına şərait yaradan imkanların müəyyənləşdirilməsi məqsədilə müəyyən fəaliyyət növlərinin, sahələrinin və ya biznes (iş) layihələrinin hərtərəfli, obyektiv təhlilini və yoxlanılmasını nəzərdə tutur.

ŞƏFFAFLIĞIN ARTIRILMASINDA DAXİLİ AUDİTİN VƏZİFƏLƏRİ

*Anar BAYRAMOV,
Azərbaycan Dövlət İqtisad
Universitetinin dissertantı*

Müəssisə və təşkilatlarda şəffaflığın təmin olunmasında daxili auditin çox böyük əhəmiyyətə malik olması onun həyata keçirdiyi vəzifə və funksiyalarda təzahür edir.

Daxili audit müəssisədə idarəetmə, nəzarət sisteminin ayrılmaz hissəsi kimi çıxış edir. Onun məqsədi müəssisənin idarəetmə sisteminin fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsini, xərclər smetasının icrasını, əmlakın qorunmasını təmin edən müəssisədə yaradılmış xüsusi struktur bölmədir. Daxili audit vasitəsilə nəzarət prosesi ilə bərabər, istehsalın təşkili, müxtəlif struktur bölmələrinin qarşılıqlı fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi mümkün olur.

Azərbaycan Respublikasında təsərrüfat subyektlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə daxili audit xidmətinin təşkilinin və həyata keçirilməsinin hüquqi əsaslarını, daxili auditorların hüquq və vəzifələrini müəyyən edən “Daxili audit haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2007-ci ilin 22 may tarixli Qanununa əsasən, daxili audit – təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin inkişafına və səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş risklərin idarə olunması, nəzarət və idarəetmənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi və inkişafına sistemli yanaşmaqla təsərrüfat subyektinə öz məqsədlərinə nail

olmaqla köməklik edən obyektiv, təminatverici və məsləhətverici fəaliyyətdir.

Müasir iqtisadi şəraitdə idarəetmə fəaliyyətinin aktuallığının artdığı bir vaxtda müəssisənin idarə edilməsində daxili audit təminatverici rol oynamaqla təsərrüfat subyektinin idarəetmə sistemində aparıcı yer tutur, həmçinin, təsərrüfat fəaliyyətini reallaşdıran obyektin (idarə olunan sistemin) əməkdaşlarının fəaliyyətinin norma və standartlardan kənarlaşma hallarına da nəzarət edir.

Daxili auditin əsas məqsədi müəssisənin ali rəhbərliyinin, təsisçilərin, mülkiyyətçilərin maraqlarına xidmət edərək, idarəetmə funksiyasının səmərəliliyini artırmaq, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin müvafiq qanunvericilik və normativ hüquqi bazaya uyğun şəkildə həyata keçirilməsində köməklik göstərməkdir.

Müəssisədə daxili auditin fəaliyyət dairəsi daha çoxşaxəlidir. Belə ki, o, müəssisədə daxili münasibətlərin tənzimlənməsində, fəaliyyətin təşkili və inkişafında, idarəetmə sistemi üzrə məqsədyönlü və çevik qərarların qəbul olunmasında, müəssisədə cari, perspektiv dövrlər üzrə müxtəlif yönümlü təhlillər aparılmasında daha yaxından, mütəmadi olaraq iştirak edir.

Daxili auditin konkret funksiya və vəzifələrini mövcud qanunvericiliyə əsasən onu yaradan qurum müəyyənləşdirir, qeyd olunduğu kimi, bu bölmənin yaranma prinsipləri öz əksini müəssisənin təsis sənədlərində tapır. Əksər ölkələrin təcrübəsi daxili audit strukturunun funksiyalarının geniş olmasını göstərir. Belə ki, daxili auditor daxili audit xidmətinə aid olunan müxtəlif növ xidmətləri həyata keçirməyi bacarmalıdır (yalnız təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı rəsmi auditor rəyi verilməsindən başqa). Daxili auditor maliyyə, uyğunluq və əməliyyat auditlərini aparmalıdır. Daxili auditin fəaliyyət sahəsini təhlil edərək, daxili auditorların funksiyalarını dörd əsas istiqamətdə müəyyənləşdirmək məqsəduygündür:

- səmərəliliyin qiymətləndirilməsi və ona nəzarət;
- xüsusi və məqsədli audit;
- məsləhət xidmətləri;
- müəssisənin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar xarici

mühitin (digər əlaqəli müəssisənin, sərmayə, investisiya qoyulan müəssisənin, bazarın) auditi.

Səmərəliliyin qiymətləndirilməsi və ona nəzarət funksiyasına müəssisənin idarəetmə sisteminin təşkilinə və onun fəaliyyətinə, müəssisənin funksional bölmələrinin fəaliyyətinə, aktivlərdən, vəsaitlərdən, öhdəliklərdən istifadəyə nəzarət, müəssisənin ayrı-ayrı fəaliyyət sahələri üzrə nəzarət prosedurları, müxtəlif idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi aid edilə bilər.

Xüsusi və məqsədli audit funksiyası müəssisənin ali rəhbərliyinin, onun təsisçi və mülkiyyətçilərinin maliyyə nəzarətini gücləndirmək, maliyyə dayanıqlığını möhkəmləndirmək, maliyyə intizamının pozulması hallarını müəyyən edib, aradan qaldırmaq, informasiyanın mötəbərliyini yoxlamaq, mühasibat uçotu sistemini qiymətləndirmək, maliyyə-təsərrüfat əməliyyatlarının müvafiq qanunvericiliyə, norma və standartlara uyğun aparılmasını müəyyən etmək məqsədilə müəssisədə, onun filial və bölmələrində, törəmə müəssisələrində maliyyə-nəzarət yoxlamalarını daxili audit vasitəsilə həyata keçirməsidir.

Məsləhət xidmətləri funksiyasına müəssisənin səmərəli fəaliyyət göstərməsi ilə bağlı rəhbərliyin, menecerin düzgün və məqsəduyğun qərar qəbul etməsinə təsir göstərəcək informasiya və məsləhətlərin verilməsi, funksional xidmət strukturlarının işinin səmərəliliyini yüksəltmək məqsədilə məsləhətlərin verilməsi, biznesin inkişafı ilə bağlı təşkilati, idarəetmə, hüquqi, texniki-iqtisadi, texnoloji-istehsal və digər sahələrdə müəssisə rəhbərliyinə məsləhətlərin verilməsi kimi məsələlər aid edilir.

Müəssisənin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar xarici mühitin (digər əlaqəli müəssisənin, sərmayə, investisiya qoyulan müəssisənin, bazarın) auditi funksiyası kənar auditin, maraqlı tərəflərin informasiya ilə təmin edilməsi, daxili audit üzrə təhlilin nəticələrini, müxtəlif istiqamətli maliyyə və iqtisadi təhlillərin aparılmasını, bu haqda nəticələrin formalaşdırılmasını əhatə edir.

Daxili audit geniş və müasir anlamda nəzarət xarakterli vəzifələrdən əlavə, müəssisənin fəaliyyəti ilə bilavasitə bağlı olan və onun gələcək fəaliyyətinə kömək edə biləcək iqtisadi təhlil, maliyyə strategiyasının

müəyyənləşdirilməsi, idarəetmə üzrə müxtəlif istiqamətli məsləhətlərin verilməsi məsələlərini də əhatə edir.

Daxili audit fəaliyyətində əsas yer tutan ən başlıca amillərdən biri riskin qiymətləndirilməsidir. Daxili audit aşağıdakılar barədə fəaliyyət və məlumat verilməsini həyata keçirən idarəetmə sistemlərinə aid riskləri qiymətləndirir:

- maliyyə və əməliyyat informasiyalarının düzgünlüyü və tamlığı;
- fəaliyyətin nəticəsi və səmərəliliyi;
- müəssisə aktivlərinin qorunması;
- fəaliyyətin qanunlara, qaydalara və bağlanmış müqavilələrə uyğunluğu.

Daxili auditorlar resurslardan istifadənin səmərəlilik səviyyəsini, qənaət və rentabellik yollarını araşdırarkən, ilk növbədə, aşağıdakılara riayət olunub-olunmamasına diqqət yetirməlidirlər:

- qənaət və rentabelliğin qiymətləndirilməsi üçün müvafiq normativlərin müəyyənləşdirilməsi;
- müəyyən edilmiş normativ və standartlara əməl olunması;
- nöqsanların aradan qaldırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi.

“Daxili audit haqqında” Qanuna əsasən daxili auditin vəzifələrinə aşağıdakılar aid edilmişdir:

- təsərrüfat subyektində müntəzəm və səmərəli fəaliyyətin təmin edilməsi, məqsədlərə nail olmaq üçün risklərin idarə edilməsi, istənilən dəyişikliyə qısa müddət ərzində münasibət bildirilməsi məqsədilə yaradılan daxili nəzarət sisteminin səmərəliliyini və adekvatlığını müəyyən etmək;

- mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünü və etibarlılığını yoxlamaq;

- təsərrüfat subyektinin xərclərinin səmərəliliyini qiymətləndirmək;

- təsərrüfat subyektinin, ona tabe olan müəssisə və təşkilatların (onun törəmə təsərrüfat cəmiyyətlərinin) struktur bölmələrinin fəaliyyətinin normativ hüquqi aktlara və təsdiq edilmiş fəaliyyət planına uyğunluğunu yoxlamaq;

- ehtiyatlardan istifadənin səmərəliliyi, düzgünlüyü, onlardan istifadəyə nəzarəti və zərərdən mühafizə olunmanın yetərliyi qiymətləndirmək.

Ümumiyyətlə, daxili auditin məqsəd və vəzifələrini özündə əks etdirən dörd əsas şərt mövcudur:

1. Müəssisədə daxili nəzarət sisteminin təşkili və fəaliyyət göstərməsi üçün müəssisə rəhbərliyinin məsuliyyəti;

2. Əminlik dərəcəsinin yetərliyi. Belə ki, daxili nəzarət sistemi tam olmasa da, maliyyə (mühasibat) hesabatlarının etibarlılığına və qərəzsizliyinə kifayət qədər əminlik yaratmalıdır;

3. Mövcud olan məhdudluq. Daxili nəzarət sistemi onun qurulması və tətbiqi ilə bağlı xüsusiyyətləri nəzərə alırsa, ona səmərəli bir sistem kimi baxmaq qeyri-mümkündür;

4. İnformasiyanın işlənməsi üsulu. Daxili informasiyanın həm «əlyazma» üsulu ilə, həm də kompyuter mühitində keyfiyyətlə işlənməsi təmin edilməlidir.

Daxili audit müəssisədə şəffaf informasiya mühiti yaratmaqla, onun fəaliyyətinin daha dərindən və əsaslı təhlilinə, beləliklə də daha səmərəli fəaliyyət göstərilməsinə zəmin yaradır.

BANK SEKTORUNDA ŞƏFFAFLIQ PROBLEMLƏRİ

*Nigar VAHABZADƏ,
AMEA-nın İqtisadiyyat
İnstitutunun dissertantı*

Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının inkişafında Mərkəzi Bank mühüm rol oynayır və ölkəmizin maliyyə sisteminin mühüm elementi sayılır. Bank sektorunun inkişafı əhəmiyyətli dərəcədə hüquqi, investisiya, işgüzarlıq mühitindən və vergi şərtlərindən, bank fəaliyyətinin tənzimlənməsinin və bank nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə şəffaflığın artırılması və banka qoyulan əmanətlərin sığortalanması

sisteminin fəaliyyət səmərəliliyindən asılıdır. Ölkəmizdə bazar prinsiplərinə uyğun iki pilləli (Mərkəzi Bank və kommertiya bankları) bank sistemi fəaliyyət göstərir.

1994-cü ildən etibarən bank sistemi institusional olaraq genişlənməyə və kommertiya banklarının sayı sürətlə artmağa başladı. 2000-ci ildən isə kommertiya banklarının intensiv sağlamaşdırılması üzrə həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsi olaraq, bank sisteminin davamlılığının möhkəmlənməsinə və maliyyə-vasitəçilik funksiyasının yaxşılaşmasına mühüm şərait yaranmışdır. 1994-cü ildə imzalanmış “Əsrin kontraktı”nın icrası ilə əlaqədar iri neft gəlirlərinin ölkəyə axınına və bu əsasda bankların maliyyə resurslarının strateji məqsədlərə effektiv yönəldilməsinin səmərəli təşkilini nəzərə alaraq, 2002-2005-ci illəri əhatə edən dövr üçün inkişaf strategiyası hazırlandı. Strategiyanın əsas məqsədini neft gəlirlərinin qeyri-neft sektoruna səmərəli və təhlükəsiz transformasiyası, əhalinin və regionların bank xidmətlərinə çıxış imkanlarının artırılması, yoxsulluğun azaldılması üçün bank sisteminin maliyyə-vasitəçilik funksiyasının inkişaf etdirilməsi, bank sisteminin davamlılığının və etibarlılığının möhkəmləndirilməsi, bank xidmətləri bazarında azad və sağlam rəqabət mühitinin təmin edilməsi təşkil edirdi. Azərbaycanın malik olduğu böyük iqtisadi potensialın və maliyyə imkanlarının bazasında diversifikasiya olunmuş iqtisadiyyatın qurulması və resursların qeyri-neft sektorunun kapitallaşmasına istiqamətlənməsində bank sektoru müstəsna rola malikdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ümumiyyətlə, bank sisteminin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Bankların mahiyyəti və funksiyası onların ölkə iqtisadiyyatındakı rolunu müəyyənləşdirir. Bankların mübadilə sferasında fəaliyyət göstərdiyini nəzərə alsaq, onun iqtisadiyyata təsirinə və təyinatına, hər şeydən əvvəl, bu sferanın prizmasından baxmaq lazımdır. Onların təyinatı təkrar istehsal prosesinin fasiləsizliyini təmin etmək üçün müvəqqəti sərbəst kapital və pul dövriyyəsini nizamlamaqdan ibarətdir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində Mərkəzi Bankın əsas funksiyalarından birincisi: son instansiyada o, kreditor rolunu oynayaraq, bank və pul-kredit sisteminin sabit fəaliyyətini təmin edir. Digər funksiyası isə pul

kütləsinin həcmi üzərində nəzarət vasitəsilə elə pul-kredit siyasəti həyata keçirir ki, məqsədi qiymət sabitliyini, iqtisadi artımı təmin etməkdir. Kommersiya banklarından fərqli olaraq, Mərkəzi Bank ölkənin bank sisteminin başlıca həlqəsidir, dövlət və iqtisadiyyat arasında vasitəçiliyə malikdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində Mərkəzi Bankın əsas vəzifəsi pulun alıcılıq qabiliyyətini müdafiə etmək və maliyyə bazarının normal fəaliyyətini tənzimləməkdən ibarətdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Mərkəzi Bank dövlətin mülkiyyətidir. Mərkəzi Bank makrosəviyyədə öz fəaliyyətini həyata keçirərək, ümummilli maraqları müdafiə edir, bu və ya digər regionun, iqtisadiyyat sahələrinin, yaxud təsərrüfat subyektlərinin maraqları deyil, bütövlükdə dövlət maraqları çərçivəsində siyasət həyata keçirir.

Eyni zamanda, monetar siyasətin vasitələrinin seçilməsində Mərkəzi Bankın müstəqilliyi səmərəli pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsi baxımından çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Burada mühüm problem faiz dərəcəsinin və kreditlərin səviyyəsi üzərində Mərkəzi Bankın tam nəzarətinin olmasından ibarətdir. Ümumiyyətlə, bankların milli iqtisadiyyata təsiri çox yüksəkdir. Belə ki, banklar kredit verməklə ölkə iqtisadiyyatının inkişafına kömək edir. Lakin təcrübə göstərir ki, qlobal maliyyə-iqtisadi böhran şəraitində kreditin riskləri kəskin artır, bu da borclar üzrə vaxtı keçmiş ödəmələrin və kredit əməliyyatlarının artımına səbəb olur. Bu baxımdan, iqtisadi böhran dövründə kreditə tələbatın əhəmiyyətli dərəcədə artmasına baxmayaraq, banklar kredit əməliyyatlarının həcmi azaldır.

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankın bu yaxınlarda yaranmasının 20 illik yubileyini qeyd etdi. Möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin apardığı düzgün iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi kimi, ötən müddət ərzində Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən səmərəli pul-kredit siyasətinin nəticəsi olaraq, milli iqtisadiyyatın bütün sahələrində dinamik inkişafa nail olunmuşdur.

Ölkəmizin müasir bank sistemində Mərkəzi Bankla yanaşı, 44 müvəkkil bank və 637 bank filialı daxildir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində bank sistemi qiymətləndirilərkən, əsas meyar olaraq, böyük məbləğdə kapitala malik olmaqla yanaşı, bankların istehsal investisiya

qoyuluşu, göstərilən xidmətlərin kəmiyyət və keyfiyyət səviyyəsi, eyni zamanda, yerli istehsalın stimullaşdırılması məqsədilə daha aşağı faiz dərəcələri ilə sahibkarlara kreditlərin verilməsi, kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinə dəstəyi nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda, milli iqtisadiyyatın inkişafının təmin olunması üçün, ilk növbədə, bütövlükdə bank sisteminin normal fəaliyyətinə əlverişli şərait yaratmaqla yanaşı, uzunmüddətli resurs bazasının yaradılması da zəruridir.

M Ü N D Ə R İ C A T

<i>Ziyad SƏMƏDZADƏ. Ön söz</i>	5
<i>Akif MUSAYEV. Ön söz</i>	8
“Müasir şəraitdə şəffaflığın artırılmasında auditin rolu” beynəlxalq elmi-praktik simpoziyumunun tövsiyələri	11
<i>Vahid NOVRUZOV. Müasir şəraitdə auditin inkişaf konsepsiyası</i> haqqında	17
<i>Horia NEAMTU. New EC Proposals on Audit Policy</i>	25
<i>Akif MUSAYEV. Şəffaflıq və müasir texnologiyaların tətbiqi</i> səmərəli vergi inzibətçiliğinin əsasıdır	30
<i>Canap КОШКИМБАЕВ. Контролю качества аудита нет</i> альтернативы	38
<i>Nurəli MƏMMƏDOV. Korrupsiya cinayətlərinin aşkar edilməsi</i> və istintaqı zamanı mütəxəssislərin rolu	45
<i>Cavanşir ABDULLAYEV. Korporativ idarəetmə və şəffaflıq</i>	48
<i>İlqar VƏLİYEV. Auditin hal-hazırda üzləşdiyi</i> çətinliklər	51
<i>Nəcəf TALİBOV. Avropa İttifaqının audit siyasəti və</i> Azərbaycan	53
<i>Rəna SƏFƏRƏLİYEVƏ. Azərbaycanda auditin beynəlxalq</i> maliyyə hesabatlarına uyğunlaşdırılmasında QHT-nin rolu	56
<i>Namiq ABBASLI. Maliyyə hesabatının təqdimatında problemlər</i> və onun auditə təsiri	58

<i>Elşən RƏHİMİOV</i> . Kiçik və orta müəssisələrdə MHBS-lərin tətbiqində yaranan problemlər	61
<i>İslam BAYRAMOV</i> . Azərbaycanda auditin keyfiyyətinə nəzarətin əsas xüsusiyyətləri	64
<i>Rəşad İSGƏNDƏROV, Azər ABBASOV</i> . Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində qanunvericiliyin inkişafı və auditin rolu	70
<i>Zamin HÜSEYNOV</i> . Beynəlxalq audit standartlarının postsovet ölkələrində tətbiqi: Qərbin skeptik baxışı və inkişaf imkanları	76
<i>Nuran KƏRİMOV</i> . Şəffaflığın artırılmasına məcburi auditin töhfəsi	80
<i>Tofiq HÜMBƏTOV</i> . Gəlirlərin bəyan edilməsinin şəffaflığın artırılmasında rolu	85
<i>Səbuhi GÜLMƏMMƏDOV</i> . Azərbaycanda auditin aktual problemləri	95
<i>Cəmilə NAMAZOVA</i> . Müasir şəraitdə auditor kadrların hazırlanması problemləri	100
<i>İsmət CABBAROV</i> . Daxili nəzarət sistemi və onun idarəetmədə rolu	104
<i>Anar BAYRAMOV</i> . Şəffaflığın artırılmasında daxili auditin vəzifələri	109
<i>Nigar VAHABZADƏ</i> . Bank sektorunda şəffaflıq problemləri	113

Korrektor:
Elminaz Paşayeva

Yığım operatoru:
Mətanət Eyvazova

Çapa imzalanıb: 14.05.2012
Ofset çap kağızı. Formatı 60x90 1/16
Şərti ç. v. 7,5. Tirajı: 300 nüsxə.
Sifariş.....

“Nağıl Evi” şirkətinin mətbəəsində
çap edilib.
AZ1010 Bakı şəh., 28 May küçəsi, 78/5
Tel.: 498-56-38

